

САДРЖАЈ

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Предмет, Метод рада, Оцена истражености подручја, Услови под којима се ради Стратегија, Институционалне и програмске одреднице, Закључак

1.0. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

- 1.1. ПОЛОЖАЈ
- 1.2. ПЛАНСКИ ОБУХВАТ
 - 1.2.1. Граница Парка природе "Голија"
 - 1.2.2. Граница Резервата биосфере "Голија-Студеница"
 - 1.2.3. Прелиминарне границе према Одлуци о изradi Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија"
 - 1.2.4. Границе истраживања Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија"

2.0. ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ПОДРУЧЈУ

3.0. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ДОКУМЕНТАЦИОНЕ ОСНОВЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА

- 3.1. ПРИРОДНА И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
 - 3.1.1. Природне вредности
 - 3.1.2. Културно-историјска баштина
- 3.2. ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И РЕСУРСИ
 - 3.2.1. Рељеф
 - 3.2.2. Морфометријске карактеристике
 - 3.2.3. Геолошке карактеристике и минералне сировине
 - 3.2.4. Хидрогеолошке карактеристике
 - 3.2.5. Хидролошке карактеристике
 - 3.2.6. Инжењерско-геолошке карактеристике
 - 3.2.7. Климатске карактеристике
 - 3.2.8. Земљишта
 - 3.2.9. Вегетација и флора
 - 3.2.10. Фауна
- 3.3. ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ
 - 3.3.1. Пољопривреда
 - 3.3.2. Шумарство
 - 3.3.3. Ловство
 - 3.3.4. Риболовство
 - 3.3.5. Рударство
 - 3.3.6. Водопривреда и хидроенергетика
 - 3.3.7. Туризам
 - 3.3.8. Остале делатности
- 3.4. СТАНОВНИШТВО
- 3.5. МРЕЖА НАСЕЉА
 - 3.5.1. Функционална диференцијација насеља
 - 3.5.2. Опремљеност објектима јавних служби
 - 3.5.3. Стамбени фонд
 - 3.5.4. Комунална опремљеност насеља
- 3.6. САОБРАЋАЈ
 - 3.6.1. Путна мрежа
 - 3.6.2. Железница
 - 3.6.3. Остали видови саобраћаја
- 3.7. ИНФРАСТРУКТУРНИ СИСТЕМИ
 - 3.7.1. Водопривреда и хидроенергетика
 - 3.7.2. Електроенергетска мрежа
 - 3.7.3. ТТ мрежа
 - 3.7.4. Мобилна телефонија и мрежа TV и FM репетитора
- 3.8. ЖИВОТНА СРЕДИНА

- 4.0. ОЦЕНА СТАЊА И ПОТЕНЦИЈАЛА**
 - 4.1. ПРИРОДНЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ
 - 4.2. РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ
 - 4.3. ЕВАЛУАЦИЈА ПРИРОДНИХ ПОГОДНОСТИ ЗА РАЗВОЈ И РАЗМЕШТАЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ, ИЗГРАДЊЕ И ЗИМСКОГ ТУРИЗМА
 - 4.4. ДЕМОГРАФСКИ РЕСУРСИ
 - 4.5. СТВОРЕНИ РЕСУРСИ
 - 4.6. ТЕХНИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА
 - 4.7. ЖИВОТНА СРЕДИНА
- 5.0. ПОЛАЗНЕ ОДРЕДНИЦЕ СТРАТЕГИЈЕ**
 - 5.1. ОГРАНИЧЕЊА И КОНФЛИКТИ
 - 5.2. ПОТЕНЦИЈАЛИ
 - 5.3. ЗАКЉУЧНА ОЦЕНА
- 6.0. ОСНОВНИ СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА**
- 7.0. СЦЕНАРИО РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ "ГОЛИЈА"**
 - 7.1. КОМПОНЕНТЕ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНО ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА
 - 7.2. ОРИЕНТАЦИОНИ РАЗВОЈНИ ЕФЕКТИ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНОГ РАЗВОЈА
 - 7.3. МОГУЋИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА
- 8.0. СТРАТЕГИЈЕ ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ГОЛИЈЕ**
 - 8.1. СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА
 - 8.2. СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ВРЕДНОСТИ
 - 8.3. СТРАТЕГИЈА ДУГОРОЧНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА
 - 8.3.1. Пољопривреда
 - 8.3.2. Шумарство
 - 8.3.3. Ловство и риболовство
 - 8.3.4. Водопривреда и енергетика
 - 8.3.5. Туризам
 - 8.3.6. Остали ресурси
 - 8.4. СТРАТЕГИЈА ФУНКЦИОНАЛНОГ УРЕЂЕЊА И КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА
 - 8.4.1. Мрежа насеља и изградња
 - 8.4.2. Инфраструктурно опремање и уређење простора
- 9.0. ОСНОВНА ПРАВИЛА ЗАШТИТЕ, КОРИШЋЕЊА И УРЕЂЕЊА ПОДРУЧЈА ГОЛИЈЕ**
- 10.0. СМЕРНИЦЕ ЗА ИЗБОР ПРИОРИТЕТА**
- 11.0. ЗАКЉУЧНЕ ОЦЕНЕ**

ДОКУМЕНТАЦИЈА

Преглед документационе основе о Просторном плану подручја посебне намене Парка природе "Голија"

ГРАФИЧКИ ПРИЛОЗИ

Лист 1. ПРИРОДНЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ (1:100.000)

Лист 2. САОБРАЋАЈНА И ТЕХНИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА (1:100.000)

Лист 3. ПЛАНСКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ (1:100.000)

ИЛУСТРАЦИЈЕ У ТЕКСТУ

- Положај подручја Голије – резервата биосфере у Европи и на Балкану
- Регионални положај Голије
- Границе Плана и подручја истраживања
- Извод из Просторног плана Републике Србије
- Морфоструктурна карта рељефа и геоморфолошка карта ширег подручја Голије
- Висинске зоне и нагиби терена
- Карта ерозије земљишта и карта распореда водних објеката ширег подручја Парка природе "Голија"
- Евалуација земљишта за ратарство и сточарство
- Евалуација земљишта за изградњу и зимске спортове
- Постојећи туристички капацитети и атракције
- Процес демографског старења - 1971. и 2002. године
- Густина насељености – 1953. и 2002. године
- Територијално-административна организација насеља
- Мрежа објеката јавних служби
- Постојеће стање путне мреже
- План примарне путне мреже
- Извори загађивања животне средине

Просторни план подручја посебне намене Парка природе «Голија»

СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА

наручиоци:

**РЕПУБЛИЧКА АГЕНЦИЈА ЗА ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ
МИНИСТАРСТВО ТУРИЗМА, ТРГОВИНЕ И УСЛУГА**

за наручиоце:

Директор Републичке агенције за просторно планирање:

проф. др Миодраг Јанић, дипл.ек.

Министар туризма, трговина и услуга

проф. др Бојан Димитријевић

обрађивач:

ЦЕП - Центар за планирање урбаног развоја

Директор:

Љубина Стефановић-Тасић, дипл.инж.арх

Руководилац пројекта:

Саша Карајовић, дипл. просторни планер

Београд, децембар 2004.

директор пројекта:

Љубина Стефановић-Тасић, д.и.а, директор ЦЕП-а

синтезни радни тим:

Саша Карајовић, д.п.п. (одговорни планер)
Злата Јарић, д.и.а. (методологија; заштита простора)
проф. др Нађа Фолић – Куртовић, д.и.а. (заштита културне баштине)
проф. др Бранислав Дерић, дипл. екон. (привредни развој)
мр Драгана Миљановић, д.п.п. (заштита животне средине)
Марина Ненковић, д.п.п (секретар радног тима)

радни тим :

др Јасмина Ђорђевић, д.п.п. (природни услови)
мр Борут Кирбус, дипл. географ (природни услови)
Ана Милановић, д.п.п. (природни услови)
Милена Панић, д.п.п. (природни услови)
др Глигорије Антоновић, дипл. инг. (педологија)
проф. др Милан Медаревић, дипл. инг. шум. (шумарство)
проф. др Јасминка Цвејић, дипл. инг. пејз. арх. (заштита и уређење предела)
Невена Васиљевић, дипл. инг. пејз. арх. (заштита и уређење предела, шумарство)
мр Драго Гачић, дипл. инг. пејз. арх. (шумарство, ловство)
проф. др Вера Тутунџић, дипл. биолог (рибарство)
Драгомир Јефтић, д.и.г. (хидротехнички садржаји)
Предраг Срна, д.и.г. (хидротехнички садржаји)
Биљана Живковић, д.и.г. (хидротехнички садржаји)
Драган Мировић, арх. (туризам)
др Гордана Војковић, дипл. географ (становиштво)
мр Бранислав Стојановић, дипл. географ (становиштво)
Ксенија Стојков Шутиловић, д.п.п (мрежа насеља и супраструктура, регионални положај)
др Марко Поповић, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)
Иван Бугарски, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)
Вујадин Иванишевић, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)
Перица Шпехар, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)
Милан Павићевић, дипл. инг. саоб. (саобраћај)
Снежана Димитријевић, дипл. инг саоб. (саобраћај)
Борис Орлов, д.и.е. (електро и телекомуникациони системи)
Катарина Пандуров, дипл. математичар (географски информациони системи)
Милета Бојовић, дипл. инг. геод. (обрада сателитских снимака и подлога)
Владана Станојевић, а.т. (техничка обрада)
Јованка Маркуц, а.т. (техничка обрада)
Драган Јемуовић, д.п.п. (локални координатор)

координатор испред Агениције:

Мр Милица Добричић, д.п.п.

консултанти:

Србољуб Милић, дипл. инг. шум. (ЈП "Србијашуме")
Звонко Деспотовић, дипл. инг. шум. (управник Парка природе "Голија")
мр Вера Богосављевић-Петровић, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)
Драгица Премовић, дипл. археолог (културно-историјско наслеђе)

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Јединствено подручје Голије, које је предмет истраживања на нивоу Стратегије заштите и развоја за потребе Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", чине масиви планина Голије, Радочела и делови Јавора и Чемерна.

Подручје је, у свим досадашњим истраживањима, третирано као потенцијално развојно и атрактивно, будући да располаже респективним и високовредним природним ресурсима ширег спектра развојног садржаја и употребљивости. Развојни потенцијали и могућности овог подручја - јединствене природне макроамбијенталне целине, на основу дугогодишњих, сукцесивних, вишестраних, али и једностраних истраживања, обрађивани су и презентирани у бројним планерским и другим развојним документима са аргументовано образложеним и утемељеним различитим предлозима и препорукама.

Парадокс - да је подручју Голије, као јединственој, природној и развојној, предеоној целини, придавана посебна пажња **заштити и развоју** и адекватни регулативни значај, а да се у међувремену на њему нису десили, нити се дешавају, уочљивији привредни и остали помаци - сасвим је схватљив и реално присутан.

Реалност је могуће сагледати у контексту ефеката и последица друштвених, политичких, економских, демографских и других кретања која су се одвијала на подручју Србије, посебно током последњих деценија. Подручје Голије је постало просторно и развојно изолованије, економски назадније, демографски празније и еродираније, социјално заосталије - али еколошки очуваније.

Претходне констатације имају, са становишта дугорочног развоја подручја Голије и њене заштите, неповољне последице које је могуће ублажити у ближој, па и даљој будућности, радикалним економским, социјално-демографским, просторно-организационим и еколошки уравнотеженим акцијама стратешког карактера и узајамне повезаности.

Следећи истраживачку праксу, принципе и искуства, при конципирању адекватне и оствариве стратегије дугорочног развоја и заштите подручја Голије, неопходно је, обрадити неколико кључних елемената, као што су:

- **основне институционалне, развојно-ресурсне, просторно-организационе и еколошко-релевантне одреднице,**
 - **оцену тенденција, процеса, динамичких проблема и структурних промена привреде, простора и животне средине подручја Голије,**
 - **дефинисати оствариве стратешке циљеве кроз одговарајућа сценарија развоја и приоритете,**
 - **дефинисати стратешка опредељења у доменима заштите, коришћења, организовања и уређења простора,**
 - **одржавање еколошке равнотеже подручја интерактивним повратним приступом и деловањем,**
- да би се укало на стратешки прихватљиве и оствариве плански осмишљење пропозиције и управљачке механизме.

Предмет

Повод за приступање изради планских и развојних докумената за подручје Голије биле су следеће чињенице:

- **подручје планина Голије и Радочела, Уредбом Владе Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. 45/01) стављено је под заштиту као Парк природе "Голија", а на основу одредби Просторног плана Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. бр. 13/96) и Студије "Парк природе Голија - Предлог за стављање под заштиту као природног добра од изузетног значаја" (Завод за заштиту природе Србије, 2000.).**
- Уредбом је Парк природе вреднован као **природно добро од изузетног значаја - I категорија** - о коме се стара **Јавно предузеће "Србијашуме"/Управа Парка природе "Голија" (2001)**, са седиштем на Белим водама на Голији.
- **Актом Интернационалног координационог савета програма UNESCO-а "Човек и биосфера" (MaB),** а на предлог Министарства за заштиту природних богатстава и животне средине, део Парка природе "Голија" је проглашен за **Резерват биосфере "Голија-Студеница" (октобар 2001.).**
- Влада Републике Србије је донела **Одлуку о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија" ("Службени гласник РС", бр. 91/02)** на основу усвојеног Програма израде Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", (Завод за просторно планирање и урбанизам Министарства урбанизма и грађевина; новембар, 2002).

- **Уговор о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија";** потписан је између ЦЕП - Центра за планирање урбаног развоја из Београда (бр. 820/18 од 18.11.2003), Агенције за просторно планирање (бр.351-77/2003-01 од 18.11.2003) и Министарства трговине, туризма и услуга (бр. 401-00-306/2003-04 од 04.12. 2003.).

Метод рада

Системску основу за израду Стратегије заштите и развоја и Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", поред Закона о планирању и изградњи, чине и Закон о заштити животне средине, Закон о културним добрима као и сви секторски закони и прописи који имају утицаја на ниво и карактер планских докумената.

Обавеза Обрађивача је била да одредбе Програма усагласи и са донетим Законом о планирању и изградњи ("*Службени гласник РС*", бр.47/03), у смислу поступка, у односу на садржај појединих фаза, и да користи постојећу информациону основу, без додатних истраживања и без посебне надокнаде појединим надлежним институцијама.

Специфичност рада на Стратегији као делу Просторног плана подручја Голије јесте, да се ради у оквирима који су **унапред детерминисани донетим актима о заштити**, а да при томе нису узети у обзир сви ограничавајући фактори који би могли да проистекну из концепта развоја и пратеће намене површина. Ова чињеница је обавезала обрађиваче да критички анализирају и вреднују решења из претходних докумената и идентификују могуће конфликтне ситуације у просторном и развојном смислу.

Поступак је подразумевао:

- независно вредновање постојећег стања са аспекта значајних природних, створених и амбијенталних вредности подручја и разматрање односа Планом обухваћеног простора и ширег окружења;
- анализу претходно прихваћених и званично верификованих концепата заштите, али и програма и планова развоја и уређења, у контексту прихваћених/обавезујућих вредносних ставова и критеријума;
- формулисање **Стратегије заштите и развоја ширег подручја Парка природе "Голија"**, са осlonцем на документационој основи, анализи претходних обавеза и планова и оцени потенцијала, као и предлозима за заштиту и рационално и одрживо коришћење простора у оквиру будуће просторно-функционалне целине.

Током израде Просторног плана, Обрађивач је добио одређене предлоге, сугестије и информације од заинтересованих општина и субјеката са терена, који су узети у обзир на нивоу стратешких решења, а конкретни предлози же се уградити у плански документ.

Оцена истражености подручја

Истраживања подручја Голије су вршена за различите потребе, а степен истражености је различит по областима и неједнаког нивоа информација о простору.

Коришћена документација потиче из више извора:

- научна и стручна документација, претходна истраживања и публикације;
- налази и закључци приликом обиласка терена и консултације са представницима локалне средине;
- планска документација на нивоу Републике и остала постојећа секторска и планска документација, која се, условно, може сматрати обавезујућом.

На основу експертске анализе оцењено је следеће:

- статистичка документација, даје релевантне податке (Попис 2002. г. и ранији пописи);
- подаци о намени, власништву и структури земљишта су парцијални и Обрађивачу нису у целини доступни;
- картографске подлоге (1:100.000, 1:50.000, 1:25.000), пољопривредне карте (1:25.000), сателитски снимци и шумске основе, могу бити основа за плански приказ на очекиваном нивоу;
- званични подаци о природним карактеристикама, текстуални и картографски, су доступни, али су, по правилу, општег типа, старијег датума, различитих нивоа детаљности и нису усмерени ка потребама планирања;
- наменска истраживања Парка природе "Голија", обухватала су, првенствено, ужи простор Голије и Радочела и рађена су за потребе проглашења заштите;
- степен истражености природних и културно-историјских вредности, довољан је за проглашење опште заштите Парка, али не целог подручја Плана.

Графичку документациону подлогу чине географске и специјалистичке карте (геолошке, хидрогеолошке, педолошке, шумске основе и др. у размерама 1:300.000, 1:100.000, 1:50.000 и 1:25.000), пољопривредне карте (1:25.000) и сателитски снимци.

Према Програму за израду Просторног плана подручја "Голија", израда планског акта се заснива, искључиво, на обради података из постојеће **информационе базе и документације коју обезбеђују надлежни органи и институције**, а планским и пратећим документима ће се утврдити потребе за израдом документације по појединим областима и обезбедити синхронизација њихове израде.

Ценећи ову обавезу, али и стање документације, Обрађивач је одлучио да посебну пажњу посвети **изради документационе основе**, као синтези свих постојећих информација и оцени њихове релевантности за потребе израде Плана.

Услови под којима се ради Стратегија

Почетком јануара 2004. године, Републичка агенција за просторно планирање и Обрађивач плана, Центар за планирање урбаног развоја - ЦЕП, обавестили су све надлежне управне и стручне институције о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија" и, сагласно законским обавезама и одредбама Програма, затражене су информације о програмима и плановима развоја, предлози и виђења заинтересованих институција и административно територијалних јединица, као и услови надлежних институција.

Податке и услове из своје надлежности су доставили: Завод за заштиту природе Србије, ЈЖТП и Савезно министарство одбране. Изузетна сарадња је остварена са Електропривредом Србије (Дирекција за развој и инвестиције из Новог Сада) и службама са подручја, а добијени су и услови и подаци од ТЕЛЕКОМ-а СРБИЈА и МОБТЕЛ-а. Остварена је, такође, солидна сарадња са општинама Краљево, Нови Пазар, Сјеница, Рашка, а посебно Ивањица, које су, добрим делом, обезбедиле неопходне податке.

ЈП "Србијашуме", као Старалац и корисник највећег дела подручја, заједно са шумским управама на терену, доставило је услове и своје виђење развоја подручја. Управа Парка природе "Голија", врло непосредно и преко сарадника из области шумарства, пружила је пуну помоћ у прикупљању информација и приликом обиласка терена и професионално је сарађивала са Обрађивачем.

Прибављање података и документације се, и овога пута, показало као основни проблем код израде планова, из више разлога: недоступност информација о постојању документације, немогућност њеног физичког прибављања, неажурност стручних служби, нерашчишћено питање надокнада.

Институционалне и планске одреднице

Планску документацију чине претходно донети просторни и урбанистички планови и обавезујући планови вишег реда, Просторни план Републике Србије, Водопривредна основа Републике Србије и др., који на регионалном нивоу детерминишу генералне услове заштите и развоја.

У **Просторном плану Републике Србије** ("Службени гласник РС", бр.13/96), стратешко-развојном документу Републике за период до 2010. године, дефинисана су основна опредељења и циљеви просторног развоја, односно планска начела и критеријуми заштите и унапређења животне средине, као и основе коришћења и заштите природних и створених добара. У релевантним плановима нижег реда, који су узети у разматрање, дефинисане су смернице и мере заштите животне средине.

Зона Голије са Радочелом и Чемерном, са бројним културно-историјским споменицима, дефинисана је као високопланинска туристичка регија I степена - "Ср.2", у склопу Средишње туристичке регије, I степена, међународног и националног ранга. Предвиђена је за летњу рекреацију и зимске спортове, као водеће туристичке активности, али и за остале видове туризма: споменички, еколошки, ловни, сеоски и др.

Подручје се дефинише као сточарско-планински "микрорејон" и главно подручје планинских травњака, са селективним пошумљавањем.

План предвиђа коришћење и заштиту шума и шумског земљишта унапређивањем стања, као и пошумљавањем првенствено на подручјима захваћеним ерозијом.

Према Просторном плану у мрежу градова Краљево и Нови Пазар су регионални центри, Сјеница је већи градски центар; Ивањица је градски центар, а Рашка би се могла пре познати као насеље које ће се до 2010. године оформити као мали град. Ивањица је у функционалном подручју Чачка, Рашка у подручју Краљева, а Сјеница Новог Пазара.

Када се ради о индустрији Планом се селективно усмеравају нови производни капацитети у индустријско-градске центре а селективно се лоцирају мали индустријски капацитети у мањим градовима, општинским и секундарним центрима критично-развојног подручја (недовољно развијеног, пограничног, емиграционог, депопулационог). Потенцијални појас индустријског развоја је ибарски са индустријским центрима Краљево, Рашка и Нови Пазар.

Предвиђа се заштита коридора и резервација простора за све елементе саобраћајних мрежа. Код друмског саобраћаја то су: "ивањицки" коридор аут-пута Београд-Јужни Јадран. Магистрални путеви као тежиште имају унапређење (рехабилитација, доградња неизграђених путних праваца и допуна магистралних праваца, везаних за нове услове и стратешка опредељења развоја Републике). Рехабилитацијом као приоритетом ће се задовољити очекивани захтеви саобраћаја и пружити задовољавајући ниво саобраћајне услуге. Регионална мрежа усаглашава се са очекиваним потребама саобраћаја, било рехабилитацијом или реконструкцијом постојећих праваца, или доградњом неизграђених деоница. Повећаће се проценат путева са савременим коловозом. Посебан значај има развој ове мреже у недовољно развијеним и пограничним подручјима. Локални путеви биће предмет даљих разрада у регионалним и другим просторним плановима. Генерално, ова мрежа мора да претрпи највеће квалитативне промене, изградњу, односно модернизацију.

Код железничког саобраћаја планирана је једноколосечна пруга Рашка - Нови Пазар и електрификација постојеће једноколосечне пруге. Долином Ибра.

У Просторном плану су дате локације са циљем да се резервише и сачува простор/земљиште за будуће аеродроме, а од значаја за простор Голије могу бити: Поникве-Златибор, Лађевци-Прељина, Краљево, Ивањица, Сјеница, Ужице, као средњи и мањи аеродроми оспособљени за прихват и отпрему мањих савремених авиона намењених за пословна и туристичка путовања у локалном саобраћају, за обављање спортских делатности, аеродроми намењени пољопривредној авијацији, као и војни аеродроми који би могли да се користе за цивилни саобраћај.

План резервише простор узводно од манастира Студенице до близу села Придворица за изградњу хидроакумулације, за потребе водоснабдевања Шумадије и Поморавља.

Није предвиђено коришћење енергетских извора и минералних сировина, мада се овај простор налази у оквиру једног од истражних простора метала и неметала.

Са становишта заштите животне средине Планом се жели заустављање даље деградације природне средине најпре у еколошки највреднијим подручјима, заустављање ерозије у најугроженијим подручјима; да се посебно штитити планински појас, где спада и Голија, који треба резервисати као подручје ширег значаја, превасходно за рекреативно-туристичке активности, водопривреду (водоснабдевање) и производњу хране, уз примену еколошких стандарда.

У Плану према категоријама загађености животне средине у трећој категорији су: околине локалитета велики загађивача (Краљево) и средњих загађивача (Нови Пазар). У четвртој су локалитети малих загађивача и то: Ивањица и Рашка, зоне интензивне пољопривреде, линије магистралних путева и пруга и аеродроми. У пету су сврстани локалитети са већим оптерећењем простора, углавном туристички комплекси и места са недовољно контролисаним посетом и коридори локалних путева. У шестој су територије сеоских насеља, подручја са природном деградацијом простора (еродирани површине, заслањена земљишта, клизишта, плавни терени, подручја јаким мразевима, зоне око историјских споменика са контролисаним антропооптерећењем, акваторије вештачких акумулација). У седму су сврстане територије са ограниченом привредном активношћу: шумске површине са експлоатацијом, ливадско-пашњачка подручја, ловна подручја и паркови природе. У осмој су: строги природни резервати, споменици природе и подручја заштићена међународним конвенцијама, неприступачни кањони и стрми одсеци.

Водопривредна основа Републике Србије је највећи део обухваћене површине прогласила за заштићено извориште регионалног/републичког значаја, са циљем одржавања и развоја водног режима, јединственог управљања водама, заштите од вода, те заштиту и коришћење вода.

Донета документа или стратегије у поступку разматрања на нивоу Републике (пољопривреда, шумарство, туризам, отпад, енергетика, и др.) осим у појединостима, подржавају циљеве и критеријуме ове Стратегије.

За израду Стратегије коришћене су информације из **постојећих просторних планова обухваћених општина**, а који су, највећим делом, старијег датума и парцијално обухватају подручје и урбанистичких планова неколико насеља.

На основу анализе сваког документа појединачно може се извести закључак да су констатовани приоритети, намене простора и предложене мере у највећем броју и даље актуелне, с тим, што су се, у протеклом периоду, проблеми умножили.

Потпуно преклапање је констатовано у вези са: пошумљавањем голети, борбом против ерозије, уређењем сликова река, решавањем питања одвођења и пречишћавања отпадних вода, прикупљањем и депоновањем отпада, заштитом изворишта, санирањем површина после експлоатације минералних сировина и др.

Туризам је обрађиван на различитим нивоима, са методолошки различитих аспеката и са битно другачијих вредносних друштвених и економских полазишта, у времену када је само мањи део простора Плана био у неком од режима заштите и када је важила другачија законска регулатива.

При изради аналитичко документационе основе и дефинисању основних стратешких, развојних премиса, обрађивачи Просторног плана су прихватили све обавезе које проистичу из донете **Уредбе о заштити Парка природе "Голија"**, у оном обиму колико су Законом, правним актом, пратећом Студијом **"Парк природе Голија - Предлог за стављање под заштиту"** и Условима Завода за заштиту природе Србије дефинисани.

Узети су у обзир и циљеви, приоритетни задаци и активности на спровођењу режима заштите, дефинисани у **Програму заштите и развоја Парка природе "Голија" и Резервата биосфере "Голија-Студеница" 2003-2007.** (ЈП "Србија-шуме", 2002) и у годишњим плановима рада.

Закључак

Стратегија заштите и развоја подручја Голије, препознаје интернационални, национални, регионални и локални значај подручја, предлаже могуће алтернативе развоја које имају улива на програмско-планске одлуке и уграђују се у плански документ.

Прихваћен концепт одрживог развоја подразумева усклађивање социјалних и економских захтева са основним еколошким и културним функцијама подручја - на начин који ће да допринесе трајном уравнотеженом развоју.

Полазећи од националних законских оквира, планирање заштите, развоја, уређења и управљања Парком природе "Голија" и Резерватом биосфере "Голија-Студеница" се заснива и на међународним актима које регулишу ова питања, промовишући одрживи развој, заштиту и интегрално управљање природним ресурсима и животном средином.

Просторним планом Републике Србије подручје Голије је уврштено као високовредни планински регион у групу развојних приоритета и предвиђена је израда просторног плана подручја посебне намене, и то по два основа - као будућег заштићеног природног добра веће површине и као просторно туристичке регије специфичних одлика и развојних потенцијала.

Оба вида и нивоа заштите Голије - Парк природе и Резерват биосфере - компатибилни су међусобно и са циљевима и критеријумима развоја целог подручја Плана, те је процењено, да ће се применити на подручју Плана у целини.

Проглашењем Резервата биосфере, на Голији је могуће очувати значајне култивисане пределе са традиционалним облицима пољопривреде и сточарства, у коегзистенцији са природним екосистемима, и развијати оне облике производње и привреде који немају негативних утицаја на биодиверзитет.

Циљеви који су утврђени овом Стратегијом биће уграђени у планове и програме заштите и развоја подручја, применом стандарда, мера и инструмената политике организације, уређења, заштите, развоја и коришћења простора који се примењују за ова подручја.

СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ "ГОЛИЈА"

1.0. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

1.1. ПОЛОЖАЈ

Подручје Голије обухвата планине Голију, Радочело, источне делове Јавора и јужне делове Чемерна и припада у целини пространој планинској области Старовлашко-рашке висије, у оквиру које су и планински масиви Копаоник, Златибор, Златар, Мокра Гора и др.

Границу ширег подручја Голије, чине, углавном природни коридори, и то: Студеница на северу, Ибар на истоку, Новопазарска котлина са Рашком и Људском реком на југу, обронци Смиљевца и реке Вапе, на југу и Ношнице, на западу. Планина Голија је окружена на северу планином Јелицом, на истоку Копаоником, Чемерним и Радочелом, на западу Јавором, а на југу Златаром, Јадовником и висоравни Пештер.

Битну одредницу положаја Голије чини непосредан контакт на истоку са Ибарском магистралом, која повезује Београд са Косметом, Македонијом и Црном Гором и попречна магистрална саобраћајница Рашка - Нови Пазар – Сјеница, на југу. Најближа веза са западно-моравском магистралом иде од Ивањице, преко Пожеге. Ибарском долином пролази железничка пруга Краљево-Рашка-Приштина.

Важна регионална чворишта представљају општински центри Краљево, Нови Пазар и Ивањица, затим центри Рашка и Сјеница.

1.2. ПЛАНСКИ ОБУХВАТ

Утврђивање граница и величине површине подручја Голије које треба да буде предмет Просторног плана подручја посебне намене, суочено је са дилемама насталим различитим приступима истраживања, различитим статусним регулативама и професионалним критеријумима.

Израда Стратегије заштите и развоја и Просторног плана, истовремено се односи на три подручја посебне намене у оквиру јединственог простора, различитих развојних могућности и ограничења:

- **Парк природе "Голија"**
- **Резерват Биосфере "Голија-Студеница"** и
- **Подручје посебне намене**, које обухвата обе претходне намене и очекује се, сходно професионалним и међународним критеријумима, да дефинише и њихову заштитну зону.

1.2.1. Граница Парка природе "Голија"

Уредбом о заштити Парка природе "Голија" ("Службени гласник РС", бр. 45/01) утврђене су границе Парка којима је обухваћено **30 целих и 8 делова катастарских општина** (65,6% планског простора):

Општина Ивањица: *целе КО* - Брусник, Вионица, Врмбаје, Вучак, Глеђица, Градац, Дајићи, Добри до, Коритник, Куманица, Чечина, и *делови КО* - Ерчеге, Братљево, Медовине и Смиљевац;

Општина Краљево: *целе КО* - Брезова, Бзовик, Врх, Долац, Дражиниће, Милиће, Река, Рудно, и *делови КО* - Савово, Орља глава, Ушће, Засад;

Општина Рашка (*целе КО*): Биниће, Боровиће, Градац, Крушевица и Плешин;

Општина Нови Пазар (*целе КО*): Драмиће, Кузмичево, Мухово, Раст и Радаљица;

Општина Сјеница (*цела КО*): Шаре.

Уредбом су утврђене зоне/режими I, II и III степена заштите које се сматрају обавезујућим за израду планског документа.

**Површина Парка природе "Голија" је
75.183,00 ha**

1.2.2. Граница Резервата биосфере "Голија-Студеница"

Граница Резервата биосфере "Голија-Студеница" обухвата целу површину Парка природе која се налази на територији општина Ивањица и Краљево, према претходно наведеном списку, и то: 19 целих КО и 8 делова КО.

Површина Резервата биосфере "Голија-Студеница" је 53.804,00 ha.

1.2.3. Прелиминарне границе ППППН Парка природе "Голија" на основу Одлуке

На основу Програма израде Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија" и на основу њега донете Одлуке о изради ППППН Парка природе "Голија" ("Службени гласник РС", бр. 91/01) утврђене су прелиминарне границе подручја Просторног плана које обухватају 38 целих КО:

Општина Ивањица (15 КО): Брусник, Вионица, Врмбаје, Вучак, Глеђица, Градац, Дајићи, Добри до, Ерчеге, Коритник, Куманица, Чечина, Братљево, Медовине и Смиљевац,

Општина Краљево (12 КО): Брзова, Бзовик, Врх, Долац, Дражиниће, Милиће, Ушће, Река, Рудно, Засад, Орља глава и Савово,

Општина Рашка (5 КО): Биниће, Боровиће, Градац, Крушевица и Плешин;

Општина Нови Пазар (5 КО): Драмиће, Кузмичево, Мухово, Раст и Радаљица;

Општина Сјеница (1 КО): Шаре,

Одлуком су дефинисане границе Плана по принципу обухватања целих КО које су у границама Парка природе "Голија".

Површина подручја Плана према прелиминарним границама је 92.513,00 ha.

1.2.4. Границе истраживања за израду Стратегије ППППН Парка природе "Голија"

На основу функционалне, просторне и предеоне анализе подручја и на предлог општина, Обрађивачи Плана су стали на становиште, да је потребно, истраживањима и документационом основом, проширити прелиминарне границе Плана и то на територијама општина Ивањица, Краљево и Сјеница. У границама истраживања су поред простора Плана дефинисаног Одлуком припојени атари/села која имају **идентичне природне и друге карактеристике, а функционално су зависна или су значајна за заштиту и развој подручја:**

Општина Ивањица (6 КО): Рокци, Мана, Косовица, Комадине, Ровине, Васиљевићи.

Општина Краљево (3 КО): Тадење, Ђаково, Мланча.

Границама истраживања је обухваћено укупно 49 села/КО, односно 64 насеља/засеока.

Општина Сјениц (2КО): Дуга Пољана, Брњица.

Површина простора у границама истраживања је 115.756,00ha.

2.0. ОПШТЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ПОДРУЧЈУ

Подручје Голије које је предмет **Просторног плана подручја посебне намене** административно припада трима окрузима: Моравичком, Рашком и Златиборском, а формира-

но је од делова пет управно-административних јединица, односно општина југозападне Србије.

Учешће општина у становништву и површини (Попис 2002.)

Општина	Подручје истраживања		Парк природе	
	Површина (у km ²)	Становништво	Површина (у km ²)	Становништво
Ивањица	592.61	5.762	431.63	3.667
Краљево	309.94	5.490	113.71	1.848
Рашка	126.23	1.096	126.23	1.096
Нови Пазар	58.91	961	58.91	961
Сјеница	69.87	1.444	28.65	378
Укупно	1157.56	14.752	759.13	7.950

Индикативно је, да на подручју Плана, а посебно Парка природе не постоји ни једно градско насеље. Већи урбани, односно општински центри се налазе ван ових подручја, са изузетком насеља

Ушће, које је из формалних разлога у саставу Плана.

Процентуално учешће становништва и територије општина (Попис 2002.)

Општина	Удео становништва општине 2002. год.		Део територије општине	
	Парк природе	подручје истраживања	Парк природе	подручје истраживања
Ивањица	10,3%	16,3%	39,6%	54,4%
Краљево	1,5%	4,5%	7,4%	20,3%
Рашка	4,1%	4,1%	18,9%	18,9%
Нови Пазар	1,1%	1,1%	7,9%	7,9%
Сјеница	1,4%	5,2%	2,7%	6,6%

Од кључног значаја за подручје су **расположиви природни ресурси**, будући да обимом, разноврсношћу и специфичношћу представљају основни критеријум за успостављање посебних режима заштите, коришћења и управљања.

Према релевантним подацима који су добијени од општина **Ивањица, Краљево и Сјеница** (84.1%, захваћене територије) на подручју је заступљена следећа структура намене и власништва:

- **шумско земљиште:** 51.6% (од тога: државно 54.4%, приватно 44.3% и у другим облицима својине 1.3%).
- **пољопривредно земљиште:** 44.9% (од тога: државно 8.0%, приватно 89.5% и у другим облицима својине 2.6%).
- **неплодно/остало:** 3.5%

Подручје Голије је суочено са бројним проблемима развоја јер на њему не постоји одговарајући фонд привредних и јавних објеката, као ни адекватна инфраструктура. Посебно је критична ситуација са постојећом мрежом путева.

Груба оцена економских ефеката показује смањен обим активног пољопривредног становништва, редуцираног радног контингента и сведеног на старосну групу становништва старијег од 60 година.

На подручју Парка живи **7.950 становника**, односно **14.752 становника** у 49 села - КО, односно 64 насеља и засеока која су обухваћена границом истраживања.

Просечни национални доходак, процењује се, да није виши **од 500 евра** - што је индикација потпуног сиромаштва (Србија, 1300 евра, 2002).

Голија има повољне могућности за будуће регионално повезивање са важнијим републичким центрима и Црном Гором, а преко њих и шире.

У погледу утицаја примарних центара Републике, пре свега Београда, а затим и Ужица, Ниша, Крагујевца, Голија спада у подручја где се они практично не осећају - што није само последица просторних релација и макро-морфолошких фактора, већ и економско-политичких констелација

Утицај гравитационо најближих градских центара огледа се, пре свега, у негативним процесима емиграције и депопулације у насељима Голије, који су, углавном, усмерени ка околним општинским центрима.

Побољшање и повећање мале и ограничене материјалне базе, није могуће постићи без интервенције државе.

Постојање значајних природних и културно-историјских целина и споменика на подручју и у непосредном окружењу потврђује чињеницу да подручје Голије има централно место у њиховом повезивању у комплексну, природну, културно-историјску и туристичко-рекреативну целину.

3.0. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ДОКУМЕНТАЦИОНЕ ОСНОВЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА

3.1. ПРИРОДНА И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА БАШТИНА

3.1.1. Природне вредности

Прва значајнија истраживања природних карактеристика Голије почињу од 19. века и везана су за Јосифа Панчића. Нешто систематичније, истраживања су настављена у првој половини 20. века, да би се од 1950. године организовано спроводила.

Прве одлуке о заштити, раније спознатих вредности, донете су 1950. године, а први предлог за заштиту Голије као регионалног парка датира из 1980. године (Републички завод за заштиту природе Србије).

Природна добра која су била заштићена пре доношења Уредбе о заштити Парка природе "Голија" су: Строги природни резерват "Изнад Љутих ливада" - 30,00 ха (1950); Строги природни резерват "Јанков камен" - 8,0 ха (1957); три природна споменика ботаничког карактера: **Стабло пирамидалне смрче** (1950), **Стабло смрче са клупчастом формом круне** (1965), **Стабло зеленике** у порти манастира Студенице и Природни резерват "Дајићко језеро" (1966). Наредбом Савета за просвету и културу НР Србије (1954) установљена је заштита и контрола биљних врста: **Јеремичка** и **зеленике** или **божиковине**.

Мултидисциплинарна трогодишња истраживања Завода за заштиту природе Србије (1996-1998), са тежиштем у области вегетације, флоре и фауне, делимично педологије, утврдила су, да простор обухваћен границама Парка природе "Голија" у потпуности испуњава услове за заштиту као парк природе и критеријуме за номинацију као резерват биосфере - чиме је испуњен примарно постављени циљ - **доношење правног акта којим се утврђује јавни интерес и стварају формални услови за управљањем подручјем**¹.

Природно добро, **Парк природе "Голија"**, проглашено је 2001. године Уредбом о заштити Парка природе "Голија", а потом и Резерватом биосфере "Голија-Студеница", у површини од **75.183,00 ха**.

На основу критеријума заштите природних вредности, зонирано је на три степена/режима заштите. Првим и другим степеном заштите су, по стручној процени Завода, обухваћене

карактеристичне појаве и вредности које заслужују посебан статус. Издвојено је:

- **18 локалитета у режиму I степена заштите - укупно 553,80 ха или 0,74% територије:** 1. *Испод Јанковог Камена (60,80 ха)*, 2. *Пашина чесма (0,20 ха)*, 3. *Каралићи (34,00 ха)*, 4. *Водица (63,60 ха)*, 5. *Тресава на Белим водама (15,20 ха)*, 6. *Дајићко језеро (1,00 ха)*, 7. *Палеж (38,00 ха)*, 8. *Испоснице (20,50 ха)*, 9. *Кошанинова језера (26,80 ха)*, 10. *Црепуљник (65,80 ха)*, 11. *Радочело (44,00 ха)*, 12. *Изубра (66,10 ха)*, 13. *Плакаоница (24,80 ха)*, 14. *Равнине (32,40 ха)*, 15. *Изнад Љутих Ливада (27,60 ха)*, 16. *Црна река (28,80 ха)*, 17. *Радуловац (4,00 ха)*, 18. *Извориште Црне Реке (0,20 ха)*, и
- **20 делова подручја са режимом II степена заштите - укупно 3.883,10 ха или 5,16% територије:** 19. *Јанков Камен (390,20 ха)*, 20. *Бојево Брдо (133,95 ха)*, 21. *Јелића стругара (12,00 ха)*, 22. *Голијска река (851,00 ха)*, 23. *Међугорски поток (390,20 ха)*, 24. *Беле воде (84,40 ха)*, 25. *Дајићи (55,80 ха)*, 26. 27. *Јеленовица (125,20 ха)*, 28. *Орлов камен (132,35 ха)*, 29. *Градина (226,70 ха)*, 30. *Под Црепуљником (362,10 ха)*, 31. *Радочело II (82,40 ха)*, 32. *Брусничке шуме (194,60 ха)*, 33. *Плакаоница II (86,80 ха)*, 34. *Ретко бучје (134,80 ха)*, 35. *Угљаре (52,80 ха)*, 36. *Љуте ливаде (282,00 ха)*, 37. *Влашки мост (231,20 ха)*, 38. *Суви брег (25,60 ха)*, 39. *Одвраћеница (29,00 ха)*.
- На осталом делу простора од **70.746,06 ха** или **94,10 %** територије примењују се одредбе **режима III степена заштите**.

Према условима које је Завод за заштиту природе Србије доставио Обрађивачу, на делу подручја, изван Парка природе, за сада не постоје заштићена ни евидентирана природна добра која би требало да уживају посебан статус.

На основу теренског обиласка и података из Документационе основе Плана процењено је, да су поједине појаве, односно локалитети и делови макропоредеоне целине недовољно испитани и нису обухваћени посебним режимима, те ће се Просторним планом, кроз намену површина и правила коришћења, за њих обезбедити одговарајућа намена. То су: геолошке и геоморфолошке појаве, геолошки профили, значајни остаци старих рудокопа, значајне пејзажне водоте (видиковци, гребени, остала регистрована тресетишта, заштитни појасеви и др). Заштита аутохтоне вегетације пашњака захтева посебно дефинисане услове коришћења - без чега неће опстати.

¹ Студија "Предлог за стављање под заштиту као природног добра од изузетног значаја", Завод за заштиту природе Србије, Београд, 2000.

Билне врсте Голије су значајне у националном и међународном оквиру и заштићене су кроз већи број ботаничких локалитета.

Очекује се да ће се даљим истраживањима указати потреба проглашења и заштите нових биљних врста, а остаје отворено и питање заштите фауне, посебно ловне, кроз проглашење ловних резервата.

Голија је хидролошко чвориште, резерват водоснабдевања, богата изворима, што ће тражити генералне режиме њихове заштите. На подручју се издваја и посебна група појава - термоминералне воде: *Студеничка минерална вода, Бања код манастира Градац* (у границама Плана), затим *Бања Ивањица, Рајчиновића и Новопазарска бања* (у непосредној околини).

3.1.2. Културно-историјска баштина

Археолошки институт је, заједно са музејима из Краљева, Новог Пазара, Чачка и Ужица, систематски рекогносцирао подручја општина Сјеница, Нови Пазар, Рашка и Краљево од 1950-51., а Републички завод за заштиту споменика културе је, 1990. године, терен на подручју слива горњег тока Студенице. Западни део овога подручја, у општини Ивањица, остао је недовољно познат. Прелиминарна археолошка истраживања вршена су само на неколико локалитета, а систематски су истраживани, са прекидима, манастирски комплекси у Студеници, Градцу и Придворици.

Преглед стања у оквиру граница Плана је урађен на основу постојеће и приступачне евиденције, студијског и планског материјала. Теренским истраживањима стручњака Археолошког института САНУ, музеја, завода за заштиту споменика културе и заштиту природе и до сада прикупљеним сазнањима о стању на терену, утврђено је постојање низа потенцијалних културних добара, првенствено када се ради о традиционалном градитељству.

Области Централног Балкана, којима припада и Голија, насељене су већ од праисторије. Досадашњим истраживањима регистрована су, углавном, налазишта из старијег гвозденог доба, али има индиција да постоје и спорадични налази из старијих периода.

Трагови материјалне културе и подаци о другим активностима из доба антике прате се од III века н.е., а развој подручја, упркос таласима Сеобе народа, готово континуирано све до краја VI века, до слома рановизантијске власти. Период, до XII века, недовољно је истражен и материјални остаци се не могу са сигурношћу датовати. У XII столећу цело подручје Плана је било значајно развијено, јер се налазило у средишту српске државе Рас, под династијом Немањића.

Пет значајних група објеката/налаза карактеришу културно-историјску баштину подручја:

1. **Бројна археолошка налазишта**, посебно на јужном делу подручја.
2. **Интензивна експлоатација** руда – олова, сребра и гвожђа, од III века, посебно током IV века, настављена све до краја XIII века, са средиштем, вероватно, у Остатији, коју прати изградња низа мањих утврђења локалног карактера.
3. У долини реке Студенице настала је монументална задужбина Стефана Немање, **манастир Студеница**, са Горњом и Доњом испосницом. У XIII веку је обновљено касно античко култно место, изградњом манастира **Градац**, затим је у **Придворици** подигнут, највероватније, манастир.
4. Изузетно значајна **средњовековна комуникација** која је јужне области повезивала са северним граничним подручјима.
5. Иако недовољно истражено, евидентирано и заштићено, **народно градитељство** је једно од битних обележја подручја Голије. Веома складних облика и димензија, прилагођени локацији, природном окружењу и поднебљу, заслужују посебну пажњу.

Невелики број грађевина, с краја XIX и прве половине XX века, такође заслужује пажњу, углавном школски објекти и стамбена архитектура, као и неколико задужбних домова из периода после II Светског рата.

На посматраном подручју су заступљене све врсте непокретних културних добара: археолошка налазишта, надгробни споменици, некрополе, остаци цркава и капела, средњовековна утврђења, средњовековна рудишта и рударска насеља и други. Укупан број евидентираних потенцијалних културних добара у Документационој основи Плана износи преко 130 локалитета - међутим, број званично евидентираних, проглашених, нарочито категорисаних добара/споменика културе је релативно мали. То су:

споменици културе изузетног значаја:

- Културно-историјска целина, Манастир Студеница, Краљево, Брезова, XII век, (269,34 ha), садужбина Стефана Немање; уписан у Листу светске природне и културне баштине (UNESCO) 1986. године;
- Манастир Градац, Рашка, Градац, XIII век, (129 ha), садужбина Јелене Анжујске жене краља Уроша I.

споменици културе великог значаја:

- Црква Св. Алексија, Краљево, Милиће, XVII век;

- Црква Св. Ђорђа, Краљево, Врх, XVII век;
- Црква Св. Богородице, Краљево, Долац, XV век;
- Црква Св. Николе, Краљево, Река, Палеж, XIV век;
- Горња испосница, Краљево, Савово, XIII век;
- Доња испосница, Краљево, Савово, XIII век;
- Манастир Ковиле (црква Св. Архангела и Св. Николе) Ивањица, Ковиле, XVII век;
- Црква Св. Преображења, Ивањица, Придворица, XIII век.

проглашена, некатегорисана културна добра:

- Црква Св. Кузмана и Дамјана, Ивањица, Остатија, XVII век;
- Кућа Венијамина Маринковића, Ивањица, Вионица, XIX век;
- Црква Св. Николе, Краљево, Рудно;
- Кућа Перише Дамјановића, Краљево, Рудно, Дражиниће, XIX век;
- Кућа Вујанаца, Рашка, Градац, XIX век;
- Градачки крст, Ивањица, Градац, XVII век.

евидентирани културна добра:

- Стари мост, Ивањица, Куманица, XVI-XVII век;
- Црква у Средњој Реци, Ивањица, Средња Река;
- Црква на гробљу, Рашка, Плешин (?);
- Црква Св. Петра и Павла, Рашка, Биниће, XVI-XVII век.

У окружењу се посебно истичу следећи објекти културно-историјског наслеђа:

- комплекс манастира Сопоћани са Старим Расом, Ђурђевим Ступовима и Петровом црквом, споменички комплекс уписан у Листу светске природне и културне баштине (UNESCO) од 1979. године;
- Стара и Нова Павлица, изузетна налазишта средњовековног рударства и др. - од изванредног значаја за националну културу и историју.

У контексту **интегралне заштите природне и градитељске баштине** остало је отворено питање заштите просторних целина традиционалних насеља са производним површинама и аутохтоним домаћим врстама, археолошких резервата, простора око културних добара, односно просторних културно-историјских целина – што ће бити предложено на нивоу Просторног плана.

3.2. ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И РЕСУРСИ

3.2.1. Рељеф

Рељеф подручја Голије се одликује значајном морфолошком, морфогенетском и морфометриј-

ском разноврсношћу и има **планински карактер**, с обзиром да преко **90%** територије лежи изнад висинске границе од **500 m**.

Од планинских облика доминантно место заузимају планине **Голија** (Јанков камен, **1854**) и Радочело. Планински масиви, венци и гребени су већином специфичног попречног профила, са заравњеним билима и веома стрмим, средњим и доњим деловима падина. У моделирању тектонских облика рељефа значајну улогу је имала хидрографска мрежа, усецајући бројне клисуре и дубодолине, праћене разноврсним флувиоденудационим облицима.

Од значајнијих морфоструктурних облика јављају се изразити **планински врхови, хорстови, псевдовулканске купе**, а на ободу се налази **негативна потолинска морфоструктура** Бољевачког неогеног басена.

На подручју су изражене три категорије рељефа, са карактеристичним облицима: **периглацијални, крашки** (*вртаче, увале, суве долине, јаме и пећине*) и **делувијално-пролувијални** са серијом од **девет површи** у висинском интервалу од 1000 до 1820 m. на којима се налази највећи број насеља.

3.2.2. Морфометријске карактеристике

Основну морфографску одлику подручја представља лучна мрежа планинских гребена, између којих су усечене дубоке клисурасте речне долине изворишних кракова Моравице, Студенице и левих притока Ибра (карактеристичног "V" профила - од 400-600 до 800 m висинске разлике). Најнижа тачка на подручју се налази на ушћу реке Студенице у Ибар (**329 m н.в.**), а највиша тачка је врх Јанков камен (**1834 m н.в.**).

Анализа висинске зоналности, нагиба и експонираности топографске површине, значајна је при дефинисању предиспозиција одвијања процеса у природној средини и посредних утицаја на услове спровођења антропогених активности, те представља основу за евалуацију подобности простора.

Висинске зоне на подручју истраживања Плана

Висинске зоне	Површина (ha)	%
до 500m	1.997	1,7
500-750m	12.837	11,1
750-1000m	28.121	24,3
1000-1250m	43.413	37,5
1250-1500m	22.045	19,0
1500-1750m	7.167	6,2
изнад 1750m	176	0,2
Укупно	115.756	100,0

Нагиб

нагиб (у °)	%
1-3	3,6
3-5	5,1
5-8	5,4
8-12	8,2
12-16	13,4
16-20	22,9
20-30	31,6
30-40	7,8
изнад 40	1,9

Експонираност терена

Експозиција	%
И	14,3
Ј	9,0
ЈИ	12,3
ЈЗ	12,9
С	8,6
СИ	15,9
СЗ	12,6
З	14,4

3.2.3. Геолошке карактеристике и минералне сировине

Сложена геолошка грађа подручја Плана је последица интензивне магматске активности, а велики број геолошких формација је настао у интервалу од старијег палеозоику до данас.

У тектонском погледу, од запада ка истоку, подручје припада делу *унутрашњих Динарида*, тј. *Дринско-ивањичком елементу*. Источно од унутрашњих Динарида простире се *Вардарска зона*.

Истраживани терен се може регионално поделити на следеће тектонске јединице: *златиборски синклиноријум* (западни део подручја), *голијски антиклиноријум* (централни део), *новопазарски синклиноријум* (источни део), и део *Вардарске зоне* (југоисточни део подручја).

У геолошкој грађи терена учествују бројни литолошки комплекси, почев од квартарних седимената, као најмлађих, преко стена неогених језерских басена, мезозојских кластичних и карбонатних стена, вулканогено седиментних комплекса, до палеозојских кластита и метаморфита различитог степена кристалинитета.

Читав терен и наведени стенски комплекси испресецани су и испробијани дубинским и жичним стенама различите старости, почев од гранитоида, андезита, дацита, дијабаза, габрова и др.

Минералне сировине. На подручју Голије су издвојена следећа рудна поља - металогенетске јединице нижег реда :

- I. *Лиса-Црни Врх, Радуловац, Голијска река;*
- II. *Остатија-Изубра, Калудра;*
- III. *Мухово;*
- IV. *Асаново Село, Придворица, Хајдучко брдо, Ивањица.*

Регистроване су следеће појаве и сировине:

- **метали:** *гвожђе* - Радуловац, Врх, Јурија, јужне падине Радочела, Перишин поток, Скендеровић; *олово и цинк* - Црни врх, Јурија, Асаново село, Радојевићи и Драговићи; *шелит* - од Радуловца до

Шереметовице, северне падине Голије и *антимон* - Ајдачко брдо.

- **неметали:** *магнезит* Локве и Зимовник (Градац и Трнава); појаве *азбест* (Црни Врх).
- **угаљ:** *лигнит* (Ушће и Тадење), *камени угаљ* (Баљевац), *мрки угаљ* (Добрачко поље).
- **грађевински технички и украсни камен** - више каменолома и позајмишта грађевинског камена у кречњацима, углавном на локацијама које су власништво ЈП "Србијашуме, који се експлоатишу за локалне потребе.

Следеће врсте грађевинског камена традиционално се користе у архитектури подручја:

- **масивни/украсни камен:** Осаоница, Врх;
- **филитични шкриљци** - шкриљаве плоче: Бзеја, Рудно, Врх (Краљево);
- **сига/бигар** - Каменска (Краљево).

3.2.4. Хидрогеолошке карактеристике

С обзиром на доминантну заступљеност чврстих стенских маса у геолошкој грађи терена, а у односу на њихову хидрогеолошку функцију, на подручју је формирано више типова порозности, од којих преовлађује пукотински тип, и то:

- **Издан у комплексима шкриљаца, магматита и серпентинита** - нема изразиту издашност и служи за локална водоснабдевања. Извори овог типа су најзаступљенији у високопланинској зони, што је специфичност истраживаног подручја;
- **Крашки тип порозности** - у кречњацима Сјеничке котлине са појавама крашких врела;
- **Интергрануларна порозност** - у алувијалним равнинама Моравице, Рашке и др. Издао је са слободним нивоом воде и малом издашношћу.

3.2.5. Хидролошке карактеристике

Хидрографска мрежа подручја Голије, која припада Црноморском сливу, веома је развијена и густина мреже се процењује на преко **2100 m/km²**.

Према подацима из Водопривредне основе, подручје спада у просторе са високим вредностима просечног специфичног отицаја: **12–17 lit/sec/km²**. Са простора Плана речним токовима отиче просечно око **15 m³/sec.**, а годишње се формира око **470 милиона m³** воде без дотока са суседних подручја.

Нидрографску мрежу подручја одређују:

- **Студеница** - целим својим током и сливом припада подручју Плана (дужине око 47 km, површина слива 540 km²). Веће леве притоке

су Брусничка, Брадуљичка, Граичка река и Мланча.

- **Моравица** - налази се западно од Студенице, тече на север и улива се у Западну Мораву код Пожеге (дужине 47,9 km, од извора до водомерне станице Ивањица, површина слива 475 km²). Веће притоке су: Ношница, Голијска река и Јабуковачки поток.
- На југоисточном ободу подручја су усечене дубоке долине кратких левих притока **Ибра** и **Рашке** (Трнавска, Тушимска и Дежевска река).
- На јужном ободу је изворишни део **Људске реке** (изворишни крак Рашке), а на југозападном ободу су долине изворишних кракова **Ване** (Брњичка река).

Унутаргодишња расподела вода на овим речним токовима има одлике снежно-кишног режима, са обилим водама у пролеће, услед топљења акумулисаног снега у планинским пределима и појаве пролећних киша.

Непостојање одговарајућих хидролошких анализа и прорачуна онемогућава да се искажу вредности малих вода на појединим водотоцима или појединим деоницама, што утиче на способност водотока као реципијента за прихватање и пречишћавање отпадних вода из насеља.

3.2.6. Инжењерскогеолошке карактеристике

Велика литостратиграфска разноврсност и висок степен тектонске издељености стенских маса, у садејству са другим својствима терена, условили су и разноврсне инжењерскогеолошке одлике подручја. Од категоризације терена према инжењерско-геолошким својствима у великој мери зависе услови пројектовања и изградње.

Ерозија. Распаднутост стенске масе, уз неповољне морфолошке услове, представља основни услов за развој **ерозионих процеса**, као и развијене бујичне активности планинских водотокова.

Продукција наноса и његово трајно одношење нису равномерно распоређени на целом подручју. Велике су разлике између основних просторних и сливних подручја.

Од савремених егзогених процеса, јављају се и други облици и појаве, као што су: **клизишта, јаружање и спирање, бујични токови, одроњавање и процеси карстификације.**

Стабилност терена. Према условима настанка, развоја и угрожености терена издвајају се следеће инжењерскогеолошке целине: **регион централног дела подручја, регион Пештера и регион непосредног слива Ибра.**

Сеизмика. Сеизмичка активност на подручју Голије је ниска до средња и окарактерисана је зонама **6° и 7° MCS**. Узимајући у обзир релевантне факторе може се очекивати позитиван прираштај сеизмичности у већем делу подручја.

3.2.7. Климатске карактеристике

На простору Голије се разликују три основна климатска реона:

- **долински са брдским** - обухвата просторе до 700/750 m н.в, а карактерише се умерено-континенталном климом модификованом утицајем околних планина.
- **прелазни – континентални** - обухвата просторе од 700/750 до 1300 m н.в, са кратким и свежим летима, топлх дана и свежих ноћи и дугим и оштрим зимама са доста снежних падавина
- **планински** - обухвата подручје преко 1300 m н.в, а карактеришу га оштре и хладне зиме и кратка прохладна лета.

Виши предели овог подручја одликују се **субалпском климом.**

3.2.8. Земљиште

Земљишта на Голији, по својим морфолошким изгледом, физичким и хемијским особинама, припадају различитим таксономским јединицама и представљена су следећим редовима:

- **аутогени ред**
Класа неразвијених земљишта
Класа хумусноакумулативних земљишта
Класа камбичних земљишта
- **ред хидрогених земљишта**
- **ред субхидричних земљишта**

Због немогућности добијања комплетних и ажурних података није у потпуности позната површина пољопривредног земљишта и структура по бонитетним класама.

3.2.9. Вегетација и флора

Биљногеографске особености Голије. Подручје Голије одликује **рефугијални карактер станишта** што је омогућило опстанак терцијарне флоре. Знатно присуство средњеевропских елемената указује да подручје Голије припада крајње источном делу илирске провинције.

У флори Голије и Јавора до сада су утврђене **724 врсте васкуларних биљака**, а новијим истраживањима Завода за заштиту природе Србије је утврђено присуство неколико нових врста.

Голија се издваја по већем квантитативном присуству **терцијарних глацијалних реликтних врста**, утврђено је присуство и **ендемичних и субендемичних врста.**

Биљногеографске карактеристике указују на присуство 51 флорног елемента, разврстаних у 9 група:

- "највише је представника из групе **средње-европских флорних елемената** (27,3%);
- већом заступљеношћу издвајају се врсте **евроазијског флорног елемента** (24,9%);
- присуство **субмедитеранске флорне групе** (13,0%) и **понтско-централноазијске групе** (8,5%) дају Голији субмедитеранско-понтско-централно-азијско-средњеевропско обележје;
- **циркумполарни елементи и козмополити** су заступљени са 13,0%;
- **северни флорни елементи** чине 5,4%;
- **ендеми** су присутни са око 1,0%".

Шуме. Захваљујући израженој висинској разлици од око 1500 m, на Голији се среће репрезентативан спектар шумских заједница, карактеристичан за укупно вертикално распрострањење шума у Србији. Евидентирано је око **20 шумских заједница**.

На подручју Голије **доминирају чисте састојине** и заузимају **60,5%**, док се **мешовите простиру** на **39,5%** територије.

На Голији је евидентирано више од **45 врста дрвећа**, при чему се констатује висок степен очуваности природног састава. Евидентирано је присуство племенитих лишћара: планинског јавора, горског јавора, белог јасена, планинског бреста, пољског бреста, млеча, дивљих воћкарица: дивље трешње, дивље крушке, јаребике и брекиње, као и ретке и карактеристичне врсте жбуња и приземне флоре које се јављају у овим шумама.

У дрвном фонду бројније су лишћарске од четинарских врста, а доминирају **буква** (са 63,3% по запремини и 54,0% у укупном запреминском прирасту), **смрча** (са око 19,5% у укупној запремини и 23,0% у укупном прирасту), а далеко је скромније учешће **јеле, црног бора, китњака, црног бора и цера** (од 1-7%). Остале врсте дрвећа су незнатно заступљене, испод 1%, али доприносе биодиверзитету шумских екосистема.

Ливаде и пашњаци. Мозаично су распрострањени на подручју и у односу на висински положај имају брдски, брдскопланински и планински карактер. Евидентирано је **15 ливадских фитоценоза**.

3.2.10. Фауна

Попис фауне Голије није коначан, јер нису вршена посебна истраживања. Аутохтоним врстама домаћих животиња, осим на подручју Сјенице, као специфичном генофонду подручја, није посвећена дужна пажња.

Орнитофауна. Орнитофаунистичке вредности планине указују на велику биолошку разноврсност, па се овај планински комплекс може сматрати важним **европским центром орнитолошке специјске и генетичке разноврсности**.

У оквиру орнитофауне, нису, досада, регистроване врсте које би спадале у категорију ендемита или реликата, али јесу значајне врсте које имају статус заштите птица од европског и светског значаја (Спес – 1., Спес - 2., Спес - 3.).

Према "Прелиминарном списку врста за Црвену листу кичмењака Србије" регистровано је **90 врста**, а Уредба Владе Србије наводи **45 врста** птица/природних реткости.

Ихтиофауна. Највећи део текућих вода Голије припада салмонидном региону, са водећим представником ихтиофауне, **поточном пастрмком**, која је са **липљаном**, најцењенија врста риба за спортски риболов. Дошло је и до продирања мање цењених врста риба из Ибра у низводне делове Студенице (скобаља, клена и др.), што се негативно одразило на ихтиофауну висинских вода.

Ловна дивљач. На Голији живи одређени број врста ловне дивљачи које су заштићене трајном или привременом забраном лова, а на поједине врсте лов је стално дозвољен.

Најраспрострањеније, економски и ловно најзначајније врсте су: **крупна длакава дивљач** (срна и дивља свиња), **ситне длакаве дивљачи** (зец, куна златица, белица и др.) и **пернате дивљачи** (пољска јаребица фазан, јаребица камењарка, голуб гривњаш, грлица, гугутка, препелица шумска шљука, креја и др.).

Стално су присутни: **вук, лисица, дивља мачка и твора**, повремено се срећу **медвед и велики тетреб**, а планира се поновно насељавање **јеленске дивљачи**.

3.3. ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ

3.3.1. Пољопривреда

На Голији постоје изузетно повољни услови за развој сточарства, одређени брдско-планинским карактеристикама подручја и традиционалним искуством становника. У овој фази израде нису били доступни ажурни подаци по насељима о коришћењу земљишта и величини поседа.

У међупописном периоду (1991-2002) сточни фонд (говеда, овце, свиње и живина) знатно се смањило: пад броја говеда на ниову општина се кретао од 25,6% до 44,0%, оваца од 32,0% до 55%, свиња од 42,0% до 46,5% и живине од 5% до 28%.

Континуирано смањење сточног фонда и изумирање бачијарења, и у приватном и у државном/друштвеном сектору, последица је депопулације и изражене појаве "сенилизације".

У дужем временском периоду, уочена је и тенденција смањења интензивног коришћења обрадивих површина и повећање површина под пашњацима, али и нарастање постојећих пашњака и ливада, посебно на вишим котама.

На територији Ивањице се налазе само две сточне фарме: у Голијској реци, за приплод оваца, и на локалитету Преко брдо, за летњу испашу. Власништво ЈП "Србијашуме", оне су данас изнајмљене и раде са минималним капацитетом. У насељу Врујци/Дуга Пољана, на територији Сјеница, изграђена је 1985-1986. године савремено опремљена "еколошка" фарма, површине 220 ha, која не ради јер је у току процес приватизације (ПИК "Пештер"). На рашчанској страни се један број сеоских домаћинстава био определио за узгој стоке (мале мини фарме), али је та активност у већини случајева замрла. Преостали сточни фонд се гаји скоро искључиво за потребе локалног становништва.

Мада у Рудном постоји незавршени објект млекаре, организованог откупа млека и других локалних производа нема, као ни прикупљања и прераде споредних шумских производа у локалној организацији.

3.3.2. Шумарство

Шумовитост по припадајућим општинама (Ивањица 49%, Рашка 46%, Нови Пазар 48%, Краљево 49%, Сјеница 20%), указује, да је подручје Голије већим делом обрасло шумом. Укупна површина шума на овом подручју износи 89.000 ha, од чега шуме у државном власништву покривају 58%, а приватне шуме 42%.

Просечна запремина у овом подручју је **168 m³/ha** (108 m³/ha у Србији), а просечан прираст је **4,28 m³/ha** (1,39 m³/ha у Србији). У државним шумама доминирају шуме **високог узгојног облика** (66,6%), затим **изданачке шуме** (16,9%), културе и **вештачки подигнуте састојине** (14,5%), а шикаре и шибиљаци чине 2,5% од укупне шумом обрасле површине.

Државним шумама и шумским земљиштем на подручју Голије (и Парка природе "Голија") газдује **Јавно предузеће "Србијашуме"**. Шуме се деле на три шумска подручја: **Голијско, Доњенбарско и Горњенбарско**, којима управљају шумске управе из Ивањице, Краљева и Рашке. Шумске (газдинске) јединице (целе и делови) су следеће:

- **Ивањица** - ГЈ Дајићке планине, ГЈ Голија, ГЈ Брусничке шуме, ГЈ Бисер вода - Црни врх -

Радуловац, ГЈ Црепуљник, ГЈ Клековица, ГЈ Голија - Јавор, ГЈ Ковиље - Рабровица, ГЈ Козник - Нинаја, ГЈ Кољешница;

- **Краљево** - ГЈ Радочело - Црепуљник, ГЈ Горња Студеница, ГЈ Студеница - Полумир, ГЈ Краљево 1 и ГЈ Краљево 2;
- **Рашка** - ГЈ Бисер вода - Враћи крш - Лиса - Борје, ГЈ Буковик - Влашица - Трештенац, ГЈ Близанац - Дебелица, ГЈ Нинаја - Козник, ГЈ Диван - Локва - Брежа - Зимовник.

Шумске управе поседују више својих објеката, равномерно распоређених на подручју Плана, од којих су, са становишта Плана и будућих функција Парка, најзначајније локације у Студеници, Девићима, на Белим Водама/Управа Парка, у Голијској реци и на Шереметовици.

3.3.3. Ловство

На подручју Голије налази се укупно осам ловишта, од којих се четири: **Чемерница, Голија, Студеница и Бисер вода - Диван** налазе у потпуности или већим делом унутар граница Плана. Корисници ловишта су Ловачки савез Србије и Јавно предузеће "Србијашуме", а управљачи ловачка удружења са подручја.

Ловишта се разликују по степену уређености, опремљености као и матичном фонду и одстрелу главних врста гајене дивљачи. У ловиштима "Чемерница" и "Студеница" постоје терени за обуку ловачких паса - дугоногих гонича, а у ловишту "Голија" је изграђено прихватилиште за дивље свиње. Поред тога на подручју Парка постоје и: хранилишта за крупну и ситну дивљач, солишта, прихватилишта за фазанску дивљач, чеке на дрвету, а користе се постојећи шумски путеви и стазе (преко 150 km).

3.3.4. Риболовство

Спортски риболов на подручју је, заступљен у локалној организацији риболовних удружења која газдују деловима риболовних подручја.

Значајнијих успеха у производњи рибе, за шта постоје изузетни потенцијали, досада није било. На Студеници постоји рибњак за производњу калифорнијске пастрмке за конзум и мрестилиште за производњу млађи поточне пастрмке.

3.3.5. Рударство

На подручју, на садашњем степену истражености, не постоје значајније могућности за коришћење минералних сировина. Тренутно се експлоатишу: угаљ (Ушће, Тадење), магнезит (Локве, Зимовник) и грађевински камен, различитих квалитета.

Највећи број мајдана и привремених позајмишта регистрован је на територији општине Краљево

(17 позајмишта и 12 мајдана), затим општине Ивањица (Ивковићи, Остатија, Угљари, Градина, Бојево брдо) и, најмање, на територији општине Рашка (Биниће, Звечарица, Бинићко Поље и Луке). Камен се данас, само уз грубу обраду, највише користи за локалне потребе од стране ЈП "Србијашуме" и у приватним аранжманима.

3.3.6. Водопривреда и хидроенергетика

Подручје Голије поседује значајан водопривредни и хидроенергетски потенцијал који се не користи. Постоје, једна стара ХЕ у Ивањици, две МХЕ и нешто воденица.

Водопривредна основа истиче хидроенергетски потенцијал река Студенице и Моравице који се може искористити изградњом МХЕ (видентирано 59 локација), укупне инсталисане снаге од око 37,25 MW што би побољшало електроенергетску слику подручја, уз могућност испоруке дела енергије у електроенергетски систем Републике.

Водопривредна основа је регистровала, за изградњу до 2021. године, две акумулације: "Рокци" на реци Ношници и "Препрана" на Студеници. Осим њих, за плански период предвиђена је и изградња акумулације "Вучиниће" на Људској реци, чији се део слива налази на простору Плана. Од профила који су остављени за постплански период, после 2021. године, везано за подручје Плана, предлажу се акумулације: "Куманица" на реци Моравици и "Градац" на Градачкој реци.

Осим већ поменутих акумулација, остала је обавеза, на основу Просторног плана Републике, резервација простора за изградњу акумулације на реци Студеници, која је дуго времена словила за окосницу вишенаменског водопривредног и хидроенергетског система.

На простору постоје могућности за изградњу већег броја малих хидроакумулација. Локације ових акумулација нису дефинисане. По правилу, оне се граде за решавање неког локалног проблема: заштита од бујичних вода, наводњавање, формирање рибњака, рекреацију, а могу да служе и за енергетске сврхе – мале хидроелектране. Полазећи од тога да је сливна површина оваквих малих акумулација у просеку, до 10 km², реално је претпоставити да се на простору Плана, може наћи 15-20 локација за мале акумулације.

Основне социо-економске карактеристике подручја (број становника, карактер насеља и врсте и обим делатности) послужиле су као основа за процену садашњих потреба становништва које износе око 400.000 m³/год. уз просечну специфичну потрошњу од 80 l/ст./дан.

Процењена издашност извора

Процењена издашност извора (lit/sec)	Број регистрованих извора
мање од 0,10	8
1,0 – 3,0	94
3,0 – 5,0	29
5,0 – 10,0	17
више од 10,0	7
Укупно	155

3.3.7. Туризам

На Голији има укупно нешто више од **1200 лежаја**, укључујући и оне који су у изградњи. Од тог броја око **860 лежаја** је у основном и комплементарном типу.

Основни смештајни капацитети. Од смештајних капацитета који постоје, укључујући и оне који не раде, издвајају се: 3 хотела ("Голија" на Одвраћеници, "Голијска река" у Голијској реци, "Студеница" у Студеници), 2 мотела ("Гос" на Одвраћеници и мотел "Грозд" у Међуречју) и 4 објекта осталих облика смештаја. Укупан број постојећих лежаја је око **250 (29,5%)**.

Њихов број, структура и категорија су неадекватни простору и његовом туристичком значају, али се налазе углавном на локалитетима који поседују одређену туристичку инфраструктуру, односно који су претходним документима предвиђени за развој туризма.

Повољна околност је што у општинским седиштима, као и у оближњим туристичким и бањским центрима (Бања Ивањица, Матарушка, Богutowачка, Новопазарска, Рајчиновића Бања, затим Сопoћани и др., на око 35 до 65 km или на 30 до 90 минута вожње од центра Голије), има око **15.000 лежаја** (око 10.000 у хотелима, мотелима, вилама и пансионима) који се могу користити за смештај гостију, заинтересованих за специфичне програме које нуди простор Голије.

Комплементарни смештајни капацитети. Сегмент комплементарних смештајних капацитета чине одмаралишта и приватни смештај. У овај тип смештаја је сврстан: нови конак за госте манастира Студеница (70 лежаја) који ради током целе године и одмаралиште у Рудном (малог капацитета), док су остала одмаралишта у различитим фазама изградње.

Смештај у "домаћој радиности", у оквиру једног домаћинства (сеоски туризам) је врло ограничен – како по броју активираних насеља, тако и по броју лежаја. Овај тип смештаја, својевремено врло присутан и профитабилан на подручју Голије, доживео је пад у последњих 10-15 година, а опремљеност капацитета не одговара траженим

категоријама (не постоје подаци о броју лежаја, категоризацији, броју гостију и др.).

На подручју, према званичним изворима, не постоји ниједан камп или аутокамп, осим летњег извиђачког кампа у фази изградње (Краљево). Извесно је, да има малобројних гостију који у летњем периоду под шаторима или у камп приколицама, неорганизовано и неконтролисано, бораве на овом простору (печароши, љубитељи природе и планинари).

Известан број угоститељских објеката је лоциран на потезу Ушће - Студеница - Међуречје, и у Девихима, а остали су у оквиру постојећих смештајних капацитета.

Компатибилни садржаји и активности. Уз смештајне капацитете и понегде уз школе у појединим селима постоје спортски и рекреациони терени, а незнатан број, осим оних намењених скијању, је у центрима заједнице насеља.

Скијашка инфраструктура постоји на Одвраће-ници (локалитет Кула са два ски-лифта), на Дајићком брду (један ски-лифт и један беби-лифт) и просечена стаза у Голијској Реци, а од осталих спортских објеката/површина у близини Ушћа посотји стаза за кајак на брзим водама.

Објекти културе, односно забаве су у општинским средиштима, а они који су изграђени по селима или центрима заједнице насеља одавно не функционишу. Занатских и услужних делатности, осим у Ушћу, и донекле у Међуречју, практично нема у осталим насељима.

Лов и риболов, као активности које су компатибилне са туризмом, скромно су заступљени у туристичкој понуди и само се начелно наводе у пропагандним материјалима туристичких агенција и Туристичке организације Србије.

3.3.8 . Остале делатности

Природни потенцијали Голије омогућили су и развој низа других делатности, али релативно малих капацитета које су, у овом тренутку, углавном замрле.

Дрвопрерађивачка делатност се односи на примарну прераду дрвета и производњу столарије, али у веома малом обиму. Предузеће ШПИК "Ивањица", које је у претходном периоду имало велики значај за регион, налази у фази реструктурирања.

У Ушћу је, у приватном власништву, једини већи производни погон на подручју/фабрика паркета (некада део ШИК "Јасен"-а из Краљева), као и производња металне галантерије.

Од мањих производних капацитета раде стругаре/гатери у власништву земљорадничких задруга на територији Краљева ("Ушће",

"Студеница" и "Рудно"), у приватном власништву (Ивањица - 16 већих стругара). Већи капацитети су у Ушћу, Студеници, Рудном, и Мланчи. Многобројни мањи приватни капацитети раде повремено и нису пријављени.

3.4. СТАНОВНИШТВО

Према основним демографским карактеристикама **подручје истраживања представља простор наглашене демографске стагнације**, који се по низу специфичности у популационом развоју значајно разликује од осталих делова општина, посебно њихових средишта. Демографска величина насеља, у протеклих непуних пет деценија, је мања за 2,2 пута - са **32.989** (1953), смањила се на **14.752** становника (Попис 2002).

Становништво свих насеља на простору Парка се смањило за око **60%**, док је укупан демографски пад свих 64 насеља (односно 49 КО) на подручју истраживања износио око **55%**.

Просечна величина села/КО износила је само **302** становника.

Пописни период **1981-1991.** карактерише наглашена тенденција континуираног популационог пада на подручју, као резултанта **растућег негативног природног прираштаја и веома високог негативног миграционог салда**, док општине којима припадају имају демографски раст (Краљево и Нови Пазар), или мање (Ивањица и Рашка) или више (Сјеница) изражене карактеристике демографске стагнације.

Само три насеља: **Девихи, Међуречје и Ушће** имају, углавном, тенденцију популационог раста, једно насеље, **Тепече**, показује промене трендове у демографском развоју, а сва остала, посебно после 1961. године, наглашену тенденцију популационог пада.

У међупописном периоду **1991-2002.** година, наставља се постепено успоравање темпа демографског пада, али је осетно смањење удела механичке компоненте јасан индикатор комплексних (неповољних) промена у демографским структурама - **првенствено старосно-полној**.

Интензиван процес старења становништва рефлектује се, између осталог, и на смањење броја потенцијалних емиграната. Истовремено, значајно расте и стопа негативног природног прираштаја, тако да то резултира даљим популационим падом у већини посматраних насеља.

Константно смањивање броја становника резултира и **континуираним падом вредности коефицијента опште насељености.**

Промене у броју становника у периоду 1953-2002. год.

Подручје	Број становника						
	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	индекс 2002/1953.
Парк природе	19.646	20.187	17.634	13.551	10.402	7.950	40.5
Подручје истраживања	32.989	34.050	29.215	23.078	18.343	14.752	44.7

У протеклих педесет година (1953-2002), веома ниска вредност коефицијента опште насељености, смањена је за око 2,3 пута - са **28,5 ст./km²** у 1953. г. на само **12,7 ст./km²** у 2002. години. Простор Голије представља веома слабо, готово ненасељено, подручје. Свих 49 КО у просеку,

имају десетоструко нижи коефицијент опште насељености у поређењу са заједничким просечним коефицијентом за свих пет општина у чијем су саставу.

Промене у густини насељености у периоду 1953-2002. год.

Подручје	Густина насељености (ст./km ²)					
	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Парк природе	25,9	26,6	23,2	17,9	13,7	10,5
Подручје истраживања	28,5	29,4	25,2	19,9	15,8	12,7

Неповољне промене се директно рефлектују и на промене укупног броја и просечне величине домаћинства. У периоду 1953-1991. година, број

домаћинства у 64 насеља је порастао за 2,1%, али је на подручју Парка смањен за 5,6%.

Промене у просечној величини домаћинства у периоду 1953-1991. год.

Подручје	Просечна величина домаћинства				
	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Парк природе	6,3	6,2	5,4	4,3	3,6
Подручје истраживања	6,4	6,0	5,2	4,2	3,5

Индикативан је тренд **осетног смањења просечне величине домаћинства** (за око 43%) у периоду 1953-1991., који је неупоредиво израженији у насељима на подручју истраживања него у општинама у целини.

Дуготрајни неповољни демографски развојни процеси резултирали су и наглашеним променама у старосној структури становништва. Подручје истраживања представља **простор изразитог демографског старења** (Попис 2002): трећина популације била је старија од 60 година, а једна четвртина у групи старијег средовечног становништва (од 40-59 г.). Удео младог становништва, до 20 година, износио је свега **18,1%**.

Према величини појединих старосних група и нивоу индекса старења (1,83), становништво подручја је имало све одлике популације у стадијуму тзв. **најдубље демографске старости**.

Индикатори стадијума најдубље демографске старости на подручју Парка су имали још неповољније вредности, па је тако учешће старог

становништва (36,3%) било готово изједначено са укупним учешћем младог (16,6%) и млађег средовечног становништва, од 20-39 година старости (20,9%), са индексом старења од 2,19.

Данас, само насеља која су се већ издвојила као микрорегионални центри, или као саобраћајна чворишта, због чега су у посматраном послератном периоду показивала популациони раст или стабилан демографски развој, имају повољније карактеристике демографске структуре.

У централном делу Парка издваја се једино насеље **Девихи** (Ивањица), а од осталих насеља релативно повољније старосне структуре имају: **Мухово** (Нови Пазар), које са "најмлађом" старосном структуром становништва, али се налази на прагу демографске старости, и насеље **Шаре** (Сјеница), на прелазу из стадијума прага демографске старости у стадијум демографска старост. Ова насеља још увек није захватио процес биолошке депопулације, па је удео младих још увек око 1/3 укупне популације.

На осталом делу подручја истраживања, сличне тенденције имају насеља: **Међуречје** (Ивањица), **Ушће** (Краљево) и **Дуга Пољана** (Сјеница), која се према већини обележја налазе у стадијуму демографске старости, мада се и у овим насељима нагло смањује учешће младог становништва, а

запажа се драстичан пораст старијег средовечног становништва.

Посматрано, прво по насељима, а потом и у зависности од старосне структуре, примећују се **значајне деформације полног састава**.

Број и удео жена, према старости, у укупном становништву на подручју Плана 2002. год.

Подручје	Број жена према старости				% од укупног становништва			
	0-19	20-39	40-59	60 +	0-19	20-39	40-59	60 +
Парк природе	633	690	906	1.583	48,1	41,6	46,2	54,9
Подручје истраживања	1.282	1.421	1.752	2.683	47,9	43,3	46,9	54,8

У зависности од старосне расподеле, учешће жена прво благо опада у групи од 0-19 година, да би потом полна структура била значајно нарушена: у старости од 20-39 година у смислу веома ниског, а у старости 60 и више година, у смислу високог удела жена.

Старење становништва голијских насеља достигло је такве размере да је становништво радно-способног узраста изразито смањено, не само у апсолутном износу већ и у релативном виду. У међупописном периоду (1991-2002), овај контингент становништва је опао са 11.577 на 8.261 лице, или са 63,1%, на 56,0%, а на подручју Парка смањен за више од 30% (са 6.445 на 4.265 лица), односно на учешће од 53,6% у укупном становништву.

У последњем десетогодишњем периоду контингенти деце предшколског и школског узраста смањени су за око 30%. **Предшколски контингент**, сведен је на **439** деце на подручју Парка и **857** деце на укупном подручју истраживања. Посматрано по појединим насељима, удео деце од 0-6 година креће се у распону од мање од 2% до 12,1%. Распони су слични и за удео деце **школског узраста** (7-14 година). Већи број деце овог узраста регистрован је само у насељима Ушће (200), Мухово (80), Дуга Пољана (71), а у свим другим насељима се креће до највише 40-оро деце.

Фертилни контингент (женско становништво старости од 15-49 година) за само десет година смањен је за једну трећину у подручју Парка, тако да његово учешће износи око 1/6 укупне популације (у општинским средиштима креће се

и до 28,8% у Ивањици, или 28,3% у Новом Пазару). Темпо опадања фертилног контингента на укупном подручју истраживања био је нешто спорији (индекс 74,7), а његово учешће у укупној популацији је износило 17,5%. У 12 насеља учешће фертилног контингента мање је од 10%, у 19 насеља креће се у интервалу од 10-15%, у само 11 насеља његов удео је у распону од 20-25%, а Девићи (31,2%) и Шаре (29,6%) се издвајају као једина два екстрема у том смислу.

У основној подели становништва према критеријуму активности на: активно (радна снага), издржавано становништво и лица с личним приходима, примећује се, такође, тенденција сталног опадања наведених категорија становника.

Контингент активних лица је на подручју Парка готово преполовљен, са **8.449** на **4.390** лица, а на укупном подручју истраживања са **13.879** на **7.992** становника.

Динамика опадања броја издржаваних лица била је још интензивнија, па је њихов број смањен са **4.482** на **2.079** на подручју Парка, а са **8.033** на **3.946** на подручју истраживања.

У истом периоду, број лица с личним приходима је удесетостручен на подручју Парка (1.472 становника према попису 2002. године) и за скоро шест пута увећан на подручју истраживања.

Општа стопа активности у подручју Парка смањена је са **63,6%** на **55,2%** у периоду 1981-2002. године, а на целом подручју истраживања са **61,4%** на **54,2%**.

Промене у структури становништва према активности

Подручје	Укупно 1981.	Структура у %			Укупно 2002.	Структура у %		
		Активно	Лица са лич.прих.	Издржавано		Активно	Лица са лич.прих.	Издржавано
Парк природе	13.293	63,6	1,1	33,7	7.950	55,2	18,5	26,2
Подручје истраживања	22.614	61,4	2,2	35,5	14.752	54,2	19,0	26,7

Изразито високо учешће пољопривредног становништва указују на заостајање овог брдскопланинског подручја не само у републичким размерама, већ и за планинским регијама у непосредном окружењу.

Само су насеља ближа главним саобраћајним правцима, ка Ивањици (Мана, Комадине, Рокци) и Краљеву (Тадење Камењани, Лозно) имала релативно мање учешће пољопривредног становништва, испод 45%, али су **Девихи** (15,5%), **Међуречје** (4,2%), **Ушће** (8,2%) и **Дуга Пољана** (12,9%) једина насеља са, заиста, ниским учешћем пољопривредног становништва.

У свим насељима, у којима је дошло до бржег трансфера пољопривредног становништва у непољопривредне делатности, значајније је нару-

шена и полна структура пољопривредног становништва - појављује се веће присуство женске радне снаге.

Велики обим емиграције са села и интензивно старење сеоске популације условили су и повећање стопе активности пољопривредног становништва. Са 70% у 1981. години, стопа активности повећана је на 75% у 1991. години, мада је у наведеном десетогодишњем периоду број активних пољопривредника на подручју Парка смањен за 30%, на 5.083 становника, а на подручју истраживања са 10.771 на 7.588.

Овај процес је, истовремено, пратила и појава тзв. **"сенилизације"**, односно повећавања учешћа старијих генерација у пољопривредној производњи.

Структура становништва према делатности 1991. године

Подручје	Број активних према делатностима 1991. г.					Структура у %		
	Активно	I	II	III	IV	I	II	III+IV
Парк природе	6.369	5.422	592	208	146	85,1	9,3	5,6
Подручје истраживање	10.626	8.296	1.491	469	369	78,1	14,0	7,9

Већа диверзификација делатности била је присутна само у насељима која су се, до сада, формирала као мањи производно-услужни центри или саобраћајна чворишта овог подручја, и која и према осталим просторно-демографским и структурним обележјима одступају од већине насеља.

У насељу **Девихи** односи сва три сектора делатности били су скоро изједначени; у **Међуречју** је учешће активних у секундарним делатностима износило 44,8%, а још 1/4 је била ангажована у категорији терцијарно-квартарног сектора; слични односи забележени су и у **Ушћу**, а у **Дугој Пољани** удео активних у примарним делатностима износио је 21,9%, у секундарним 40,5% и у терцијарно-квартарном сектору 37,6%.

3.5. МРЕЖА НАСЕЉА

Природне предиспозиције и ограничења подручја Голије били су фактори у формирању мреже насеља, путева и избора појединих станишта на релативно равним или благо заталасаним површима и гребенима, као и на речним терасама у долинама Моравице, Студенице и њихових мањих притока.

У оквиру разбијеног типа сеоских насеља који је присутан на подручју Голије постоје две врсте - на највећем делу подручја, села припадају тзв. **старо-влашког типа**, док на западном ободу и

Релативно већи удео активних у секундарним делатностима био је и у насељима **Рокци** (22%), **Тадење** (32,6%), **Лозно** (36,5%), **Градац** (21,5%), **Крушевица** (25,2%) и **Шаре** (22,7%).

У свим осталим насељима, у структури делатности, доминирали су пољопривредници. Тако је удео активних у примарним делатностима у подручју Парка износио **85,1%**, а на укупном подручју истраживања **78,1%**.

На овом простору се не може говорити о трансферу радне снаге из пољопривреде у друге делатности, већ пре свега о трансферу који се одвијао путем миграција.

деловима који гравитирају Новом Пазару, **ибарском типу**. Услед прилива становништва и укрупњавања породичних задруга, првобитне насељене зоне су се проширивале према ливадско-пашњачким просторима на вишим планинским теренима, претварајући привремена станишта у сталне насеобине. Најчешће су то мала насеља са просечно 200-500 становника, где су кућишта у центру пољопривредног поседа.

Велики број насеља на подручју истраживања, са релативно малим бројем становника (**295 ст./насеље**) говори о нерационалној организацији простора и мрежи насеља, посматрано са

данашњих критеријума, поготово ако се има у виду њихова неразвијеност и лоша међусобна повезаност. Међутим, тако очувана просторна структура, представља истовремено и специфичну карактеристику подручја.

Број насеља на деловима простора који припадају општинама је: ивањички део 24 села (са густином мреже насеља од 4,19 насеља/100km²), краљевачки 18 села (4,50 насеља/100km²), рашчански 5 села (3,96 насеља/100km²), новопазарски 5 села (8,48 насеља/100km²) и сјенички 12 села (17,179 насеља/100km²). На целокупном простору је 64 насеља, а густина мреже насеља је 5,53 насеља/100km².

Просечна густина насељености је веома мала, упркос релативно великом броју насеља, и износи **12,7 ст./km²**, што је далеко испод републичког просека (110, 7 ст./km²), али и просечне густине насељености у Централној Србији (103,8 ст./km²). По општинама, нешто гушћу насељеност имају сјенички (19,55 ст./km²), краљевачки (17,45 ст./km²) и новопазарски део Голије (16,03 ст./km²), а изразито ретку насељеност имају ивањички (10,75 ст./km²) и рашчански део (8,7 ст./km²).

На основу последњег пописа, највеће насеље у оквиру подручја Плана је **Ушће** (општина Краљево) са 2.456 становника, које одскаче по својим функционалним карактеристикама и величини, затим **Дуга Пољана** са 774 становника, **Међуречје** са 636 и **Мухово** са 545 становника.

Најбројнију групу чине села између 200 и 500 становника. Четрнаест су на ивањичкој општини, седам насеља на територији краљевачке општине, и по два у општини Рашка и Сјеница, тј. укупно **25 насеља**. У следећу групацију спадају насеља са мање од 200 становника, укупно **21**.

Најмања насеља на подручју истраживања, без икаквих јавних садржаја, јесу села: **Раст (51)**, **Васиљевићи (64)**, **Драмиће (80)** и **Градац (86)**, сва у општини Ивањица.

Сва насеља су руралног типа, с тим да **Ушће**, **Дуга Пољана**, **Међуречје** и **Девихи** спадају у мешовити тип насеља, од којих Ушће има потенцијала да у перспективи развија своје урбане функције и поврати некадашњи статус општинског центра.

3.5.1. Функционална диференцијација насеља

Постојећа функционална диференцијација насеља је заснована на институционалном статусу, опремљености услугама и привредним и комуналним капацитетима, који могу задовољити потребе садашњег становништва али и потребе потенцијалних корисника.

Месне заједнице на подручју истраживања су: Међуречје, Придворица, Девихи, Братљево, Ковиле, Дајићи, Коритник и Ерчеге (општина Ивањица), Орља Глава, Савово, Засад, Ушће и Рудно (општина Краљево), Градац (општина Рашка) и Дуга Пољана (Сјеница). Иако се налазе ван подручја истраживања, наведени су центри месних заједница којима гравитирају поједина насеља са подручја, и то: Трнава (насеља Плешин и Боровиће), на територији општине Рашка, а на територији општине Нови Пазар, Шароње (насеља Раст, Кузмичево и Драмиће), Штитаре (насеље Радаљица) и Беле воде (насеље Мухово).

Минимални ниво институционалне опремљености: *осмогодишња школа, здравствена станица, пошта, продавница и месна канцеларија*, задовољавају следећа насеља: **Ушће**, **Студеница**, **Рудно**, **Братљево**, **Девихи**, **Међуречје**, **Ерчеге**, **Дајићи**, **Градац** и **Дуга Пољана**. Ова насеља имају условно формиране сеоске центре и представљају **центре месних заједница**.

У развојном смислу спорна су она насеља/ центри заједница насеља, која не поседују основне институције: **Врмбаје** и **Мланча** (недостају пошта и продавнице) и **Савово** и **Коритник** (имају само четвороразредну школу и месну канцеларију).

3.5.2. Опремљеност објектима јавних служби

Степен опремљености насеља објектима јавних служби на подручју Голије директни је показатељ економског и демографског развоја подручја.

Школство. Према расположивим подацима са терена, у 50 насеља на подручју Голије постоји 7 осморазредних и 20 четвороразредних основних школа (већина школа су истурена комбинована одељења матичних школа из других насеља), а три школе не раде, јер нема ученика. Део потреба задовољавају три осморазредне школе и једна четвороразредна које се налазе у центрима месних заједница ван подручја истраживања (Трнава, Беле Воде, Шароње и Штитаре).

Овај број школских објеката је задовољавајући, међутим, изражена је њихова врло велика дисперзија у односу на број ученика (од једног до преко 300 ученика), што је последица велике удаљености насеља и недовољно развијене мреже и општег стања путева, што онемогућава организацију групног превоза деце.

Вртића и предшколских установа нема, а школе средњег образовања се налазе у општинским центрима.

Здравство. Од укупно 50 насеља, десет поседује здравствену станицу или амбуланту, а три (Ушће, Дуга Пољана и Девихи) имају и ветеринарску

станицу. Мрежа објеката је задовољавајућа, али је проблем у стручним кадровима (1 лекар/1000 ст.).

У општинским центрима постоји довољан број здравствених објеката различитог ранга уз задовољавајући број лекара, али уз низак степен опремљености свих нивоа објеката.

Култура. Велики број културно-историјских споменика ние валоризован, а број објеката културе (домови културе, библиотеке и сл.) је занемарљив. Задружни домови у центрима МЗ углавном су ван употребе, а класичне домове културе имају само насеља Студеница и Дуга Пољана. У Градцу (Рашка) и Студеници се налази библиотека. Примећен је и у општинским центрима низак степен опремљености објеката културе, као и број стручних кадрова.

Физичка култура. И поред потенцијала подручја за развој спортског и рекреативног туризма, објекти и терени за развој ове делатности практично не постоје.

Администрација и управа. Најнижи ниво развијености и опремљености је присутан код објеката у свим центрима месних заједница. Од управних институција постоје месне канцеларије у 14 насеља. Поште се налазе у осам насеља, а станица милиције једино у Дугој Пољани.

3.5.3. Стамбени фонд

Величина, квалитет и власништво. Укупан број станова (настањених, привремено ненастањених и напуштених) у оквиру граница истраживања је **5764**. Просечна величина стана је **47,6 m²** и у њима живи просечно **2,54** становника.

Структура станова према броју соба је следећа: гарсоњере и једнособни станови чине 32,9%, двособно 34,1 и трособни 20,1 % свих станова. Четворособни и петособни станови чине 10,3% укупног броја станова.

У погледу опремљености инсталацијама, највећи део станова (96,9%) има електричну струју, а водовод (било какав) 68,5% при чему је на делу општине Краљево најмање (62,8%), а на делу општине Рашка највише оваквих станова (80,6%).

Помоћне (санитарне) просторије на целокупном простору има веома мали број станова. Купатило има 34,24% свих станова (у ивањичком делу 26,8% свих станова, у краљевачком 43,2%, рашчанском 29,3%, новопазарском 32,5% и сјеничком 39,9%). Нужник има још мање станова 30,4% свих станова (ивањички део 25,3%, краљевачки 37,2%, рашчански 20,8%, новопазарски 30,8% и сјенички део 34,2%).

Скоро сви станови (98,4%) су власништво физичких лица, приватно власништво, остатак чи-

не, пре свега службени станови учитеља, наставника и других државних службеника (91 стан).

Старост станова. Како старост станова пописом 2002. године још није обрађена, остаје једино утисак са теренског обиласка када је уочено да у виталнијим насељима, а нарочито у центрима заједнице насеља се одржава, реконструише и гради нови стамбени фонд. У насељима са изразито неповољном демографском структуром доминирају старији објекти, мада са друге стране они чине део очуваног етно-наслеђа.

Настањеност станова. Настањени станови чине око 73% свих регистрованих.

Напуштених и привремено ненастањених станова укупно има **1023**, при чему је напуштених **554** или 8,5% свих станова и настањених просторија.

Просечна величина привремено ненастањених станова је 49,0 m², а напуштених 41,7 m².

Индикативно је да се на делу простора који припада општини Ивањица налази 400 напуштених станова. У насељима Глеђица, Медовине, Рокци, Братљево, Вучак, Смиљевац, Косовица и Ерчеге укупно је 289 тих станова или 52,1% од укупног броја. Наведени податак довољно говори о "пражњењу простора".

Станови за одмор и рекреацију. Ових станова, познатијих као "викендице", укупно има 426 (Попис 2002). Запажа се њихова концентрација на неколико локација. Највећи део се налази на Одвраћеници, њих 140 (односно 33% свих "викендица"). У Међуречју и околини их има 73 (17% од укупног броја), следе Дајићи-Беле Воде са 45 оваквих објеката, Студеница са 30, Девићи и околина, те зона Рудног, са по 17 "викендица". На овим локацијама се налази 76% од укупног броја "викендица" у оквиру граница истраживања. Просечна величина ових објеката је 40,5 m². За легализацију је досада, према непотпуним подацима, пријављено 150 објеката али се процењује да је број објеката нерешеног статуса далеко већи.

3.5.4. Комунална опремљеност насеља

Опремљеност насеља основном комуналном инфраструктуром своди се, углавном, на обезбеђивање снабдевања водом и струјом, а стање указује на релативно прихватљиву ситуацију према садашњим навикама и потребама, као и прихваћеном стандарду становништва.

3.6. САОБРАЋАЈ

3.6.1. Путна мрежа

Подручје Плана дотичу, или га пресецају, следећи делови саобраћајне мреже Србије:

■ Магистрални путеви

- **М 22** (*Краљево–Рашка – Нови Пазар*), “Ибарска магистрала”, окосница саобраћајних веза Голије са осталим деловима Србије - тангира подручје са источне стране и својим квалитетом, углавном, одговара потребама;

- **М 8** (*Пријеполје–Сјеница–Нови Пазар*) - непосредно тангира подручје са јужне стране и задовољавајућег је квалитета;

- **М 21.1** (*Пожега – Ивањица – Сјеница*) - пресеца западни део подручја и обезбеђује везу са путем **М8** – различитог је застора, лоших експлоатационих карактеристика, незадовољавајућег квалитета, без решеног одводњавања и саобраћајне опреме, а зими и непроходан.

■ Регионални путеви

- **Р 116** (*Бедина Варош–Студеница–Ушће*)

- **Р 117** (*Ивањица – Сјеница*)

- **Р 233** (*Брвеник– Горњи Градац - Рудно - Девихи*)

- **Р 234** (*Рашка- Кути, Кут –Пнуће*)

- **Р 272** (*Међуречје-Куманиц-Голијска река- Дуга Пољана*).

Сви регионални путеви су, са изузетком појединих асфалтираних деоница, незадовољавајућег квалитета, делимично и са земљаним застором, без решеног одводњавања и саобраћајне опреме. Поједине деонице које прелазе преко гребена су зими непроходне.

Према Просторном плану Републике Србије планирани су алтернативни коридори аутопута Београд – граница Црне Горе, од Пожеге до границе. Један од анализираних праваца пролази подручјем Плана².

■ Локални/општински путеви

На територији Плана највећа дефицитарност путне мреже јесте у погледу локалних/општинских путева који су идентификовани на основу важећих општинских одлука. Локалну мрежу путева карактерише низак квантитет и квалитет у односу на величину територије и размештај насеља. Идентификовано је око **15 km** локалних путева са асфалтним коловозним застором, око **150 km** са тузаничким коловозним застором и око **21 km** локалних путева са земљаним застором.

² Републичка дирекција за путеве је расписала међународни тендер за Претходну студију оправданости изградње аутопута Београд – граница Црне Горе, на делу трасе од Пожеге до границе Црне Горе, који треба да коначно определи трасу.

■ Некатегорисани/шумски путеви

Некатегорисани/сеоски и шумски путеви су најзаступљенији у обухвату Плана. Лоших су, најчешће неприхватљивих, експлоатационих карактеристика, без икаквог коловозног застора, посебно путеви на већим надморским висинама. Њихова укупна дужина је око **850 km**.

Станице за снабдевање горивом се налазе само на ободним, магистралним путевима и то у: Сјеници, Ивањици, Ушћу, Баљевцу и Рашкој.

Јавни аутобуски саобраћај постоји само на делу подручја, односно између насеља која тангирају регионалне путеве

3.6.2. Железница

Кроз Ибарску долину пролази магистрална једноколосечна пруга за путни и теретни саобраћај - **Е 85**, Лапово – Краљево – Рудница – Лешак - Генерал Јанковић - државна граница и тангира источну границу Плана.

У границама Плана и у непосредном окружењу постоје железничке станице Ушће, Брвеник и Рудница, значајне су и железничке станице у Брвенику и Рашкој због повезаности са регионалним путевима, а затим и железничка стајалишта са индустријским колосецима, Лозно и Пискања.

3.6.3. Остали видови саобраћаја

Најближи аеродром је Дубињу, у близини Сјенице (војни аеродром), за који општина Сјеница предлаже коришћење и у цивилне сврхе.

3.7. ИНФРАСТРУКТУРНИ СИСТЕМИ

3.7.1. Водопривреда и хидроенергетика

На подручју Плана нема регионалних водоводних система, већ локалних.

Највећи број насеља се снабдева водом са локалних/индивидуалних водовода и неселективним каптирањем извора различите издашности. Јављају се два типа водовода: једни су изграђени за више села/заселака, а други од стране групе грађана. Колективне водоводе и одговарајућу разводну мрежу поседују следеће месне заједнице: Девихи (Вионица, Чечина и Девихи), Коритник (Брусник и Коритник), Ерчеге (Ерчеге, Медовине и Вучак), Међуречје (Међуречје, Рокци), Братљево (Братљево, Глеђица, Ровине), Ковиле (Смиљевац, Ковиле), Дајићи (Градац, Дајићи) и насеље Добри До.

Евидентирано је 23 насеља са каптажама за водоводе, односно 115 каптажа за индивидуалне потрошаче, са издашношћу мањом од 0,10 lit/sec. Скоро половина ових каптираних извора има издашност мању или једнаку 0,20 lit/sec.

Системи за евакуацију фекалних и отпадних вода практично не постоје. Проблем се решава на нивоу индивидуалних домаћинстава или већих потрошача воде (јавни, привредни и службени објекти) изградњом септичких јама пропусног типа и копаних нужника у подземље.

Само насеље Ушће има општински водовод са извориштем у подземним водама алувиона као и изграђену канализацију.

3.7.2. Електроенергетска мрежа

Електроенергетски конзум обухваћен границом истраживања је подељен између ЈП "Електро-Србија"-Краљево (ЕД Нови Пазар, ЕД Рашка и ЕД Сјеница) и ЈП "24 септембар" - Ужице (ЕД Ивањица).

Изграђена електрична мрежа је различитих напонских нивоа, углавном старијег датума. Напајање потрошача се одвија преко преносних мрежа 220kV и 110kV, из три трафостанице 220/110kV: **Краљево 3, Увац и Валач** и из пет трафостаница 110/35kV: **Нови Пазар 1, Нови Пазар 2, Рашка, Сјеница и Ивањица**.

Прецизни подаци о оптерећености капацитета трансформације 10/0,4 kV не постоје. Приближни степен оптерећења је око 50 %, с тим што он ни у вршним периодима не прелази 70 %.

Трансформаторске станице 35/10kV се налазе у зградама, док су трансформатори на отвореном. Трансформаторске станице 10/0.4kV у приградским и сеоским насељима су највећим делом стубне.

3.7.3. ТТ мрежа

На подручју постоје следеће АТЦ: **Ушће, Студеница, Рудно, Савово, Мланча и Градац**. (објект у Дугој Пољани још није у функцији).

Подручје обухвата делове траса постојећег оптичког кабла Краљево-Рашка и коаксијалног кабла Нови Пазар-Сјеница, који једним својим делом прелази и преко територије Парка.

Основни правци комуникације на територији чворне централе Ушће (Ушће-Студеница, Студеница-Савошница-Савово, Савошница-Мланча и Студеница-Рудно) су изведени надземним кабловским водовима.

3.7.4. Мобилна телефонија и мрежа TV и FM репетитора

Оба главна оператера мобилне телефоније, ТЕЛЕКОМ СРБИЈА А.Д., са базним станицама на локацијама Ушће и Голија-Кула, и МОБТЕЛ, са базним станицама на локацијама Ушће и Студеница, присутни су на предметном подручју.

На подручју се налазе следећи TV репетитори: РТВ Србије (на локалитетима: Ушће - 471 m,

Студеница - 795 m, Куманица - 840 m, Девихи - 1062 m, Манастир Градац - 800 m), РТВ Нови Пазар, ТВ Јединство – Нови Пазар и РТВ САН - Нови Пазар

3.8. ЖИВОТНА СРЕДИНА

Обим, структура и диверзификованост активности/функција на подручју Плана у директној су вези са расположивим природним ресурсима, с једне стране, и популационим потенцијалима, с друге, док је квалитет животне средине у вези са (не)оствареним степеном економског развоја.

На стање животне средине утичу и савремени геодинамички процеси и појаве условљени геолошким и геоморфолошким својствима терена, а делом поспешени и човековим утицајем (ерозија).

Ваздух. На стање квалитета ваздуха утичу локални извори загађивања и транспорт загађујућих материја из ширег окружења. На истраживаном подручју не постоје мерне станице за праћење загађености ваздуха.

Индивидуална ложишта и котларнице су мали загађивачи јер се као енергент, углавном, користи дрво. Производних погона је веома мало. Њихови капацитети, употребљене сировине и погонска горива не утичу знатније на квалитет ваздуха, а постављени су периферно у односу на целокупно Подручје. У насељу Ушће ваздух је најзагађенији, јер се у њему налазе највећи производни погони а смештено је и на стецшту саобраћајница.

Постојећа путна мрежа је веома мало оптерећена, осим на путевима дуж Голијске реке (Ивањица-Дуга Пољана) и Студенице (Ивањица-Придворица-Ушће), на којима је приметна већа фреквенција у саобраћају. Издувни гасови из аутомобила не загађују ваздух у мери као у урбаним насељима. Проблем представљају путеви без савременог коловоза са којих се емитује већа количина прашине.

Употреба *минералних ђубрива и хемијских средстава* у пољопривреди не представља један од већих извора загађивања вадуха.

Процес *површинске експлоатације енергетских и (не)металичних минералних сировина и грађевинског и украсног камена* подразумева веће количине прашине, па самим тим утиче на загађивање, односно квалитет ваздуха.

Међутим, отвореност подручја погодује природном проветравању, тако да се негативни ефекти из помешних локалних извора у знатној мери ублажавају.

Загађење ваздуха, с обзиром на распоред ваздушних струјања, настаје преносом токсичних материја са подручја Косова и Метохије где се

налазе ТЕ и топионичарски комплекси који емитују велике количне SO_2 , оловних и азотних оксида, дима и других једињења. Међутим, измерене вредности просечних годишњих депозиција за сумпор ($1,2-1,6 \text{ g/m}^2$), азот ($0,6-0,9 \text{ g/m}^2$), и тешке метале (арсен, кадмијум и цинк) у периоду 1985-1995. године биле најмање у односу на друге крајеве у Југославији, што указује да је реч о малом утицају. Забележен је и мањи проценат киселих падавина него на Жабљаку и Каменичком Вису (1996-1997).

Воде (површинске и подземне). Загађивање вода представља већи проблем у односу на загађивање ваздуха, а у доброј мери и у односу на загађивање земљишта. Релативно очуван квалитет површинских и подземних вода условљен је степеном (не)развијености подручја. То се односи, пре свега, на одсуство већих производних објеката и слабу насељеност подручја - мада дисперзно размештена насеља, са великим бројем заселака, отежавају изградњу водоводне и канализационе мреже.

Површински водни ресурси угрожени су: директним испуштањем непречишћених отпадних вода из насеља и индустрије, затим применом хемијских препарата у пољопривреди, депоновањем отпада у долинама река, и др.

Веће загађење река је присутно у насељима Ушће (испуштање нетретираних комуналних и индустријских отпадних вода у Ибар и Студеницу), Девихи (Студеница) и Међуречје (Моравица).

Највеће еколошко оптерећење река од загађења са пута је у зимским месецима услед отицања воде с повишеним концентрацијама соли.

Квалитет воде *Студенице* (станица Ушће) је одговарао I/II класи, на прелазу између захтеване (I класа) и ниже класе. Од опасних и штетних материја регистроване су повећане концентрације Fe (III/IV класа). Сапробиолошке анализе указују на умерено органско оптерећење воде. У испитиваним узорцима доминирали су организми β -мезо-сапробних и олигосапробних вода.

Квалитет воде *Моравице* (профил Градина, изван подручја) је одговарао II/III класи. Опасне и штетне материје нису регистроване у повишеним концентрацијама. Индекс сапробности (1,8-2,1) указује на умерено органско оптерећење воде и на припадност водотока II класи (β -мезосапробност). Захтевана класа је IIа, а на деоници од изворишта до Ивањице I класа.

Експлоатација *подземних вода* пропорционална је степену насељености, те се из тог разлога не јављају проблеми пречрпљивања издани. Проблем је што не постоји контрола квалитета воде и што се

каптирање врши на санитарно и технички неисправан начин.

Загађивање подземних издани је у вези са хидрогеолошким својствима стена Посебно су осетљиве карстне издани. Повољност, са становишта очувања квалитета, представља њихова удаљеност од сеоских насеља.

Загађивање подземних вода је, пре свега, последица неадекватног третмана септичких јама у свим сеоским насељима. Новији објекти, било да је реч о фармама или туристичким објектима, имају непропусне септичке јаме које се периодично празне.

Стваран ефекат употребе вештачких ђубрива на квалитет подземних вода се не може сагледати јер се не располаже потребним информацијама. Претпоставка је, да се ради о мањим количинама, с обзиром на то да је још увек у употреби стајско ђубриво. Систем организације и рада сточних фарми је значајан са становишта загађивања вода. У друштвеном сектору, сточно гробље и уређај за пречишћавање отпадних вода, укопан био-диск, за сада има само фарма Врујци - Дуга Пољана (тренутно не ради). На фармама у Голијској реци и Преко брду евакуација отпадних вода се врши системом непропусних септичких јама. Лешеви угинулих животиња се транспортују у кафилерију у Ивањици. Одлагање чврстог отпада у индивидуалном сектору врши се у ђубришним јамама. Становништво закопава угинуле животиње најчешће на неуређеном земљишту.

Рударске активности такође утичу на стање подземних вода јер узрокују поремећаје водног режима у зони експлоатације минералних сировина.

Бесправном изградњом викенд објеката у изворишној чепенки Црне реке (изворишни крак Студенице) на Одвраћеници угрожена је, на потесу од Бисер воде, преко Одвраћенице, до Јанковог камена, издан која практично нема заштитни покривач и која се дренира преко бројних извора. Дивље каптирање извора на самом изворишту и нерешено питање евакуације отпадних вода из викенд објеката угрожава заштићену зону изворишта регионалног значаја.

Земљиште. На подручју је мање изражен проблем загађивања земљишта изазван применом вештачких ђубрива и средстава за заштиту биља у пољопривреди јер, становништво још увек користи стајско ђубриво, више као последицу сиромаштва, а мање резултат свесног односа према овом вредном ресурсу.

Последице рударских радова су бројне, посебно када је реч о површинској експлоатацији сировина (рудници Ушће и Тадење), и то: загађење тла, заузимање земљишта, формирање

депонија пепелишта и јаловине, трансформација предела и др. Деградиране површине дуго егзистирају и након завршене експлоатације (нема рекултивације). И отворена позајмишта камена за изградњу саобраћајница најчешће нису санирана.

Посебно је присутан и проблем **ерозије**. Претходна прекомерна експлоатација шуме, затим неповољна својства терена на којима су се формирала плића и мање стабилна земљишта због већег нагиба терена, садња кромпира на површинама које по нагибу не одговарају овој врсти производње, као и спирање и одношење педолошког покривача изазвано већим количинама падавина, утичу на појаву и интензитет ерозије (посебно изражено у источним и југоисточним деловима).

Бука. Јавља се на локалитетима где се врши експлоатација камена и у зонама рудника. Не располаже се подацима о утицају буке на здравствено стање људи, пре свега радника. Комунална бука представља већи проблем у насељу Ушће због магистралне саобраћајнице и пруге.

Јонизујуће и нејонизујуће зрачење. На подручју не постоје извори јонизујућег зрачења. Нејонизујуће зрачење нема посебан значај (присутна је углавном нисконапонска мрежа). На локалитету Кула приметан је већи број инфраструктурних објеката – телекомуникациони торањ, мобилна телефонија, РТВ релеј и др. Претпоставља се, да је ниво електромагнетног зрачења на локалитету у дозвољеним границама.

Отпад. За подручје не постоје подаци о количини отпада. Осим тога, не постоји ни систем његовог сакупљања, већ само депоновања.

Формирање дивљих депонија (више је реч о нехигијенским сметлиштима) комуналног отпада у речним долинама, сконцентрисано и дисперзно по целом подручју, представља један од извора загађивања водних ресурса, а утиче и на загађивање и заузимање земљишта. Посебан проблем представљају депоније пиљевине/струготине уз сваку стругару, које нису заштићене од атмосферских падавина. Уз саобраћајнице, на местима где се извлаче трупци из шуме, приметне су веће количине дрвног отпада. Индустијског отпада је знатно мање и јавља се у насељима у којима је лоцирана индустрија или прерађивачки капацитети. Појављује се и неконтролисани отпад, који обухвата пољопривредни и отпад из каменолома.

У односу на целокупно подручје, на територији општине Краљево сконцентрисан је највећи број загађивача, затим следи општина Ивањица, док је

животна средина најмање угрожена на територијама општина Рашка, Нови Пазар и Сјеница.

4.0. ОЦЕНА СТАЊА И ПОТЕНЦИЈАЛА

Подручје Голије садржи предео **високих сценских квалитета**, са манифестицајама јединственог и **традиционалног коришћења земљишта** и друштвеном организацијом која још постоји у људским насељима и локалним обичајима. То је подручје **изразитих предеоних вредности**, које представља **центар генетске, специјске и екосистемске разноврсности** у Србији, на Балкану и Европи.

На основу разноврсности комплекса биотопа цело истраживано подручје, представља хармоничан предео, који се развија и мења као резултат узајамног деловања социо-економских, културних и природно-просторних фактора.

Типизација предела је показала да се Парк природе Голија, као и цело подручје истраживања може да сврста у **културни предео**, односно подтип **природи блиски културни предео**¹, у оквиру кога се издвајају следећи комплекси биотопа са изразитим представницима врста: *шуме и експлоатационе шуме, отворена подручја са појединачним дрвљем и шумарцима, отворена подручја на сувим стаништима, њиве, ливаде и пашињаци, стајаће воде и тресаве, текуће воде и насеља*.

4.1. ПРИРОДНЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ

Посебне природне вредности подручја Голије у целини, на основу налаза Завода за заштиту природе Србије, чине:

- *флористички биодиверзитет* са око 900 таксона биљног света,
- *рефугијални карактер* станишта,
- *један од најзначајнијих центара реликтних биљних врста и терцијарних реликата*,
- *значајне ендемичне, реликтне и угрожене врсте флоре*, као и врсте које повезују западни и централни део Балканског полуострва,
- *ендемизам и реликтност* су посебно заступљени у шумским заједницама које гради *планински јавор (Acer heldreichii)*, која представља, у ботаничком погледу, **симбол планине**, а посебан значај има *зеленика (Plex aquifolium)*,
- *ботанички значајна подручја чине очуване лишћарске и лишћарско четинарске шуме прашумског типа*, као и шуме четинара, посебно субалпijske смрче,

¹ Предео који је од стране човека уређен и коришћен, чији је биљни покривач, као индикатор интензитета коришћења на великим површинама, **близак потенцијалној природној вегетацији**, а у ретким случајевима је, у граничним подручјима, индентичан са њом.

- *пејзажне, геоморфолошке, хидролошке, фаунистичке и друге специфичности подручја*.

Споменичко наслеђе Голије карактерише:

- *присуство споменика културе изузетног значаја* који припадају највреднијем делу средњовековног цивилизацијског наслеђа: манастири Студеница (UNESCO) и Градац,
- *разноврсност и специфичност објеката* од праисторије до данашњих дана,
- *очуваност амбијента око појединих добара*, руралних, а понегде неизмењених природних одлика,
- *значајни налази средњовековног рударства и изузетно очувано традиционално градитељство*,
- *присуство бројних значајних споменика* у непосредној околини Парка: просторна културно-историјска целина Рас-Сопотани (UNESCO) и др.

Добра градитељског наслеђа, употпуњавају слику о богатству и вредности природне и створене средине и назначавају правце простирања природних и културних стаза, основних репера и визура који карактеришу ово подручје.

С обзиром да су битне функције заштићених подручја: научно-истраживачка, васпитно-едукативна и туристичко-рекреативна, природно и културно-историјско наслеђе Голије представља велики, али још недовољно искоришћен развојни потенцијал.

4.2. РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ

Земљиште - пољопривреда. Могућност и начини коришћења земљишта су условљени низом ограничавајућих фактора. Само на нижим надморским висинама, (до 600 m), могуће је гајење скоро свих култура, а с порастом висине све су већа ограничења, па и могућност било каквог интензивнијег искоришћавања, изузев под травњацима или шумом.

Бонитетне класе

Бонитетна класа	Врсте земљишта	Површина (ha)	%
IV	Вертисол, флувисол песковит, делувијум	825.34	0.7
V	Псеудogleј	2.685.54	2.3
VI	Калкокамбисол, еутрични камбисоли	24.176.80	20.9
VII	Дистрични камбисоли, лувисол, ранкери	86.144.46	74.4
VIII	Литосол, регосоли	19.250.23	1.7
Укупно		115.756.00	100.0

Потенцијали земљишта према педолошком покривању су следећи:

- Калкокамбисоли и еутрични камбисоли (земљишта подложна ерозији) погодни су за гајење ратарских култура које успевају на већим надморским висинама (раж, јечам, овас или кромпир). На нижим висинама могућност гајења разноврснијих култура се повећава (воћњаци).

- Земљишта на силикатним супстратима (подложна водној, а на већим висинама еолској ерозији) погодна су за гајење ратарских култура и лака за обраду у зависности од надморске висине и нагиба.

- Ранкери су земљишта на већим висинама (од 1.000 m) еродибилна су и непогодна за гајење ратарских култура, а најподеснија су за пашњаке и ливаде, уз одговарајућу негу али уз велики опрез због ерозионих процеса.

- Литосоли и регосоли било ког дела Голије, не могу се користити за било коју производњу, јер су плитки, каменити, често непроходни и еродирани.

Голија поседује знатан потенцијал ливада, пашњака, рудина. Отворени предели Голије обухватају око 47% територије, што не значи и да је цела површина примерена сточарству. На овим просторима се задржао највећи број реликтних и ендемичних врста.

Шуме - шумарство. Шуме Голије, са преко 50% припадајуће површине, представљају један од основних ресурса развоја, без обзира на посебне намене и режиме.

Производни потенцијал износи 45,0% у односу на могући. У односу на производну снагу станишта производни потенцијал подручја Голије се користи са 50,0%, а пропратни ефекти су умањена стабилност и полифункционални ефекти, уз отежане услове за газдовање шумама у целини.

Проблем развоја шумарства у новим условима отвара низ питања стручне, али и економско-социјалне природе. Одређен број шумских основа, као и други планови и програми газдовања (ловство, риболовство и др.) нису, у целини, усаглашен са утврђеним режимима и мерама заштите.

На самом подручју присутна је првенствено примарна, примитивна обрада дрвних сортимената, а индустријски комбинат из Ивањице, својевремено носилац развоја подручја, престао је са радом. Прикупљање секундарних производа је ограниченог обима, а њихове прераде на подручју нема.

Фауна - ловство и риболовство. Цени се, да ове активности имају солидне предуслове за развој.

У ловиштима на подручју Голије је, због изостанка адекватних узгојних мера, бројно стање основног матичног фонда и одстрел главних врста гајене дивљачи, врло скроман и вишеструко мањи у поређењу са природним одликама станишта и економским капацитетом.

Подручје Голије јегодно за развој рибарства, рибарског коришћења отворених вода, спортски риболов у висинским, салмонидним водама и производњу риба у салмонидним, пастрмским рибањацима. Постојећи рибањаци, уз интервенције и реконструкцију, као и увођење савремених поступака производње, могли би успешно да се користе. У погледу заштите квалитета воде, интереси рибарства и рибничарства су идентични са интересима водопривреде.

Водни ресурси – Хидроенергетски потенцијал. Водопривредна основа Србије и сродне студије су истакле следеће чињенице од стратешког значаја за развој и планирање коришћења водних ресурса на нивоу Србије:

- **неравномерну просторну распоређеност вода** - квалитетни водни ресурси налазе у брдско-планинским подручјима, удаљени од центара потрошње воде,

- **изражену временску неравномерност вода** - маловодни периоди су у време повећаних потреба у свим видовима коришћења вода.

Текуће воде сливних подручја Студенице и Моравице, а и осталих мањих притока, имају велике протицаје који се не смањују ни у периоду малих вода те су проглашени за **заштићена изворишта националног и регионалног значаја.**

Подземне воде представљају вредан потенцијал који се највише користи на подручју за индивидуално снабдевање становништва. Издвајају се следећи простори различитих услова за водоснабдевање: *условно безводни терени, слабопротокни терени, протокни, добротокни терени и карстни терени.*

Конфигурација рељефа доводи до брзе концентрације отицаја и појаве екстремних протицаја, те **поплаве** могу да угрозе ниске, приобалне, терене у средњем и доњем току река Моравице, Студенице, Брвенице, али и мање воде могу да оштете путеве и мостове и насеља при појави бујичних вода.

Због непостојања водопривредне основе подручја отварају се дилеме око избора локација, количина, начина водоснабдевања и захтева за индустријским коришћењем вода, а у односу на постојеће режиме заштите природе и извориш, нестручно и нерационално каптирање извора – мада, за сада, експлоатација вода не превазилази природно прихрањивање издани.

Сматра се, да се регионалне потребе за водом, не могу задовољити без изградње акумулација на водотоцима у регионима богатим квалитетном водом.

Поред тога, без обзира на величину протицаја малих вода, не може се рачунати на њихову способност да прихвате органске и друге загађујуће материје из отпадних вода насеља и привредних погона, што захтева њихово претходно пречишћавање.

Минералне сировине - рударство. Степен истражености металних и појединих минералних сировина за индустрију грађевинског материјала, знатно је нижи у односу на исти код енергетских и једног дела неметалних минералних сировина. Озбиљних лежишта минералних сировина, за сада, нема. Међутим, развојем технологије и новим резултатима, ово подручје може поново да постане значајно за експлоатацију угља и магнезита. Осим тога, постоји евидентна потреба и могућност за локалним коришћењем више врста грађевинског камена.

Туризам. Стање туризма на Голији је одраз ранијег, а и садашњег стања економске и организационе моћи у туристичкој привреди. Осим тога, Голија са Радочелом и Чемерном је била на периферији интересовања државе као инвеститора, а у односу на Копаоник, Златибор, Тару и Брезовицу.

На истраживаном подручју смештајни капацитети су, искључиво, у ниским категоријама, а њихова попуњеност је врло мала. Број лежаја и њихова структура су скромни у односу на потенцијале и атрактивност простора истраживања, али ипак представљају значајну вредност за почетак озбиљнијег и другачијег туризма – одрживог туризма који може имати солидан број клијената на локалном, националном, па и на ширем нивоу.

Комплементарног облика смештаја који ради, има врло мало, а довршавање започетих одмаралишта се доводи у питање јер је извесно да инвеститори не располажу одговарајућим средствима.

Мали број сеоских домаћинстава легално обавља туристичку делатност као допуну основним привредним активностима. Не постоји категоризација соба и услуга, што овај вид туристичке понуде чини тржишно непозиционираном, у сфери "сиве економије".

Угоститељски капацитети изван оних у смештајним објектима су малобројни, малих капацитета, лошег ентеријера и угоститељске опреме, без ексклузивне и препознатљиве понуде. Нема категорисаних објеката и не може се говорити о озбиљнијем укључивању угоститељства у туристичку понуду.

Понуда спортско-рекреативних терена, објеката и активности је на рудиментарном нивоу, али се напредак и иницијатива примећују (ски-инфраструктура и терени за мале спортове).

Генерално се може рећи, да због ограниченог обима смештаја, ниских категорија објеката, непостојања пратећих садржаја, ванпационске понуде и неадекватног маркетиншког приступа простор истраживања има врло малу посету туриста, мали број ноћења и самим тим мале економске ефекте како за власнике објеката, тако и за локалне заједнице, регион и државу. Иако је Просторним планом Републике Србије подручју Голији дат висок значај (високо планинска туристичка регија I степена), а већи део је и проглашен за Парк природе и Резерват биосфере, Голија не представља препознатљиву туристичку дестинацију, осим комплекса манастира Студеницу који је на UNESCO-вој Листи светске баштине. У овом тренутку овај простор практично представља излетничку дестинацију са циљем посете манастирима.

4.3. ЕВАЛУАЦИЈА ПРИРОДНИХ ПОГОДНОСТИ ЗА РАЗВОЈ И РАЗМЕШТАЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ, ИЗГРАДЊЕ И ЗИМСКОГ ТУРИЗМА

На основу података и истраживања у оквиру документационе фазе рада на просторном плану, извршена је, методом сукцесивне елиминације, евалуација терена погодних за различите намене, при чему су основни коришћени критеријуми били нагиб терена и хипсометријске карактеристике, а зависно од поједине намене, употребљени су и додатни критеријуми.

Закључено је, да је намена **шуме** није спорна на целом подручју, али да се, са становишта Плана и квантификације приоритетних развојних потенцијала, појављује потреба дефинисања просторних погодности за пољопривреду, посебно сточарство, иградњу, а да је неопходно сагледати могуће расположиве терене за алпско смучање.

Пољопривреда. Терени погодни за ратарство налазе се на окућницама, на нижим котама, уз насеља Ушће и Ратари, док су за сточарство, које је традиционалног типа, повољни терени у алувијима река и на површинама, по целој површини подручја.

Израдња. Општи је закључак да је већ постојећа изградња заузела најповољније и једино могуће терене за изградњу, који су ограничених капацитета, те да се планом нова заузећа морају усмеравати ка постојећим локацијама и скупинама објеката.

Зимски туризам. Синтезом општих и критеријума карактеристичних за евалуацију повољности терена за скијање (елиминација зона заштите I и II степена и површина испод 700 m н.в.), установљена је погодност појединих терена у оквиру истраживаног подручја. Погодности за нордијско смучање су присутни на целом подручју и зависе искључиво од климатских фактора. Терени погодни за алпско смучање, првенствено рекреативног типа, су дисперзно распоређени на мањим површинама на целом подручју, уз минимум терена изнад 1000 метара. Услед дисецираности рељефа и распрострањености шума и зона заштите, они се не могу повезати у континуални систем, већ се само могу везати за већ постојеће скупине.

4.4. ДЕМОГРАФСКИ РЕСУРСИ

Крајње неповољно демографско стање на подручју је резултат, како његове постојеће просторно-функционалне структуре, тако и његовог периферног положаја у односу на главне развојне осовине у овом делу Републике. Непостојање значајнијих урбаних агломерација (с већом концентрацијом демографских и функционалних капацитета) у његовој непосредној близини представља, ограничавајући фактор укупног развоја.

Истраживано подручје одликују следећи неповољни елементи демографског развоја:

- константан популациони пад, који се јавља у, практично, свим посматраним насељима;
- интензиван процес иселавања становништва, који се последњих десетак година успорава, услед смањења броја потенцијалних емиграната;
- поремећаји у свим релевантним демографским структурама;
- интензивирање процеса демографског старења, које резултира и континуираним падом природног прираштаја и урушавањем свих основних функционалних контингената становништва;
- мало учешће жена фертилне старости у већини насеља, што ће се, свакако, негативно одразити на будућу репродукцију и обнављање становништва;
- драстично опадање и неповољна старосна структура контингента радно-способног становништва, који представља потенцијалну понуду радне снаге, што је крупни ограничавајући фактор даљег привредног развоја подручја;
- тренд сталног, динамичног, смањења радне снаге (контингент активних лица је преполовљен) и висок степен њене искоришћености, са изузетно неповољном старосном структуром (тзв. процес "сенилизације" у пољопривреди) и недовољној понуди радне снаге;

- високо учешће пољопривредног становништва, упркос његовом интензивном смањењу у апсолутном износу (за око 35%);
- константно смањивање, ионако ниског, коефицијента опште насељености, тако да поједини делови планског простора постају, практично, ненасељени, без обзира на изузетну постојећу дисперзију насеља;
- деформације у мрежи насеља, као резултат процеса њихове демографске атомизације и повећање мреже патуљастих насеља;
- интензивирање уситњавања домаћинстава.

Резултанта дугорочних неповољних развојних и демографских токова на подручју Плана је његова континуирана, комплексна стагнација, која резултира трансформацијом у подручје егзодусног карактера, уз цео негативне промена у демографским процесима и структурама.

4.5. СТОРЕНИ РЕСУРСИ

Мрежа насеља. Мрежа насеља на подручју Голије има периферни статус у мрежи насеља Републике Србије, и одликује се слабом отвореношћу и развијеношћу веза, са суседним тако и ширим подручјем. Основу чине уситњена аграрна насеља слабо међусобно повезана, а негативни процеси у мрежи су се одвијали, углавном, стихијно и нису плански усмеравани.

Физичко-географска ограничења и социјално-економска и саобраћајна изолованост, утицали су на пражњење насеља (преко 1.000 m н.в.), па њихов опстанак и даљи развој зависе од близине и степена развијености насеља којима гравитирају.

Општинска средишта Ивањица, Рашка и Сјеница немају довољно снаге за иницирање и покретање развоја ове (ad hoc) просторне целине, а у односу на Нови Пазар и Краљево, који представљају најјаче нодалне центре у непосредном окружењу, подручје је периферно лоцирано и са њима саобраћајно веома слабо повезано.

По развијености функција и мешовитој структури делатности издвајају се два насеља која су се развила у локалне центре са јачим секундарним и терцијарним функцијама и која имају повољан саобраћајни положај уз магистралне путеве:

- **Ушће** (Краљево) и
- **Дуга Пољана** (Сјеница).

Она се сматрају приоритетним **центрима заједница насеља**, обједињују више примарних села у једну просторно-економску и друштвено организовану целину. Иако мањег значаја, по својој структури, карактеру и сопственим развојним програмима, у односу на подручје

Голије, могу се да класификовати као **секундарни општински центри**.

Локалним центрима на подручју припадају следећи **центри месних заједница**, мада различитих развојних потенцијала:

- **Братљево, Дајићи, Девини, Ерчеге, Међуречје, Ковиле, Врмбаје и Коритник** (општина Ивањица);
- **Рудно, Студеница, Савово и Мланча** (општина Краљево);
- **Градац** (општина Рашка).

Центри месних заједница, који су ван граница истраживаног подручја, али којима функционално припада део насеља, јесу: **Трнава** (Рашка) и **Беле воде, Шароње, Штитаре** (Нови Пазар).

Елементарне туристичке карактеристике и неспорне потенцијале имају насеља / локалитети:

- **Студеница, Рудно** (Краљево),
- **Беле Воде, Девини, Голијска река** (Ивањица) и
- **Одвраћеница** (Нови Пазар, Ивањица, Рашка).

Генерално се поставља питање опстанка и оправданости одржавања насеља у најмање повољним појасевима за насељавање, на највишем планинском терену, без довољно привредних извора егзистенције и удаљених од развијенијих центара на подручју.

Могућа су два правца деловања: пражњење овог подручја уз пресељење становништва или његове вештачке урбанизације, помоћу што бољег саобраћајног повезивања и локације неких непољопривредних производних капацитета.

С обзиром на исказане трендове, може се очекивати природно гашење појединих забачених села, попут Васиљевића, Раста и Врха, као и засеока који за сада немају услова за развој.

Изградња. У функционалном смислу већина насеља је примарног карактера, односно припадају класичним сеоским насељима разбијеног типа, са екстензивном пољопривредом која условљава начин изградње, врсту објеката и организацију кућишта.

Зачеци савремених урбаних квалитета, јављају се само у центрима заједница насеља, центрима локалне самоуправе који, осим својих унутрашњих, имају развијене и спољне функције према примарним сеоским насељима у окружењу, обједињујући од 1000 до 3000 становника.

Центри су смештени на релативно повољним локацијама и око њих су сконцентрисани и сви новији објекти, као и објекти за “повремено становање”.

Опште карактеристике изградње су:

- већином некавалитетан грађевински фонд

(дрвене талпаре на “ћерт”), са великим бројем старих, стамбених и помоћних објеката;

- део незавршених новијих објеката (стамбених и производних);
- већи број јавних објеката (месне заједнице, школе, сеоски домови културе, производни објекти) који су напуштени и у фази су пропадања;
- неуређена дворишта и заједничке, јавне површине.

За постојећи **стамбени фонд** се може рећи да у погледу броја станова и њихове величине у овом тренутку задовољава потребе становништва. Изузетно је велики број привремено ненастањених и напуштених станова, нарочито у ивањичком делу простора, који ће, уколико се не буду користили и одржавали врло брзо постати руине.

Стандард становања није на нивоу савремених потреба, јер само 2/3 станова има водоводне инсталације, око 1/3 станова има купатило, а нужник још мањи број. Ова група станова се не може укључити у туристичку понуду сеоског туризма.

Знатан број станова за одмор и рекреацију, нарочито на локацијама Одвраћеница, Дајићко брдо-Беле Воде и Студеница указује на атрактивност ових локација, али и на нерационално коришћење земљишта.

Бесправна/непланска изградња објеката је регистрована на целом подручју. Анализом расположивих података и увидом на терену, евидентно је, да је у највећем броју случајева реч о индивидуалним викенд објектима, затим о објектима инфраструктуре, док је знатно мање реч о производним и услужним објектима. Највећа концентрација бесправно изграђених индивидуалних викенд објеката је на ширем подручју локалитета: **Беле воде/Дајићи, Одвраћеница**, затим **Девини**, а појављује се и код **Студенице**, који су свим претходним плановима и програмима словили као нови туристички центри.

Са становишта развојних потенцијала издвојена су следећа насеља на самом подручју:

- **Беле Воде – Дајићи.** Седиште Управе Парка природе, један од будућих полифункционалних центара, са развијенијом туристичком понудом. Посебну погодност представљају пашњаци и ливаде који се користе за рекреативно скијање. Постоји проблем дивљег каптирања извора и неконтролисаног испуштања отпадних вода. Постоји већи број бесправно изграђених објеката на ширем локалитету.

Одвраћеница. Може се говорити као о већ формираном туристичком пункту, на гребен-развоју планине, (општине Ивањица, Нови Пазар

и Рашка), који има просторних услова са ширење. Поред већег броја викенд објеката, постоји и неколико објеката са смештајним капацитетима и ресторанима, спортским теренима, жичаром и смучарском стазом. У непосредној близини на рашчанској страни постоје и две значајније групе викенд објеката које се могу повезати.

Тренд индивидуалне изградње је у супротности са **I** и **II** степеном заштите и заштитом изворишта **I** категорије. Евакуација отпадних вода представља посебан технички и незанемарљив економски проблем. Постоји захтев за флаширање воде на самој Одвраћеници.

- **Девихи.** Насеље има повољан геосаобраћајни положај и центар је заједнице села са одговарајућим фондом јавних објеката и функција и зачетком сеоског туризма и мале привреде - највећа концентрација становништва, производних и јавних објеката. Проблем представља ограниченост простора за градњу, нерешено питање отпадних вода, неуређеност насеља.

- **Голијска река.** Вишенаменски туристички, шумарски и сточарски пункт, испод самог Јанковог камена, на регионалном путу Ивањица-Дуга Пољана. Планиран као центар за зимски спортско-рекреативни туризам. Од се издвајају: хотел "Голијска река" (власништво ЈП "Србијашуме") са депандансима, рекреативни садржаји (фудбалски стадион и асфалтирано игралиште) и две фарме (зимовник у Голијској реци и фарма Преко брдо). Нема изграђених комуналних објеката, нити уређај за пречишћавање отпадних вода. Концепција планираног система и капацитета скијашких терена не уклапа се у постојеће режиме заштите.

- **Студеница** - Заштићена просторна културно-историјска целина (UNESCO). Центар заједнице насеља на општини Краљево и улазни пункт у заштићеном подручју. И поред постојећих обавеза, до данас није донет одговарајући урбанистички план. Присутни су недовољна археолошка истраженост целог простора, дилеме око граница заштитне зоне, пролаз реконструисаног регионалног пута и даље угрожава споменике културе, бесправно подигнути објекти, али и нови захтеви су све присутнији. Постоје захтеви за каптирање минералне воде.

- **Рудно.** Центар месне заједнице у оквиру Парка природе, са задовољавајућом концентрацијом јавних објеката и релативно развијеном туристичком понудом.

На терену је констатован и одређен број већ изграђених инсталација РТВ-е, мобилне телефоније, ПТТ-а, а према достављеним подацима треба очекивати и значајан број нових захтева.

Заузимање сваког значајнијег врха за постављање инфраструктурних објеката (телекомуникациони торањ, мобилна телефонија, РТВ релеј) доводи до деградације простора и амбијента.

Саобраћај. Опште стање путне мреже у обухвату Плана је веома лоше. Укупна дужина путне мреже је око **1220 km** - односно **0,098** дужних km путне мреже по km² површине обухвата Плана - од чега је само око **115 km** са асфалтним коловозним застором.

Ободна саобраћајна повезаност општинских центара, којима административно припада подручје Голије, магистралним путевима је релативно добра.

Путеви у периферним подручјима Голије, који су оријентисани на суседне просторе, доминатнији су и у експлоатационом погледу прихватљивији. Међусобна комуникација села на Голији, посебно у планинском делу, није посебно изражена.

Постојеће саобраћајнице које повезују унутрашња насеља Голије, лоших су капацитета и слабих интезитета, а формирана су, углавном, у доли-нама водотока. Становници ових насеља су принуђени на пешачка или веома отежана кољска кретања - што онемогућава било какву привредну иницијативу.

4.6. ТЕХНИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА

Водоснабдевање. На основу социо-економских карактеристика становништва и уочених тенденција, процењује се, да је стварна потрошња воде мања у односу на претпостављене потребе становништва (око 80 l/ст/дан). Ограничавајући фактор код изградње водоводне мреже представљала су дисперзно размештена насеља, са великим бројем заселака и морфолошке карактеристике терена. Локални водоводи су често грађени од стране самих мештана, па део водовода не испуњава потребне санитарно-техничке услове, а каптаже су примитивно урађене и без зона санитарне заштите. Њихово одржавање је препуштено месним заједницама. Контрола квалитета вода не постоји. Надлежне службе не располажу информацијама о каптираним изворима, њиховој издашности, и др.

Канализација отпадних вода. Канализациона мрежа мна подручју не постоји. Оптимално решење/адекватан модел одвођења отпадних вода је један од приоритета. Изграђену канализацију има само насеље Ушће, али отпадне воде се не пречишћавају.

Електроенергетски објекти. У структури потрошача, најзаступљенији су домаћинства и административно-комерцијални потрошачи. Потрошња електричне енергије, посебно у домаћинствима, у периоду деведесетих је

нтензивно расла због све веће примене у топлотне сврхе и њене неекономске цене, што је један од највећих проблема енергетике на овом подручју. Индустријска потрошња није значајно заступљена.

Конкретни проблеми на подручју су: једнострано напајање ТС 35/10kV Ушће и Куманица и велике дужине линија 10kV које напајају велики број трансформаторских станица 10/0.4kV (на правац ТС Ушће - ТС Добри до су повезане 33 трафостанице, док је на правац Црњево - Куманица, који је тренутно под напоном 10kV, прикључено 47 трафостаница). Сви електро и остали водови на подручју су ваздушни, а већи део је доста нехомоген и застарео у погледу употребљености материјала и опреме.

На подручју истраживања не предвиђа се значајнији пораст потрошње електричне енергије. Планирани раст је последица је потрошње електричне енергије већ постојећих потрошача, а постојећа електроенергетска инфраструктура одговара овим енергетским потребама.

Величина објеката, напонски ниво, као и њихова инсталирана снага зависиће, превасходно, од енергетских потреба нових потрошача и њихове локације, што би условио ревизију резултата, а самим тим и изградњу нових електроенергетских објеката.

Телекомуникације. Постојеће централе Ушће (800 инсталираних прикључака), Студеница (752 инсталирана прикључка), Рудно (200 инсталираних прикључака), Савово (200 инсталираних прикључака) и Мланча (200 инсталираних прикључака) су аналогне кросбар централе и ускоро треба да буду замењене дигиталним централама сличног капацитета - изузев Ушћа, где је потребан капацитет око 2000 прикључака.

Системи преноса су **недовољног капацитета** и треба да буду замењени већим капацитетом. Покривеност приступном мрежом до корисника је добра, изузев за Ушће, Тадење, Бзовик, Дражинићи и Рудно.

Проблеми у функционисању су: застарелост технологије и опреме, недовољан капацитет и лош квалитет приступне мреже (Ушће, Тадење, Бзовик, Дражинићи и Рудно) и недовољна техничка опремљеност службе за одржавање, с обзиром на разуђеност и конфигурацију подручја.

4.7. ЖИВОТНА СРЕДИНА

Анализом постојећих меродавних, статистичких и других података, долази се до следећих закључака:

- **Квалитет ваздуха је очуван.** Загађење ваздуха присутно је у насељима по ободу подручја и у зонама рудника и каменолома (SO_2 , честице

прашине, чађи). У свим случајевима, реч је о вредностима које су у границама максимално дозвољених концентрација, што указује на мали емисиони потенцијал присутних загађивача. Измерене вредности, скоро најмање у односу на друге крајеве Србије, просечних годишњих депозиција сумпора, азота и тешких метала (арсена, кадмијума и цинка) на Голији за период 1985-1995. године указују на висок квалитет ваздуха.

- **Квалитет површинских вода је у већем делу подручја очуван.** Квалитет воде највеће две реке, Моравице и Студенице, не одговара по свим критеријумима захтеваној класи (на прелазу између захтеване и лошије класе). Највише је присутно загађење органским материјама из насеља. Воде Студенице и Моравице се по првом критеријуму сврставају у најчистије реке (I класа), а по другом критеријуму, Студеница се налази у II класи, а Моравица у I класи. На обе станице, Ушће и Градина, присутна је β -мезосапробност вода (II класа). Ове две реке су у изворишним крацима чисте планинске реке, као и сви остали водени токови којима ово подручје обилује.

- **Земљиште је угрожено** првенствено ерозијом, неодговарајућом обрадом, употребом вештачких ђубрива и средстава за заштиту биља и неконтролисаним одлагањем отпада, као и загађивањем у зонама рудника и каменолома, односно привремених позајмишта - без одговарајуће ревитализације и рекултивације.

- **Негативан утицај буке је локалног карактера** (зоне рудника, каменолома, и у Ушћу), док утицај јонизујућег зрачења и радио-активне контаминације не постоји.

5.0. ПОЛАЗНЕ ОДРЕДНИЦЕ СТРАТЕГИЈЕ

5.1. Ограничења и конфликти

Брдско-планинско подручје Голије карактеришу следећа ограничења, која представљају корективни фактор у квантитативном и у квалитативном смислу при дефинисању оптималне намене и квантификацији основних развојних параметара:

- *Разбијени систем насеља,*
- *Ниске густине насељености (12,7 ст/км²) и неповољне демографске карактеристике-депопулација (најдубља демографска старост),*
- *Економска неразвијеност,*
- *Неизграђена саобраћајна инфраструктура и недовољна покривеност квалитетним саобраћајницама,*
- *Слабо развијена насељска и регионална инфраструктура,*
- *Низак ниво комуналне опремљености насеља,*
- *Природни процеси као последица примарно антропогеног утицаја (ерозија, зарастање ливада и пашињака).*

Поред наведених, на овом простору постоји и низ специфичних, "ограничења развоја", приоритетног карактера: простори заштићене природе и споменици културе са својим окружењем, стандарди квалитета средине као и све друге вредности, локалног или регионалног карактера, а које још нису препознате, истражене и валоризоване.

Ограничења се препознају и кроз важећу законску регулативу на националном нивоу и усвојена/ратификована међународна документа која предодређују основне намене, начин и капацитете коришћења.

Не мањи значај имају претходна наведена ограничења *економског и демографског типа* која сужавају развојне опције. У том контексту, *просторни капацитети одређених локација – гранични капацитети коришћења простора/ресурса* могу да представљају посебан арбитрарни фактор и узрок конфликтних ситуација. Водоснабдевање, третман отпадних вода и стриктни услови коришћења ресурса отварају питања *исплативости инвестиција* по појединачним програмима и на појединим локацијама.

Високи трошкови инфраструктурног опремања и неопходно структурно прилагођавање, биће један од најкрупнијих ограничавајућих фактора развоја. Основни конфликтни односи јављају се на релацији заштите (у општем смислу и по свим компонентама) са потребама делатности, изградње, инфраструктуре и потребама локалне

заједнице која кроз очекиване програме, а без помоћи са стране, не може да валоризује развојне потенцијале.

5.2. Потенцијали

Пасивним потенцијалима развоја подручја планине Голије, које карактерише изолованост и привредна неразвијеност (али који у посматраном контексту јесу условна предност), сматрају се:

- *Повољан геостратешки положај.* Смештена у централном делу планинског комплекса, између Таре, Златара, Пештера и Копаоника, представља природно средиште њихове функционалне интеграције;
- *Очувана животна средина.* Квалитет и особености средине и њени потенцијали, од значаја за ширу заједницу, морају да уживају сву потребну заштиту и подршку. Голија није само природни, већ и историјски и људски рефугијум;
- *Богатство природним ресурсима.* До сада није извршена адекватна валоризација шумских, пољопривредних, водопривредних, туристичких и других ресурса којима ово подручје обилује. Планом се пружа се могућност да се на подручју примени концепт одрживог развоја који је компатибилан са примарним циљевима заштите;
- *Изузетна природна и културно-историјска баштина.* Основа за развој посебних видова научног, културног и екотуризма, са акцентом на етнонаслеђу. Недовољна истраженост и недовољна улагања у конзервацију, реконструкцију, ревитализацију/пренамену објеката и презентацију добара, није омогућила њихово валоризовање као неспорног научно-истраживачког, васпитно-едукативног и туристичко-рекреативног потенцијала;
- *Статус подручја.* Омогућава укључивање у разноврсне програме и активности са коришћењем специфичних извора средстава на интернационалном и националном нивоу.

5.3. Закључна оцена

Подручје Голије је изразити пример прожетости природних и културних вредности које треба обједињено валоризовати, унапређивати и користити.

Демографска ревитализација подручја зависи од реализације националне стратегије развоја брдско-планинских подручја, али и од материјалне и логистичке подршке појединачним пројектима.

Невелики број од 14752 становника на истраженој површини од 1157,56 km² представља драгоцен ресурс, које је неопходно посебним подстицајним економским политикама привредно ангажовати,

а ширим спектром запошљавања подржати оно становништво које би се вратило на Голију. У супротном је могуће, да ће доћи до демографског изумирања, изузимајући неколико насеља са мањим степеном демографског виталитета.

Принцип мудрог/трајног коришћења свих ресурса кроз: развој шумарства, планинске пољопривреде, сточарства, производњу биолошки исправне хране, одрживо ловство, риболовство, развој производног занатства и

прерађивачких капацитета ослоњених на сировинску базу подручја на вишој технолошкој основи, промовисање домаћих заштићених "брендова" и укрупњавање сеоских газдинстава, могу бити основа опстанка.

Развој туризма који поседује квалитетну мотивску основу, са савременим концептима развоја, даће дати трајне ефекте на дужи временски рок.

Синтезна SWOT анализа подручја Голије

потенцијали подручја	планске могућности
- повољан геостратешки положај - очувана здрава животна средина, повољне природне одлике и атрактиван пејсаж - заштићене природне вредности (шумски и други екосистеми) - богатство природним ресурсима; хидро, климатски, шумски, вегетацијски, педолошки, минерални, за различите врсте активности - критичан број становника и радне снаге - постојећа комунална и привредна инфраструктура - постојећа социјална и привредна супраструктура	- заштита природне и културне баштине - развој рекреативног, сеоског и здравственог туризма и компаративних активности - развој савремене комуналне и телекомуникационе инфраструктуре - развој савремене саобраћајне инфраструктуре - развој социјалне, привредне и стамбене супраструктуре - коришћење водоизворишта и планираних акумулација за потребе локалног становништва и потенцијалних туриста
ограничења и слабости подручја	опасности у планирању
- геоморфолошка неприступачност - слаби природни потенцијали за пољопривреду и друге активности - ниска привредна развијеност - низак степен развоја основне привредне и комуналне инфраструктуре, а нарочито саобраћајне - низак степен развоја социјалне супраструктуре (друштвених институција) - слаба или никаква развијеност мреже насеља, нарочито оних преко 1000 m н.в. - висок удео пољопривредно ангажованог становништва - висок степен депопулације и старог становништва у насељима - постепен пораст непланске изградње	- нарушавање еколошке равнотеже при активирању интензивнијег саобраћаја и привредних активности - висока инвестициона улагања у развој - неодговарајућа свест становништва о природи као јавном добру (неприхватање планских решења)

6.0. ОСНОВНИ СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА

Стратегија заштите и развоја подручја Голије ће поштовати:

- **режиме и мере заштите биолошке, геолошке и предеоне разноврсности и заштите посебних природних и културно-историјских вредности у циљу очувања и унапређивања специфичних вредности Парка природе и Резервата биосфере;**
- **концепт рационалног одрживог коришћења природних ресурса у складу са националном и регионалном политиком у области социоекономског, еколошког и другог развоја;**
- **обавезу усклађивања коришћења простора са могућностима и ограничењима природних и створених вредности и са потребама социјалног и економског развоја подручја и локалне заједнице.**

Стратегија ће узети у обзир **национални (I категорија) и светски значај природног добра** и потребу његовог укључивања у међународне програме и активности заштите биодиверзитета, развоја планинских подручја и др.

Претходна истраживања, расположива документација, постојећи и планирани развојни програми на свим нивоима, сугестије локалних заједница, као и вредновање природних и створених вредности и развојних потенцијала, намећу следеће закључке који су основа општих и посебних стратешких одредница:

- **планинско подручје које је предмет истраживања, са мањим изузецима, представља целивиту демографску, просторну, функционалну и природну средину, при чему Парк природе и Резерват биосфере чине део тог јединственог простора;**
- **основни демографски, социоекономски проблеми, као и могући развојни програми, треба да се решавају на јединствен начин на подручју, уз прецизно дефинисање начина и одговарајуће форме управљања и поштовање регионалних специфичности и надлежности локалних органа управе;**
- **развојни програми Републике, као и очекивана подршка из међународних фондова примењује се на подручје у целини.**

Општи и посебни циљеви и критеријуми заштите и развоја дефинисани су и низу усвојених докумената и представљају обавезу при дефинисању основних полазишта ове Стратегије.

Просторни план Републике Србије и друга општа документа дефинишу следеће опште циљеве који се односе на подручје Голије:

- **обезбеђивање квалитетне животне средине;**
- **очување равнотеже екосистема и обнова оних који су нарушени; одржавање биодиверзитета;**
- **заштита, обнова и санација стања живог света, угрожених и ретких биљних и животињских врста;**
- **заштита највреднијих природних добара, природних предела, амбијента и пејсажа око културно-историјских споменика, људским радом створених добара и градитељског наслеђа;**
- **рационално коришћење природних ресурса;**
- **заустављање даље деградације природне средине, посебно ерозије;**
- **развој еколошке етике и знања о последицама и узроцима нарушавања животне средине.**

Општи критеријуми односа према ресурсима на подручјима посебне подразумевају:

- **заштиту биодиверзитета и заштиту посебних природних и културних вредности међународног, националног, регионалног и локалног значаја;**
- **рационално коришћење природних ресурса, које је примерено широј националној и регионалној политици у области социоекономског, еколошког и другог развоја;**
- **одрживи развој заштићених подручја и заштитних зона (зона утицаја) који има позитиван утицај на развој и квалитет живљења, на регионалном и локалном нивоу.**

Акциони Програм за заштиту животне средине (2001) и "Паркови за живот: акција за заштићене области у Европи" истичу да се *"одрживи развој планинских подручја мора посматрати кроз шире просторне комплексе којима припадају, јединствене биогеографске целине, при чему заштита, уређење и одрживо управљање природним ресурсима захтевају регионалну и националну сарадњу и подршку земље"*.

Имплементација постављених циљева спроводи се кроз:

- **заштиту највреднијих станишта уз помоћ проширеног програма "Natura 2000";**
- **успостављање акционих планова ради заштите биодиверзитета;**
- **проширење националних и регионалних програма за даље промовисање одрживог управљања шумама;**
- **увођење мера за заштиту земљишта;**

- координисање напора земаља чланица у разрешавању акцидената и природних катастрофа.

Међународне организације, различити програми и фондови, активирају и укључују све вредне планинске пределе Европе у трансрегионални развој следећим акцијама: *заштитом планинских региона Европе као значајних економских подручја и подручја очуване и здраве животне средине; промовисањем одрживог развоја и квалитета живота у планинским подручјима; јачањем размена информација и искуства различитих планинских подручја; изградњом основа институционалне политике планинских подручја на националном и интернационалном нивоу, а заједнички циљеви* су садржани у:

- стратешком приступу у постизању еколошких циљева (имплементација регулативе у областима: климе, заштите биодиверзитета и природних богатстава, земљишта, управљања отпадом);
- осигуравању "адекватне и добро организоване мреже заштићених области Европе с циљем да се очува пуни предео и биолошки диверзитет континента";
- управљању заштићеним областима (планирање и уређење, утемељење одговорних институција и служби за заштићене области и дефинисање њихових односа са вишим инстанцама, истраживање и мониторинг, одржавање објеката за заштиту и презентацију заштићених области, образовање о животној средини);
- контролисаном коришћењу природних ресурса и др.).

Подручје Голије, *које припада мрежи заштићених подручја Европе*, у развојном смислу треба да задовољи три комплементарне функције и следеће циљеве газдовања према програму "Човек и биосфера" (UNESCO-MAB):

- **функцију конзервације** - очување диверзитета шумских екосистема, флоре и фауне и генетске разноврсности, као допринос очувању пејзажа;
- **функцију развоја** - омогућавање одрживог економског, еколошког и хуманог коришћења укупних потенцијала подручја у складу са еколошким капацитетом, поштујући принцип динамичке трајности;
- **функцију логистичке подршке** - подстицај фундаменталних, операционалних и едукативних истраживања и пројеката на подручју, у тампон и прелазној зони.

Подручје Голија садржи елементе I, IV и V категорије управљања *према Оквиру за класификацију заштићених подручја (IUCN, 1999)*, али се, као целина, класификује у V

категорија управљања чији су циљеви газдовања следећи:

- „очување диверзитета предела, станишта, придружених врста и шумских екосистема;
- очување складне интеракције природе и културе кроз заштиту предела и одржавање традиционалног коришћења земљишта, начина градње као и друштвених и културних манифестација;
- могуће коришћење кроз рекреацију и туризам, у складу са основним квалитетима подручја;
- елиминација и даље спречавање коришћења земљишта и преобимних активности;
- подршка начину живота и економији која је у складу са природом и заштитом друштвеног и културног миљеа заједнице;
- подршка научним и образовним активностима које ће допринети дугорочној добробити локалног становништва и развој јавне подршке заштити таквих подручја;
- допринос добробити локалне заједнице кроз коришћење природних производа (шумских и др.) и услуга".

Полазећи од законске регулативе, донетих докумената која се односе на Парк природе „Голија“ и уважавајући специфичности и сазнања о истраживаном подручју, дефинисани су циљеви и критеријуми заштите и развоја подручја Парка природе "Голија" и Резервата биосфере "Голија-Студеница", као основни постулати за израду Стратегије заштите и развоја и Просторног плана подручја посебне намене:

- **очување, унапређење и заштита биолошке, геолошке, а нарочито предеоне разноврсности;**
- **заштита посебних природних вредности и непокретних културних добара, њихово коришћење у функцији науке, едукације, презентације јавности и рекреације;**
- **очување, заштита и ревитализација цивилизацијско-историјског идентитета људи, територије, особености и динамичности културног предела;**
- **унапређење и одрживо газдовање природним богатствима (земљишта, шуме, флора, фауна, ливаде и пашњаци, воде, ваздух);**
- **подстицање развоја и давање предности активностима које су, по концепту и принципима на којима се заснивају, компатибилне са функцијама подручја посебне намене, а у зависности од карактеристика простора и потреба локалне заједнице;**

- уравнотежено и рационално коришћење територије са становишта просторних заузећа, развоја функционалне мреже насеља, стандарда становништва и односа према средини/окружењу;
- заштита и очување квалитета површинских и подземних вода и стриктна заштита свих резервисаних изворишта водоснабдевања, заштита земљишта, заустављање ерозије и заштита ваздуха,
- управљање свим врстама отпада на еколошким основама;

остваривање позитивних развојних ефеката Парка на развој и квалитет живљења у његовом непосредном окружењу, на регионалном и локалном нивоу;

- дугорочна научна истраживања темељних феномена Парка природе и контролисана едукација.

Стратегија се опредељује за интегративни приступ у заштити, планирању, коришћењу и управљању подручјем посебне намене, који подразумева и обезбеђење услова за оперативно управљање и газдовање овим значајним планинским подручјем.

7.0. СЦЕНАРИО РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ „ГОЛИЈА“

7.1. КОМПОНЕНТЕ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Полазне стратешке одреднице одрживог развоја подручја и Парка природе “Голија” изазивају дилеме далекосежног карактера. Институционално и организационо подручје нема елементе нити испуњава потребне услове за конципирање управљачких, пословних и финансијских планова који би били узајамно прожети и оствариви. Људски фактор, као кључни ресурси, на овом подручју је одсутан. Створени фондови као развојни ресурси су маргинално присутни, а и напуштени. Структура привређивања сведена је на скоро натуралну пољопривредну, сточарску производњу домаћинства која се гасе. Стратешки циљеви су у том контексту неухватљиви, чак и у случају заштићеног добра Парка природе.

Сценарио континуитета досадашњих стагнантних и ретроградних процеса по основним одликама би могао да буде само **песимистички**, без елемената раста, развоја и просперитета са тенденцијом која може довести до развојне изолације подручја.

Такав песимистички сценарио **заосталости**, манифестовао би се кроз:

- депопулацију и демографску ерозију становништва;
- гашење већина непољопривредних активности до маргиналног капацитета, а прелазак туристичке делатности у сферу будућих очекивања;
- неадекватно изграђена и опремљена инфраструктура, првенствено саобраћајна, дуго времена би деловала ограничавајуће за краткорочне економско-развојне акције и подухвате;

- простором делују природне силе, тако да су деловања људског фактора ограничена и смањена, али и спонтана и стихијна, која могу да изазову еколошке поремећаје;
- непостојање свести код становништва о далекосежним позитивним ефектима заштите, а присутно је и неповерење.

Стицај околности указује да би на подручју дуго времена могла бити присутна ситуација друштвено-економске заосталости и просторне изолованости - уколико се не покрене снажна развојна акција, синхронизовано и координирано на свим нивоима одлучивања, уз формирање одговарајућег управљачког механизма и неопходним службама заштите и развоја, и одговарајућих облика партнерства државног и приватног сектора.

Постулати развоја:

- решавање институционалних проблема и успостављање таквог облика организовања и управљања подручјем, које ће бити просторно рационално и еколошки заштићено;
- активно и управљачки координирано учешће јавних и приватних субјеката у формираном органу управљања Парком природе “Голија“, са децидније регулисаним службама и надлежностима;
- интерактивно учешће локалних и националних актера одлучивања;
- систем финансијске подршке и стабилизовања, који зависи од адекватних пратећих стратешких акција и подухвата у односу на развојне циљеве и развојне приоритете;
- остваривање развојних приоритета у складу са Планом утврђеним локалитетима и режимима заштите.

Развојни правци:

- успостављање и стабилизовање институције Парка природе “Голија“ као развојно-заштитне регионалне организације за планско подручје у целини;
- инфраструктурно изграђивање и опремање подручја да би се смањio степен изолованости и повећао степен отворености и приступачности;
- спречавање даљег смањења броја становништва и мере ревитализације становништва у дужем временском периоду;
- подстицање економског развоја, јачањем приватног сектора производње уз одговарајуће структурне промене, већим степеном диверзификације, оснивањем одговарајућег броја малих и средњих предузећа који ће се наслањати на развојно стабилizована и просперитетна предузећа у ближој и даљој околини, уз адекватно привлачење инвестиција активирањем домаћих финансијских средстава и развојних ресурса;
- рационално коришћење природних ресурса и њихова развојно прокламована заштита по утврђеним степенима заштите - уз одговарајућа прилагођавања наметнута потребама већег ангажовања људских ресурса одговарајућег профила знања, стручности и мотивираности;
- развој социјалних служби неопходних за остваривање развојних ефеката и заштите природе и животне средине.

Развојни приоритети:

- убразани развој туризма (стационарног, викенд и излетничког) као основне развојне делатности, са позитивним утицајем на све сегменте привреде подручја;
- ревитализација пољопривредне производње на сеоским домаћинствима са оснивањем и повезивањем малих и средњих организација оријентисаних на производњу здраве хране са препознатљивим квалитетом и заштитним знаком, у првом реду као допуна туристичкој привреди подручја;
- обнављање, оплемењивање и рационално коришћење шумских ресурса уз строго поштовање критеријума и садржаја заштите природе и животне средине;
- адекватно инфраструктурно опремање са модернизовањем комуникационим системима;
- унапређивање научно-едукативних, здравствено-рекреативних, спортско-рекреативних активности са елементима традиције, културних и духовних вредности

подручја, излетничких и локалних окупљања и манифестација.

7.2. ОРИЈЕНТАЦИОНИ РАЗВОЈНИ ЕФЕКТИ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНОГ РАЗВОЈА

Пораст становништва. Уважавајући досадашње тенденције смањења броја становништва, али и стратешко опредељење да се оно у ближој и даљој будућности спречи, могуће је, уз одговарајући оптимистички приступ, очекивати да ће се постојећи број становника стабилизovati уз релативно незнатан пораст, пре свега, природним прираштајем.

Пројекција становништва, према томе, предвиђа да ће од **2002.** године када је према Попису подручје Плана Голије насељавало **14.752** становника, до **2011.** године бити **15.050**, а до **2021.** око **15.450** становника. Ова пројекција се може сматрати условном и оријентационом.

Активно становништво (обим и структура). Активно становништво је, реално говорећи, структурно незапослено. Извори прихода овог становништва везани су за сиву економију. Од укупно активног становништва, знатан део је везан за пољопривредну производњу (процена 1.550), што указује да од пољопривреде живи око 430 домаћинстава. Остала домаћинства се могу категорисати као мешовита, са допунским изворима из пољопривреде, а основним из непољопривредних активности, везано за трговину и неке терцијарне делатности.

Незнатан пораст становништва уз стабилизовање развојних процеса може позитивно утицати на повећање укупног броја активног становништва на овом подручју. Пројекција се бројчано може представити на следећи начин:

Пројекција активног становништва

Година	Укупно активно	Пољопривредно активно	Учешће у укупном (%)
2002	5.750	1.550	39,0
2011	6.020	1.610	40,0
2021	6.490	1.630	42,0

Пројекцијом се предвиђа повећање броја активних становника, са релативном значајним порастом учешћа од 39 на 42%, што подразумева стабилизовање, али и квалитативно мењање броја и структуре запослености.

Запосленост (будући обим и структура). Будућа запосленост становништва кретаће се у распону од 4.500 до 5.000 радника на целокупном подручју, уз веће или мање осцилације укупне и релативне незапослености, која је следствена тржишној привреди. Резерве радне снаге и

могућности њеног привредног активирања у подручју су присутне - што потврђује присуство сиве економије.

Структура запослености биће условљена, не само обимом, него и системом обучавања и преквалификавања потенцијалне радне снаге. Запосленост ће зависити, превасходно, од привредних кретања и структурних промена у подручју, односно више од тражње за радном снагом, него од њене понуде. Тражња за радном снагом диктираће одређени профил и могућност прилагођавања потребама тржишта.

Пројекција структуре запослености по секторима

Годи на	Укупна запосленост	Примарни	Секундарни	Терцијарни	Јавни
2011	4410	880	440	2650	440
2021	4860	860	400	3110	490

Пројекција указује, да ће у структури запослености доминирати терцијални сектор, односно туризам са угоститељством, а следиће га трговина, саобраћај, услужно и производно занатство, те друге пратеће/неопходне делатности кварталног сектора. Следствено томе, евидентно је да се сви сценарији прихватљивог развоја Голије морају заснивати на развоју туризма у свим његовим појавним облицима.

Туризам. Удео туризма са Голије у привреди општина, као приоритетне делатности, треба да постане значајнији. Зависно од локација на којима се инвестира, доћи ће до бржег развоја појединих делова подручја, али је утицај тог развоја на ширем нивоу ограничен.

Према реалним сагледавањима укупан број лежаја на крају планског периода био би од 1200 (од чега је 40% основних смештајних кацитета) до 1500 (од чега је до 60% у основном смештају). Опрез у пројекцијама мора бити посебно наглашен, будући да покушаји афирмације подручја Голије трају већ деценијама, без неког осетнијег помака.

Смештајне јединице, односно кревети средње категорије, били би релативно добро опремљени са пратећом инфраструктуром и јавним службама. Коришћење смештајних јединица је могуће организовати у временском периоду од 90 до 120 дана, што оријентационо износи од 11.000 до 15.000 посетилаца годишње или остваривање од 77.000 до 105.000 ноћења годишње, рачунајући да ће се сваки посетилац задржати просечно 7 дана.

Уважавајући све релевантне услове и реалне могућности у току следећих десет, односно двадесет година, на подручју Голије се може очекивати јачање туристичке делатности, али не

високог нивоа, већ прилагођеног националним условима и стандардима. На подручју Голије не треба очекивати високе категорије туристичких објеката нпр. са пет звездица, али то не искључује и њихову појаву. Исто тако, могуће је развити и ексклузивну туристичку понуду, везано за специфичне рекреативне мотиве подручја.

Оријентациони обим и структура инвестиција.

Предвиђених (изграђених, модернизованих и опремљених) 1.200, односно 1500 смештајних јединица, захтева укупна инвестициона улагања реда величине од 6 до 7,5 милиона евра. Просечно је рачунато, да активирање сваке појединачне смештајне јединице захтева улагања од 5.000 евра. У ову цену нису урачунати трошкови изградње магистралних и регионалних путева, које би морала да финансира Република Србија.

Структурно, око 200 домаћинстава, поред пољопривредне производње, бавило би се и туризмом као допунском делатношћу и располагало би са 600 смештајних јединица, односно кревета, или 300 категорисаних двокреветних соба. Поред ове својеврсне кућне радиности, подигнуте на виши ниво туристичке понуде, смештајне јединице се односе и на пансионе са просечно четрдесет кревета, односно двадесет двокреветних соба и свим неопходним комфоном и садржајима. Могуће је, на читавом подручју очекивати још 15-ак пансиона са укупно 600 лежаја (и са елементима апартманског смештаја) као и укључивањем постојећих викенд објеката у апартмански систем. Стварањем погодних услова за предузимачке акције формирале би се мале и средње привредне организација, односно друштва, али и тзв. породични бизнис (здања хотелског карактера, са могућношћу да имају и ексклузивни карактер).

Шумарство, као организована делатност на нивоу Републике, пратиће своје програме развоја заједно са компатибилним делатностима, а на основу усаглашених секторских планова. С обзиром на степен искоришћености потенцијала, може се са сигурношћу прогнозировать одређени раст.

Депресирана пољопривреда, неће моћи да да позитивне развојне резултате без непосредног ангажовања и финансијске потпоре државе.

Систем кредитирања и инвестирања. У следећих двадесет година, неопходно је, на подручју Голије инвестирати укупно између 8,5 и 10,5 милиона евра да би се остварио економски развој са повећањем животног стандарда становништва и његово задржавање, евентуално и мањи прилив у ово подручје. Исплативост улагања је могуће пратити кроз програм развоја туристичке делатности, али укупно са осталим пратећим активностима, пољопривредом,

шумарством, као и водопривредом и хидроенергетиком, уз одговарајући развој терцијалних делатности. Сви програми морају бити подвргнути оцени подобности и изводљивости кроз одговарајуће пројекте са пратећим структурним анализама и студијама утицаја на животну средину.

Оријентационо је могуће, сваке године остваривати приходе по основу туристичке понуде у висини од 1.550.000 евра уз реално очекивано коришћење смештајних капацитета, али и свих пратећих услуга, не само ванпансионског карактера. То значи, да би се инвестициона улагања могла исплатити у току од шест до седам година, али уз повољније и стабилизационе кредитне услуге банкарског система.

Неопходно је, изнаћи облике регулисања коришћења разноврсних ренти подручја и одговорности за начин компензација и земљишних ренти - што је условљено системом правне регулативе која не постоји или је неделотворна.

7.3. МОГУЋИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА

На територији Плана постоји низ активности за које сада, а и у будућности, треба обезбедити изворе финансирања. Држава, која је у процесу транзиције, економско стање привреде, финансијске могућности домаћих банака, стање приватизације друштвених и државних предузећа, политичка позиција земље и важећа законска регулатива, кључни су фактори од којих зависи финансирање инфраструктуре, привреде и јавних служби на простору Голије и околине.

Да би се привукле инвестиције на ово подручје, покренула економска активност и предузимачка психологија формирањем малих и средњих привредних друштава, првенствено породичних фирми, неопходно је формирати и успоставити одговарајуће услове за логистичку подршку и партнерство између јавног и приватног сектора.

Неопходна је сарадња свих, од државе преко локалних самоуправа, привредних субјеката и НВО како би се искористили и активирали сви извори и могућности финансирања развојних пројеката:

- **Финансирање у домену јавног сектора** (школство, здравство, социјална заштита, култура) ће и даље великим делом бити финансирано из буџета државе и локалне самоуправе и малим делом од донација, али се временом очекује и учешће приватног, пре свега домаћег капитала.
- **Финансирање инфраструктуре** ће се покривати буџетским средствима од државног до општинског нивоа, кредитима

домаћих и страних банака и приватним капиталом.

- **Финансирање привредних активности** ће се највећим делом вршити из средстава предузећа, радњи, агенција и других облика привредних организација у различитим облицима својине, кредитима банака, средствима индивидуалних пољопривредних произвођача, а мањим делом од донација. Уколико институционално буде могуће, у наредном периоду би требало ангажовати и задругарски капитал по моделу који је коришћен у Италији и Западној Немачкој после Другог светског рата и другим сличним примерима који су се показали успешним.
 - **Приходи привредних субјеката на простору Плана** ће се остваривати од њихових делатности. Приходи државе и локалних јединица самоуправе везани за овај простор ће се остваривати од пореских дажбина и различитих такси (боравишна, еколошка и друге), од различитих концесија и од прихода јавних предузећа.
 - **Донације и други видови помоћи** могу се реализовати на основу добрих програма и пројеката преко различитих међународних програма и институција (UNDP, GTZ, WTO, USAID).
 - **Финансијске олакшице** се очекују од државе и локалне самоуправе кроз давање пореских олакшица у различитим облицима, када је у питању финансирање пољопривредне производње (ратарске, повртарске, воћарске и сточарске производње), узгоја рибе, као и примарне прераде производа из овог сектора. Извесно је, да ће без учешћа државе и виду олакшица и стимулација, у овим делатностима тешко доћи до опоравка и развоја, имајући у виду да је овај сектор у задњих двадесетак година био запостављен.
- Кроз ове механизме је могуће задржавање и повратак млађих категорија становништва и њихово укључивање у привредне активности којима себи могу да обезбеде егзистенцију. Уз туризам који је у смислу запошљавања радно интензивна делатност и који за собом "повлачи" ове делатности могу се створити повољнији услови за младе, нарочито за запошљавање женске радне снаге

8.0. СТРАТЕГИЈЕ ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ГОЛИЈЕ

У односу на три основне функције резервата биосфере (*конзервација, развој, логистичка подршка*) подручје Голија треба да постане узорни пример на коме се истражују и демонстрирају различити приступи усклађивања заштите и одрживог развоја на регионалном нивоу.

Интегративно планирање, које је одабрано као метод спровођења Стратегије заштите и развоја Голије, је процес који тежи да координира и усагласи различите, претходно постојеће концепте заштите, конзервације, рехабилитације, обнове, ревитализације и очувања околине са планирањем осталих димензија Голије и може се сматрати модификатором у другим планерским поступцима.

Оно заузима централну улогу у постављању циљева и њиховом остваривању кроз промишљене интервенције и повезује шири контекст природних вредности и културног наслеђа са развојем и заштитом простора.

8.1. СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА

Основна расподела намене површина у границама Просторног плана Голије ће се вршити на основу усаглашавања обавеза према:

а) систематизацији утврђеној за резервате биосфере на:

- локације за конзервацију (*core area*),
- тампон зоне (*buffer area*), које окружују или се наслањају на претходне локације,
- флексибилне прелазне зоне (*transition area*) или зоне кооперације;

б) подели на зоне са режимима заштите првог, другог и трећег степена, а према Закону о заштити животне средине;

с) и према **примарним наменама** простора на:

- шумско земљиште,
- пољопривредно земљиште,
- водопривредно земљиште и
- изграђено земљиште.

На подручју Плана, први и други степен заштите се идентификује са локацијама за конзервацију и тампон зонама, док ће се трећи степен заштите, односно режими прелазне зоне, примењивати за подручје Плана у целини.

Приоритетним наменама, које модификују и условљавају начин коришћења примарних просторних заузећа, сматраће се: режими заштите природног и културно-историјског наслеђа са заштитним зонама, заштита изворишта водоснабдевања, заштита од ерозије, резервација простора за потенцијално развојне програме и др.

Сукоби интереса се могу појавити у контексту компатибилности приоритетних намена са важећим ресорним законима.

8.2. СТРАТЕГИЈА ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ВРЕДНОСТИ

Интегративна заштита, у контексту односа према баштини, јесте кохерентни систем јавних интервенција који стимулише и уравнотежује различите облике иницијативе које треба да природно и културно наслеђе, у свим њиховим појавним облицима, препознају као:

- необновљиви ресурс,
- извор идентификације,
- развојни ресурс који се може користити за разне видове обнове.

Стратегија заштите "културног предела" је фундаментални елемент уређења и просторног развоја подручја Голије који се дефинише кроз сет мера и акција који инсистира на:

- заштити хабитата са њиховом специфичном разноврсношћу врста;
- заштити, чувању, конзервацији, обнови, ревитализацији културно-историјских вредности и предела у спрези са истим облицима бриге за природне вредности које стварају идентитет Голије;
- заштити споменика културе и њихове околине;
- заштити природних елемената који граде структуру подручја као и геолошких и геоморфолошких особености;
- заштити подручја са високом структурном разноврсношћу и разноврсношћу намена;
- заштити начина градње типичне за регион;
- усаглашавању стратегијског приступа и методологије рада са заштитом најважнијих споменичких целина у окружењу;
- промовисању активности смишљених да ојачају економску базу и унапреде квалитет живота локалног становништва;
- очувању амбијенталних, естетских и рекреативних потенцијала подручја од посебног републичког интереса;
- заснивању заштите посебних вредности на систематском просторном, урбанистичком и тзв. еколошком планирању,
- популаризацији заштите природе (и животне средине) и развијању еколошке свести;
- развоју информационих система заштите (у оквиру информационог система животне средине и простора);
- одржавању и ширењу међународне сарадње на заштити природних вредности и ресурса.

Усвојени су следећи ставови:

- нема принципијелне разлике између процеса заштите и развојне политике; заштита и обнова наслеђа, које обезбеђује изворе за неке од главних планираних функција, јесу саме по себи облик развоја;
- интегративно планирање, које се бави разумевањем и управљањем променама, није само релевантно за појединачне појаве, места, просторне целине са одређеним специфичностима, већ треба буде заступљено на целом подручју

8.3. СТРАТЕГИЈА ДУГОРОЧНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Одрживи развој планина, као осетљивих екосистема, подразумева: *подстицање оних активности које производе доходак, као што су одрживи туризам, пољопривреда, рибарство и сл. уз развој других активности, усаглашених са условима и могућностима животне средине и обавезно унапређење инфраструктурних система и јавних служби, посебно оних које се односе на побољшање свакодневног живота и стандарда локалне заједнице и аутохтоног становништва.*

Приоритетни, развојни правци на подручју Голије, који су засновани на постојећим ресурсима, виде се у следећим делатностима:

- сточарство и шумарство са пратећим делатностима и секундарном производњом;
- ревитализација постојећих туристичких капацитета и развој сеоског туризма;
- хидроенергетика и водоснабдевање;
- развој “индустрије културе и екологије”.

8.3.1. Пољопривреда

Стратегија развоја своди се на мере подупирања и унапређења пољопривреде без негативних утицаја на природну и животну средину.

Пољопривреда је основа привреде у руралним пределима и неопходно је њено задржавање на плодним, али и на сиромашнијим земљиштима и површинама са неповољним условима станишта, да би се загарантовао начин живота и привреда у руралним подручјима и сачувао културни предео.

Циљ аграрне политике треба да буде померање са квантитета на квалитет, чиме се постиже:

- повећање вредности локалних производа – (секундарна прерада вуне, млека, меса и продаја тих продуката), и повећање прихода кроз допунску зараду,
- пољопривредници као стараоци наслеђа културног предела треба да буду плаћени за ту

улогу (финансијски подстицај за останак на подручју, уз одговарајући стандард живота).

8.3.2. Шумарство

Однос државе према шуми у већини европских земаља карактерише:

- стратегија трајног коришћења, која води рачуна о очувању и заштити природне и животне средине и заснована је на најновијим стручним и научним сазнањима о сложеним карактеристикама шума као природних екосистема;
- јединствен и једнак статус свих шума - без обзира на власништво - услове и средства за унапређивање стања и функција шуме обезбеђује власник или корисник шуме;
- за посебна ограничења у коришћењу шума и шумских подручја, или умањене приходе који на основу тога настају, држава или корисник надокнађују ту разлику.

Стратегија управљања и газдовања шумама подручја Голије, полазећи од принципа одрживости (трајности и рационалности) и функција резервата биосфере, обухвата:

- заштиту, очување и унапређивање природног диверзитета као и функција шумских екосистема;
- обезбеђивање услова и могућности за коришћење и развој шумских екосистема и укупних потенцијала шума за потребе фундаменталних и операционалних истраживања, мониторинг стања и промена, а у оквиру образовно-васпитне, рекреативне, културне као и других делатности;
- обезбеђивање услова за заштиту осталих природних вредности и унапређивање шумарства, ловства, водоснабдевања и производње биолошки исправне хране;
- интегрално коришћење шумских екосистема и укупних потенцијала шума моделом који илуструје могући приступ одрживом развоју при газдовању шумама - посебно уважавајући локалне потребе;
- укључивање шумарства у све развојне програме и акције на подручју, с обзиром да једини, у овом тренутку, поседује одређену материјалну основу развоја.

Посебне активности у газдовању шумама обухватају:

- заштиту и обнављање генетског фонда и разноврсности (заштићених, реликтних и ендемичних врста) и репатријацију појединих врста флоре и фауне;
- заштиту и унапређивање шумских екосистема у целини;
- заштиту, конверзију, реконструкцију и реституцију деградираних, девастираних, измењених и угрожених састојина и екосистема;
- заштиту шума од угрожавајућих фактора;

- развој и унапређивање специфичног шумарства ради потпунијег коришћења укупних потенцијала шума;
- едукацију и укључивање локалног становништва у различите активности, од заштите основних вредности парка до укључивања у различите делатности;
- инфраструктурно опремање у циљу што потпунијег полифункционалног коришћења и остваривања напред наведених циљева;
- истраживање сложене природе шуме и карактеристика шумских екосистема, посебно ретких и угрожених и стварање информационе основе о шумама Парка природе Голија.

8.3.3. Ловство и риболовство

Стратегија газдовања ловиштима обухвата: заштиту, гајење, лов и коришћење гајених врста дивљачи, као природног богатства и добра од општег интереса, а што подразумева:

- одржавање и подизање бројног стања постојећих врста дивљачи до нивоа који омогућавају природне одлике станишта, односно до утврђеног економског нивоа;
- побољшање структуре (полне и старосне) популација крупне дивљачи, као и побољшање квалитета трофеја;
- рационално (одрживо) коришћење осталих врста ловостајем заштићене дивљачи;
- репатријација угрожених аутохтоних врста и настављање реинтродукције јеленске дивљачи која по бројности и структури омогућава ловно газдовање;
- очување и унапређење популација трајно заштићених врста дивљачи, као и активна заштита популација свих врста дивље фауне;
- успостављање мониторинга.

Стратегија газдовања риболовним подручјем се базира на:

- заштити и очувању квалитета вода;
- заштити и репатријацији угрожених аутохтоних врста која по бројности и структури омогућава риболовно газдовање;
- изградњи и реконструкцији постојећих пас-трмских рибњака, који представљају корисну допуну код водопривредних и других развојних планова на брдско-планинском подручју где су друге привредне активности ограничене;
- развој спортског риболовства.

Јединственом и усаглашеном организацијом шумарства, ловства и риболовства и сарадњом са туристичким организацијама и становништвом потребно је учествовати у јединственој туристичкој понуди подручја.

8.3.4. Водопривреда и енергетика

Стратегија у коришћењу хидроенергетског потенцијала на подручју Плана, морала би да се заснива на:

- очувању природних услова на водотоку, свођењем негативних утицаја могућих хидроенергетских и хидротехничких објеката на прихватљиву меру;
- заштита водотока или деонице водотока који се, кроз посебну анализу, дефинишу као значајни због других видова коришћења вода или постојања посебних услова и ограничења;
- прихватајући воду као значајни енергетски ресурс за регионално и локално водоснабдевање и производњу здравствено исправне воде за пиће, избор, начин и обим њеног коришћења неће моћи да дође у сукоб са основним премисама заштите подручја, нити да угрози основне вредности.

У вези са улогом акумулација у повећању малих вода, али и ограничењу захватања вода у маловодном периоду године, дефинише се појам *"гарантовани минимум"*, као протицај који се низводно од водозавхвата мора обезбедити у водотоку (Закон о водама, "Службени гласник РС" бр.46/91, чл. 5, став 8). Појам гарантованог минимума се различито дефинише и предмет је посебне анализе у процесу израде водопривредне основе подручја и при изради техничке документације сваког појединачног хидротехничког и водозавхатног објекта.

8.3.5. Туризам

Стратегија дугорочног развоја туризма се заснива на:

- развоју иновативних туристичких модела, које препоручује и "МАВ" за подручје Голије у коме је туризам у рудиментарном облику и са малим смештајним капацитетима;
- трајно и значајно заузимање позиције на домаћем и иностраном туристичком тржишту стварањем туристичких производа и програма на принципима одрживости, на бази квалитетног и одговорног управљања туризмом и рекреацијом, уз примену квалитетних, актуелних и иновативних методологија и техника;
- развој привредних активности које прате туризам и сарадња са органима и организацијама које управљају заштићеним добрима на подручју, шумама, ловним и риболовним подручјима, ради заједничког коришћења објеката и инфраструктуре;
- подстицање изградње објеката инфра и супраструктуре за потребе туризма које истовремено служе и локалном становништву;
- укључивање сеоских насеља у туристичке активности како би се обезбедили услови за оживљавање и развој ових насеља и њихових

ресурса, нарочито у домену производње хране, локалних производа и презентацији аутентичних етнолошких и културолошких вредности;

▪ едукација становништва и посетилаца-туриста у циљу схватања потребе очувања свих вредности простора.

Развој туризма на принципима одрживости, као део развоја целокупног простора Плана, али и ширег простора, базираће се на дугорочном очувању, заштити и развоју локалних природних, културних и изграђених вредности кроз њихово укључивање у туристичку понуду, са циљем да допринесе економском благостању локалних заједница ангажовањем локалне привреде, запошљавањем локалне радне снаге и коришћењем расположивих локалних ресурса. Осим тога, засниваће се и на сталном праћењу утицаја на: стање животне средине нарочито у зонама заштите, стање популација угрожених биљних и животињских врста, континуалну егзистенцију природног и културног пејсажа, стање биодиверзитета, економске, социјалне и културне последице - аспекте туризма на локалне заједнице.

Стратешко опредељење за развој туризма, као промотивне делатности на овом простору, је у високом нивоу еколошке прихватљивости туризма и туристичких услуга, које треба да прати: рационализација потрошње енергије и воде, смањење количине чврстог отпада, подстицање употребе обновљивих ресурса и коришћења супстанци чија употреба носи низак ниво опасности за животну средину, промоција и подстицање коришћења система масовног превоза као и возила која не загађују окружење, промоција еколошке едукације.

8.3.6. Остали ресурси

Поред наведених, основних, неспорних, природних ресурса подручја, остаје отворено питање коришћења минералних и неминералних сировина које је у току, или оних које су евидентиране, без поузданих података о економској исплативости. Појединачни захтеви ће се решавати у складу са законима, уз поштовање основних одредница заштите и узимајући у обзир и локалне потребе.

8.4. СТРАТЕГИЈА ФУНКЦИОНАЛНОГ УРЕЂЕЊА И КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА

Примарне међурегионалне везе подручја Голије биће усмеравање на Ибарско-моравски коридор: Нови Пазар, Рашку, Краљево, Крагујевац према Београду, док ће северо-западни део Голије бити везан за Ивањицу и даље према Ужицу, а југо-западни део ће се преко Дуге Пољане везивати за Сјеницу и Нови Пазар и даље према Јадрану.

Географски, економски и административни критеријуми, функцијска повезаност и комуникације, потврђују оправданост задржавања постојеће просторно-функцијске организације подручја, са дефинисаним заједницама насеља и постојећим везама са општинским центрима.

8.4.1. Мрежа насеља и изградња

Стратегија развоја и уређења препознаје следећу хијерархију насеља која ће се планом потврдити:

- **насеља делови/подручја који имају одређене развојне предиспозиције;**
- **насеља која имају минималне, демографске и функционалне потенцијале за развој;**
- **насеља која би могла демографски опстати.**

Мрежа насеља се третира као динамички систем у коме се одвија процес умрежавања, у зависности од потреба и интереса локалних заједница. Локална самоуправа, преко веће аутономије и активирањем потенцијала села, требало би да има значајну улогу у новој организацији простора.

У функционалном смислу прави се дистинкција међу гравитационо јачим *центрима заједнице насеља* и осталих, који ће задовољавати основне функционалне потребе примарних и туристичких насеља и тиме опстати на нивоу *локалног центра*, као и оних насеља која ће остати на примарном нивоу, без обзира на административну класификацију (Савово, Штитаре). Пажњу треба обратити на угрожена насеља (Ковиле) у којима постоји материјални потенцијал, али је због неповољног положаја изражен процес депопулације. Будући развој ће се узети за најатрактивније локације према туристичким критеријумима, тако да не угрожавају зоне заштите природе

Узимајући у обзир досадашње програме развоја и планове овог подручја и искуства европских земаља са сличним, неразвијеним, брдско-планинским подручјима, предвиђа се:

- равномерни размештај становништва и мреже насеља;
- хијерархија насеља и међусобна диференцијација према постојећој матрици и одржавање постојеће међусобне диференцијације;
- јачање центара заједнице насеља;
- формирање мреже објеката јавних служби тако да се концентрација садржаја врши у центрима заједнице насеља како би се обезбедио одговарајући ниво квалитета услуга;
- дефинисање прага минимума урбаних функција (јавне и привредне службе) у будућим центрима заједнице насеља (нарочито у Ушћу, Дугој Пољани, Међуречју и Девићима као будућим носиоцима развоја Голије), чиме би биле

задовољене потребе становништва насеља и његовог руралног окружења;

- изградња и модернизација локалне путне мреже и других инфраструктурних објеката у мрежи насеља, чиме би се лакше повезивали центри насеља са општинским центрима, а уједно укључила у инфраструктурну мрежу она насеља која су до сада била изолована, мада имају перспективе за развој;
- активнија сарадња заједнице насеља са општинским центрима, посебно оних у планинским зонама, ради решавања основних социјалних и економских питања;
- очување слободног простора између насеља од дивље градње;
- очување и унапређење квалитета природног окружења;
- концентрација изградње у подручјима која за то буду одређена, постизање густине насељености које могу обезбедити увођење савремене опреме и подизање животног стандарда;
- међусобно повезивање насеља на подручју, без обзира на општинску припадност, путем заједничких програма развоја и јединствене, диверзификоване туристичке понуде.

Центри заједнице насеља са гравитирајућим насељима на подручју Голије очували су критичну масу радне снаге и располажу таквим ресурсима и локацијским погодностима да у догледној будућности, са изградњом одговарајуће путне мреже и других инфраструктурних објеката, могу постати тачке интеграције читавог подручја, имати утицаја на развојне токове од центра према периферији и преусмеравању негативних демографских кретања.

Од тих центара, већи утицај на околна насеља имају једино **Ушће**, **Дуга Пољана** и **Међуречје**, а у Парку: **Студеница**, **Девихи**, **Дајићи** (**Беле воде**), **Рудно** и **Градац** и посредно **Шароње**, **Беле Воде** и **Трнава**, који у перспективи треба да јачају улоге **центра заједнице насеља**, док би остали центри остали на нивоу нешто развијенијих **локалних центара**.

Два насеља, **Ушће** и **Дуга Пољана**, на граници подручја, имају карактер главних улазних, пријемних пунктова за подручје, поред општинског центра Ивањице, те за њих би требало планирати и посебне садржаје.

Ушће (општина Краљево) се издваја својом величином, структуром и функционалном опремљеношћу коме гравитира 27 насеља (са и ван подручја Голије). Узимајући у обзир број становника и опремљеност насеља може се закључити да је ово центар насеља у којем постоји одређени природни и створени потенцијал.

Нешто слабије карактеристике има насеље **Дуга Пољана** (општина Сјеница), које има функцију

локалног центра и опслужује основним услугама села која му гравитирају.

Два насеља, **Девихи** и **Беле Воде** (општина Ивањица) представљају главне функционалне, развојне и туристичке пунктове на подручју Плана.

Насеље **Девихи** има оформљен центар насеља и на средокраћи је главних туристичких итинерера. Перспектива развоја Девиха лежи у развоју туристичке функције (зимско-летњег, сеоског и спортско-рекреативног туризма). Потенцијални терен за ширење може бити предео Маринковића, низводно дуж Студенице и околне терасе на нешто вишим котама.

Насеље **Беле Воде**, центар Управе Парка природе, нема оформљену урбану структуру, дисперзне је насељености, али има одређену опрему и капацитете, слободни простор за изградњу, а локацијски је погодан за развој једног од централних пунктова на овом подручју.

Два туристичка пункта, у међувремену формирана ван постојећих насеља, **Голијска река** и **Одвраћеница**, и поред конфликтних односа у односу на заштиту, виде се као локације на које се, под одређеним условима, може рачунати у будућој организацији простора.

У приоритетне локације за развој туризма спадају и све локације на којима се налазе **шумарски, ловни и други школски, јавни и производни објекти**, посебно ако нису у функцији, а који се реконструкцијом и адаптацијом могу привести полифункционалном коришћењу и наменама у складу са програмима и захтевима Парка природе.

Опремање насеља јавним објектима, пратиће потребе и њихов развој и у овом моменту се не може квантификирати, осим обавезе да одговара достигнутом цивилизацијском стандарду у развијеним срединама.

8.4.2. Инфраструктурно опремање и уређење простора

Саобраћај и саобраћајна инфраструктура. Путна мрежа задовољавајућег квалитета представља основ привредног и социјалног живота становништва и услов за коришћење територије и њених ресурса.

Стратегија развоја и организације путне мреже подразумева:

- формирање мреже која треба да обезбеди услове за материјално рентабилан, социјално квалитетан живот становника - што спречава миграције аутохтоног становништва;
- покривеност територије путном мрежом која омогућава коришћење свих потенцијала подручја;

▪ планирање, пројектовање и изградња саобраћајница и објеката саобраћајне инфраструктуре који обезбеђују задовољавајући ниво услуга за сва возила, укључујући аутобусе.

Друмски саобраћај остаје основни вид транспорта путника и роба. Реконструкција путне мреже и изградња нових путева ће се изводити на коридорима постојећих путева, уз побољшање геометријских и експлоатационих карактеристика, чиме се подиже ниво услуге путева, а штити простор Парка од нових заузећа.

Саобраћајни услови за остварење привредног развоја подручја су:

- побољшање просторне организације саобраћајног и транспортног система, повећањем квалитета релације простор-време на територији, и побољшањем временске компоненте у тој релацији путем побољшања постојећих и стварања нових комуникацијских могућности, као што су ревитализација и модернизација постојећих магистралних и регионалних путева као и модернизација железничке пруге Лапово - Краљево - Рудница - Лешак - Ђенерал Јанковић - Државна граница;
- обезбеђење већег степена ефикасности, рационалности и економичности у транспорту људи и добара, стварањем услова за одвијање саобраћаја са већим нивом безбедности, већим брзинама кретања, краћим временом путовања, итд;
- модернизација локалних и некатегорисаних путева између централних насеља ка околном гравитационом подручју;
- резервација и заштита простора за побољшање локалних елемената саобраћајне инфраструктуре;
- развој саобраћајне инфраструктуре, као основног чиниоца просторне организације, тако да се омогући висок ниво услуге путничког превоза путем добро организованог јавног превоза путника, комбинованог (друм-железница) превоза робе и добара, оптимизирањем времена путовања и сл;
- остварење мреже линија јавног превоза путника која омогућава и подстиче планирану организацију насеобинског система;
- повећање укупне мобилности становништва са релативним повећањем броја путовања у границама гравитационих зона појединих централних насеља;
- побољшање укупног нивоа услуге саобраћајног и транспортног система са побољшањем одговарајућих техничких елемената саобраћајне инфраструктуре са посебним освртима на негативне утицаје саобраћаја на друге подсистеме и животну средину;

▪ поред обезбеђења задовољења интерних саобраћајних потреба, унутар Голије, неопходно је да саобраћајна инфраструктура омогући просторну повезаност Голије са суседним општинама, регионом и шире.

Основни концепт саобраћајне мреже на подручју предвиђа следеће приоритете:

- реконструкцију основних путних праваца, без обзира на категорију, којима би се и у хоризонталном и у вертикалном смислу отворило подручје - који би добили и статус регионалних саобраћајница;
- реконструкцију и изградњу, под наведеним условима, “спољашњег и унутрашњег прстена”, којима би се по падинама повезала насеља на већим висинама и обезбедила интерна комуникација на подручју, без потребе изласка на магистралне путне правце - саобраћајнице другог реда - општински путеви;
- уређење и опремање контролисаних шумарских путева - туристичких траса.

Водоснабдевање и каналисање отпадних вода.

Стратегија у развоју водоснабдевања и каналисања отпадних вода у насељима на подручју Плана заснива се на следећим поставкама:

- обезбедити све становнике са потребним количинама воде за пиће и остале потребе;
- обезбедити исправност и сталну контролу воде која се користи за снабдевање становништва;
- решити прихватање и одвођење отпадних вода насеља;
- заштитити површинске и подземне воде од загађења отпадним водама насеља.

Будуће потребе на простору Плана (до 2021. године) зависе од:

- тренда промене броја становника (претпоставка је да ће се зауставити неповољни демографски процеси; тако да број становника досегне око 15.000 и да се просечна норма потрошње повећа на 200 л/ст./дан, тј. 1,10 милиона m^3 годишње);
- комуналног опремања насеља водоводном мрежом и објектима;
- броја прикључених потрошача на водоводну мрежу;
- развоја туристичких и привредних капацитета који користе воду за пиће у свом технолошком процесу (претпоставка је да ће изазвати повећање потреба у води за око 1,00 милиона m^3 просечно годишње),
- других видова коришћења питке воде.

Уз наведене претпоставке, укупне годишње потребе у води за снабдевање становништва и привреде на подручју Плана, крајем планског

периода (2021), достигле би 2,10 милиона m³, што чини 67 lit/sec просечне потрошње.

Обавезна је заштита свих изворишта, посебно изворишта за велике регионалне системе, земљишта и водене површине у подручју заштите изворишта водоснабдевања од намерног или случајног загађивања и других утицаја који могу неповољно деловати на издашност извора и здравствену исправност воде:

- обавезно је уређење и одржавање *уже и шире зоне заштите изворишта*;
- увођење нових контролних тачака ради праћења стања квалитета вода;
- предузимање мера заштите од неадекватног каптирања и експлоатације минералних вода, иако нису детаљније истражене у хидрогеолошком и балнеолошком погледу;
- предузимање мера очувања квалитета површинских вода у складу са захтеваном класом;
- обавезно пречишћавање свих отпадних вода пре испуштања у реципијент сагласно стандардима прописаним законом, уградња мањих уређаја за пречишћавање отпадних вода у складу са климатским условима и обезбеђење одржавања, контроле и надзора над њима.

Управљање отпадом. У Националној стратегији управљања отпадом - са програмом приближавања ЕУ, коју је припремило Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине (2003), у циљу рационалног и одрживог управљања отпадом дефинисана је мрежа регионалних депонија и трансфер станица. За подручје Голије, планирана је једна *регионална депонија* за општине Нови Пазар, Тутин, Рашка и Сјеница, а друга, у којој је општина Краљево, за општине Чачак, Горњи Милановац, и Лучани. Од планираних *трансфер станица* једна је предвиђена за општине Бајина Башта и Ивањица, а друга за општине Рашка и Сјеница.

На локалном нивоу, општине имају своје одлуке о комуналном реду којима се уређује, обезбеђује, организује и спроводи управљање комуналним отпадом на територији општине.

Електроенергетска мрежа. Основна стратегија даљег развоја електроенергетског система на целокупном подручју ЈП "Електросрбија"-Краљево и ЈП "24. септембар" - Ужице, је да створи оптимално решење довољно сигурног, квалитетног и економичног снабдевања електричном енергијом било ког перспективног потрошача, неометан развој у погледу количине електричне енергије и снаге, али уз рационалну употребу електричне енергије и снаге од стране потрошача.

Изградња електроенергетских објеката треба да прати изградњу стамбених и других објеката.

Постојећи проблеми би се могли решити или ублажити изградњом 35kV вода између ТС 35/10kV Ушће и Рудно, изградњом још једне ТС 35/10 kV код Студенице и активирањем ТС Куманица у трансформацији 35/10kV, уз изградњу нових и реконструкцију постојећих објеката на подручју.

ТТ мрежа и мобилна телефонија. На подручју се планира замена: постојећег ваздушног вода Ушће-Студеница оптичким каблом, као и за остале релације, Студеница-Рудно, Савово и Мланча, (уз претходну детаљну анализу која ће утврдити економску оправданост примарних оптичких каблова у односу на примену радиорелејних уређаја). У том случају на одређеним котама би се поставили антенски стубови и контејнери за уређаје и акумулаторско напајање. Постојећи планови развоја предвиђају:

- пролазак оптичког кабла преко територије Дуге Пољане - до краја 2005. године;
- покривање бежичном телефонијом (WLL) дела Парка на општинама Нови Пазар и Сјеница;
- подизање базне станице на Јанковом камену, која ће радио-релејним системом преко Шутеновца бити повезана са централом у Новом Пазару. Остале базне станице нису прецизно дефинисане.

С обзиром на слабу покривеност објектима мобилне телефоније на подручју Плана, оба оператера планирају изградњу нових базних станица, ТЕЛЕКОМ СРБИЈА планира изградњу 6, а МОБТЕЛ 13 базних станица. Планиране базне станице: Куманица (ТЕЛЕКОМ) и Куманица и Јанков камен (МОБТЕЛ) су предвиђене у зонама заштите, па би се морале одредити нове локације.

Рекреативна инфраструктура. Концепт спортске и здравствене рекреације на Голији се заснива на примарној понуди подручја, коришћењу природних и културних мотива, на одвијању активности у слободном простору, са минималним прилагођавањима терена и без изградње већих објеката, осим у центрима месних заједница и на туристичким локалитетима под одређеним условима и према утврђеним граничним капацитетима локација.

Приоритет има реконструкција и изградња полифункционалних спортских терена у центрима месних заједница, уз постојеће школске и јавне објекте

Изградња нове трајне смучарске инфраструктуре не може се предвидети без стручне анализе стварних потенцијала, анализе теренских и климатских могућности и усклађивања са режимима заштите.

9.0. ОСНОВНА ПРАВИЛА ЗАШТИТЕ, КОРИШЋЕЊА И УРЕЂЕЊА ПОДРУЧЈА

Стратегија заштите и развоја подручја Голије, полазећи од **приоритета заштите укупних вредности и потенцијала подручја**, заснива се на начелу **превенције негативних промена** квалитета животне средине, на **концепту одрживог развоја и мудрог и трајном коришћењу просторних ресурса** - уз уважавање статуса подручја и потреба локалне заједнице.

Са становишта заштите и управљања укупношћу животне средине, подручје Плана се мора посматрати **као јединствена и недељива целина**, уз остваривање вертикалне сарадње (актери и нивои управљања од локалног, преко регионалног до националног) и хоризонталне сарадње кроз усклађивање потенцијалних конфликтних интереса у простору (туризам, рударство, пољопривреда, шумарство, заштита и др.).

Стратегијом се наводе основна правила заштите, коришћења и уређења подручја која су обавезујућа за израду Плана и других пратећих, планских и секторских докумената.

Изградња – Изградња ће се заснивати на поштовању следећих начела:

- задржавању постојеће матрице насељености, од центара заједнице насеља до групација објеката и појединачних локација које су од значаја за Планом препознате функције подручја,
- концентрацији изградње, без обзира на намену, уз већ постојеће целине и објекте, са минималним проширивањем изграђених површина и отварањем нових локација,
- примени традиционалних материјала и габарита у обликовању архитектуре,
- дисперзији намена и полифункционалном развоју насеља,
- уз елиминационе критеријуме граничних капацитета, саобраћајне доступности и инфраструктурне опремљености.

Заштита биотопа – Основна обавеза уређења предела односи се на *задржавање постојеће структуре предела*, са следећим мерама неге:

- у шумских комплексима:
- екстензивна експлоатација шумских станишта која су блиска потенцијалној природној вегетацији, са задржавањем у свакој газдинској јединици извесног учешћа сувог дрвећа, како би се дозволило природно изумирање;
- местимична екстензификација експлоатације шума увођењем метода експлоатације блиске природи - коришћење појединачног дрвећа,

пребирна до групичне сече и формирање станишта мешовите старости и др.

- у комплексима биотопа отворених подручја на сувим стаништима:
- заштита и унапређење екстензивно коришћених животних простора ради одржавања генетичког потенцијала (пашњаци и ливаде);
- одржавање сличних секундарних животних простора који се развијају кроз сукцесије на сировом земљишту (каменоломи, позајмишта, деградирана земљишта) и др.
- у комплексима биотопа ливада и пашњака:
- успостављање *мозаичних мера неге* на малим површинама са ручним кошењем;
- местимично кошење, кошење влажних ледина, угара, пашњака и ливада под посебним условима.

Природна и градитељска баштина - Правна и техничка заштита објеката и заштићене околине, чување и обнова природних и културних вредности спроводиће се у складу са законом, али и уз примену најновијих међународних докумената, с обзиром да у нашој регулативи још увек није у довољној мери дефинисан појам интегралне баштине - што би у случају Голије било неопходно.

Мере и активности које ће се Планом промовисати, начелно се могу дефинисати на нивоу:

- опште заштите интегралне баштине (природних и грађених облика добара) полазећи од става да је и баштина **необновљив ресурс**;
- обнове појединих руралних целина као специфичних облика насеља и појединих објеката намењених истраживачким центрима, школама у природи и алтернативним облицима живота у природи;
- различитих туристичких атракција у тесној спрези са коришћењем природних вредности;
- активирања духовних вредности градитељског наслеђа, везаних за рад црквених институција или лаичких фондација;
- оживљавања других активности, пре свега пољопривредних, у оквиру којих би утилитарни облици градитељске баштине представљали саставни део свакодневног живота заједнице.

С обзиром на широк дијапазон карактера, комплексни садржај и просторну прожетост наслеђа, План ће обезбедити услове за интегралну презентацију свих категорија материјалног и нематеријалног наслеђа, преко: *природних и културних итинерера, симболичких места, културног пејсажа, места сећања од локалног,*

националног и међународног значаја, које међусобно повезују поједине појаве, места, скупине и просторне целине.

Подручја ширег комплекса Студенице, Градца и Придворице захтевају израду посебних планских докумената у којима би се прецизирале мере заштите, како археолошко-споменичког наслеђа, тако и аутентичног природног окружења. За остале врсте евидентираних наслеђа, као и за појаве које су Планом валоризоване, дефинисаће се услови и мере које ће се утврдити посебним правним актима на основу секторских прописа.

Културни предео - Приоритет се ставља на мере подупирања и унапређивања пољопривреде које се свODE на следеће:

- одржавање пашњака и ливада као и унапређење екстензивног држања стоке (бачије);
- коришћење алтернативних могућности искоришћавања пашњака и ливада;
- унапређење локалних производа и тржишта кроз сеоске пијаци (вашаре), формирање знака порекла - печата квалитета;
- ширење сагласне кооперације више субјеката, а нарочито поштовање традиционалних начина и облика изградње.

Земљиште - У зависности од нивоа ерозионих ризика и врсте ерозије, План ће дефинисати површине подложне ерозији и предложити посебне мере коришћења и антиерозионог газдовања земљиштем шумама:

- забране кресања лисника, чисте сече шума на нагнутим теренима, испаше на деградираним теренима;
- обавезе претварања деградираних њива у ливаде, мелиорације деградираних пашњака, пошумљавања голети, конверзије култура и др.

Водоснабдевање и канализација - Обавезна је заштита свих изворишта, земљишта и водених површина (посебно у подручју заштите изворишта великих регионалних система), од утицаја који могу неповољно деловати на издашност извора и здравствену исправност воде.

Обавезно треба предвидети, како за насеља тако и за постојеће и планиране туристичке центре и друге привредне објекте на простору Плана:

- изградњу месних водовода са перспективом да се сва домаћинства на подручју прикључе на водоводну мрежу;
- дезинфекцију воде на изворишту и просторну заштиту изворишта сваког месног водовода и појединачно каптираног извора;
- изградњу канализације у свим насељима са уградњом мањих уређаја за пречишћавање отпадних вода у складу са климатским условима;

- обавезно пречишћавање свих отпадних вода сагласно стандардима прописаним законом, и обезбеђење одржавања, контроле и надзора над њима;
- уређење и одржавање заштитних зона изворишта;
- праћења стања квалитета вода;
- очувања квалитета површинских вода у складу са захтеваном класом, предузимање мера заштите од исцрпљивања капацитета изворишта, посебно неадекватног каптирања и експлоатације минералних вода.

Хидропотенцијал - Стратегија у коришћењу хидроенергетског потенцијала на подручју Плана, мора да се заснива на очувању природних услова на водотоку, свођењем негативних утицаја изградње свих објеката на прихватљиву меру, сагласно условима и ограничењима.

Однос према изградњи хидроелектрана на простору Плана требало би да се заснива на следећим чињеницама:

- евидентиране хидроелектране, немају већи значај за енергетски систем Србије, али у локалним оквирима могле би да буду алтернативни извор снабдевања електричном енергијом удаљених засеока и појединачних производних објеката, допуна у снабдевању на простору Плана;
- хидроелектране не спадају у категорију потрошача воде, али узрокују промене у водном режиму, негативно утичу на стање обала и приобаља, ремете, а често и онемогућавају природне процесе и активности у водотоку и др.

Код процене могућности изградње истих, поштоваће се следећи ставови:

- код захватања вода увести ограничење у маловодном периоду године, до нивоа гарантованог минимума, који би се дефинисао преко трајања протицаја, као 95 % и већи, зависно од сваког појединачног случаја;
- код брана са акумулацијама, ово ограничење би се дефинисало као »гарантовани протицај« тј. акумулација би требало да преузме улогу повећања и обезбеђења минималних протицаја у водотоку;
- изградња не сме да угрози постојећу ихтиофауну и друге посебне вредности подручја.

Уређење водотока и заштита од поплава - Стратегија одбране од поплава мора се заснивати на принципу планирања намене површина и изградње трајних објеката ван угрожених зона. Потребно је, ради одбране и смањења штета од поплава, на првом месту, дефинисати:

- зоне и степене угрожености од поплава и
- намене и коришћена угрожених простора,

што ће захтевати додатна истраживања да би се плавне зоне могле да узму у обзир при изradi урбанистичких и регулационих.

Поред заштитне функције, уређење корита и обала водотока може бити иницирано другим разлозима и послужити у друге намене – стабилизација трасе, заштита појединих објеката, комуникација, уређење деоница тока кроз насеља или друга значајна подручја и пределе и сл. Основна обавеза при уређењу водотока, без обзира на сврху због које се приступа уређењу, требало би да буде уклапање регулационих радова у амбијенталну целину и окружење, одговарајућим избором типа и врсте конструкције и применом одговарајућих материјала.

Саобраћај – Планом ће се предвидети повезивање регионалних путева на подручју и његово отварање у свим правцима. На тај начин ће се омогућити боља комуникација на подручју Парка, контрола кретања људи и спречавање недозвољених активности. Реконструкцију саобраћајне инфраструктуре, асфалтирање макадамских и санација земљаних путева извести према свим техничким прописима, а планирати локације за трајне и привремене депое грађе, одговарајућу саобраћајну опрему пута, проширења/видиковце, подићи заштитно зеленило и дефинисати заштитне зоне.

Туризам - Реалност домаће економске ситуације и позиција Србије, односно њених планинских туристичких центара на туристичком тржишту упућују на пажљиво планирање туристичке понуде.

Пре изградње нових капацитета потребно је прво реконструисати постојеће капацитете и објекте, њима дати специфичан дух и обезбедити услове за пружање квалитетних услуга.

Простор сваке од пет општина има своје специфичности и удео у укупној површини Плана. Различити атрактивни програми и услуге, а не само одређени број лежаја, обезбеђују позицију на туристичком тржишту и сходно томе и одређени профит.

Опремање подручја за поједине функције Парка природе идентично је потребама уређења подручја за потребе туризма. Приоритет је изградња и стављање у функцију информативно-контролних пунктова на прилазима и на подручју Парка и постављање адекватне туристичко-информативне сигнализације на основу квалитетне графичке обраде.

Животна средина - На основу сагледаних досадашњих ефеката развоја на животну средину и издвојених проблема, с једне стране, а у складу са планираним развојним опредељењима, с друге, негативне економске и еколошке последице.

предлажу се следеће приоритетне мере заштите животне средине:

- коришћење еколошких енергената за грејање будућих туристичких капацитета у циљу очувања квалитета ваздуха,
- организовање система прикупљања и одлагања стајског ђубрива,
- коришћење стајњака са сточних фарми као органско ђубриво,
- побољшање нивоа комуналне опремљености насеља - претпоставка/услов за бољи квалитет живљења локалног становништва,
- сакупљање и евакуација отпадних вода преко канализације за потенцијалне туристичке центре (Беле Воде-Дајићи, Одвраћеница, Рудно, Студеница и др.) и секундарне центре и санитарних, односно непропусних, септичких јама у селима;
- санација и модернизација постојећих локалних водовода и изградња нових;
- каблирање основне електропреносне мреже;
- уређење локалних гробља и организовање надзора над њима;
- третман угинулих животиња у складу са одговарајућом законском регулативом (сточна гробља);
- веће активирање општинских комуналних служби у решавању постојећих комуналних проблема.

Израда интегралног катастра загађивача животне средине је предуслов за успостављање мониторинга животне средине ради утврђивања: мера заштите и унапређивања животне средине, последица загађења на здравље људи и околину, као и ради праћења ефеката мера управљања животном средином.

За све објекте или радове који су изведени, или се планирају, а за које се претпоставља да имају/или могу имати негативан утицај на животну средину обавезно је урадити анализу утицаја на животну средину, у складу са Правилником о анализи утицаја објеката, односно радова на животну средину ("Службени гласник РС", бр. 61/92).

Још једном се истиче чињеница, да **квалитет животне средине представља јавни интерес, а природа јавно добро**, о чему се и без проглашења посебних услова заштите мора водити рачуна.

10.0. СМЕРНИЦЕ ЗА ИЗБОР ПРИОРИТЕТНИХ АКТИВНОСТИ

Циљ смерница јесте, превасходно, да се локалној заједници, Стараоцу, општинама и надлежним републичким органима омогући планирање активности на организовању ефикасног управљања, решавању конфликтних односа и прибављању потребних финансијских средстава.

Приоритетне активности које би требало да обезбеде организовано, стручно утемељено и сврсисходно спровођење Просторног плана виде се у следећим областима:

1. Израда и организовано спровођење Просторног плана подручја посебне намене Парка природе “Голија”

Основни предуслови за израду квалитетног планског документа су:

- доношење стручно валидне одлуке о планским границама подручја Голије (заштитне зоне Парка природе у контексту препорука међународних докумената) која ће бити услов и за планове вишег реда (од којих су неки у току);

- ревизија донетих докумената о заштити подручја (у оним деловима где је констатован сукоб интереса и промена стања). Уредбом би требало обухватити и дефинисање зона и режима заштите културно историјског наслеђа.

- спровођење закона и прописа - Потребно је да надлежне службе дефинишу јединствено упутство о поступку и надлежности издавања појединих аката за подручје Парка и за део подручја у границама Плана.

Цени се да је могућа легализација изграђених објеката инфраструктуре и индивидуалних објеката који се налазе у склопу већ изграђених површина, а који нису у супротности са режимима заштите и да је у складу са тим потребно донети одлуке о легализацији.

Неопходно је, обезбедити трајни, урбанистичко грађевински надзор на подручју.

2. Управљање Парком природе “Голија”

Пошто операционализација стратешких циљева, по дефиницији, превасходно и непосредно зависи од развоја Управе Парка, као званичног органа управљања највећим делом подручја, то је неопходно:

- стручно/кадровско, техничко и материјално јачање стручне службе Управе, са даљим дефинисањем права и овлашћења и развојем управљачких механизма у координацији са

Републиком и локалном самоуправом, а за територију целог Плана.

- опремање пунктова / будућих центара на целој територији Парка, приоритетно у Голијској реци, Студеници, Рудну и Шереметовици.

- формирање информационог документационог центра у оквиру Управе, на подручју Парка.

- непосредно ангажовање на: развоју производних програма који већ постоје (или су постојали) на подручју и специјализоване туристичке понуде, као и на развоју васпитно-едукативних програма, програма презентације Парка (“слике Парка”).

- дефинисање програма сарадње на међународном нивоу којим би се сагледале и могућности укључивања међународних фондова усмерених ка финансирању програма и пројеката заштите и презентације природних и културних добара.

3. Истраживања и грански планови

Програмом заштите и развоја планирана је, од 2002. године, израда низа стратешких/развојних стручних документа који нису реализовани. На основу анализа у Документационој основи Плана предност се даје следећим областима истраживања и појединим документима:

- хидролошка и хидрогеолошка истраживања за целу територију Плана, приоритетно ради одлучивања о изворима и начину водоснабдевања насеља;

- наставак рекогносцирања терена, ради евидентирања археолошких локалитета и стања културно-историјских добара (приоритет територија општине Ивањица), као и етнолошка и етнографска истраживања са прикупљањем материјала за музеј подручја;

- наставак истраживања посебних природних вредности подручја, по посебном Програму;

- израда вегетацијске карте са типологијом предела по међународној класификацији и методологији;

- израда карте ерозије за цело подручје.

На основу постојећих, претходно наведених истраживања и постојећих секторских планова, неопходна је:

- израда посебне Водопривредне основе за подручје Просторног плана;

- ревизија и усаглашавање постојећих шумских, ловних и риболовних основа газдовања са режимима и условима заштите, са посебним предлозима за активирање привредних

потенцијала и запошљавање радне снаге са подручја;

- израда **Програма развоја пољопривреде**, приоритетно сточарства;
- израда **Програма развоја туризма** за цело подручје, укључујући потенцијале ЈП “Србија–шума”;
- израда јединственог средњорочног **Програма конзервације, реконструкције и ревитализације** културних и природних добара, са појединачним пројектима који се одмах могу реализовати.

4. Израда урбанистичке документације

Сматра се, да се паралелно са израдом овог Плана треба приступити припремама за израду одговарајуће урбанистичке документације / урбанистичко-техничких услова (по највишим стандардима заштите природе и животне средине и уређења простора), за одређене делове подручја / локације, неспорног приоритета и намене, како би

се омогућила нова и спречила бесправна изградња у догледном периоду.

Предлажу се следећи приоритети:

- Беле воде-Дајићи, центар управљања Парком;
- Голијска река (ревизија плана);
- Одвраћеница;
- Просторна културно-историјска целина манастира Студенице;
- Девихи (ревизија плана);
- Рудно;
- Градац;
- Дуга Пољана.

Овим плановима би требало обухватити и елементе саобраћајне и комуналне инфраструктуре за заједницу насеља чији су они центри, са могућношћу непосредног издавања аката о урбанистичким условима.

За предложена насеља/локалитете који се сматрају носицима развоја подручја, треба приступити **изradi / ажурирању топографских и катастарских планова** (размера 1:1000 и 1:2500).

11.0. ЗАКЉУЧНЕ ОЦЕНЕ

Основну вредност Голије карактерише изванредно богатство и разноврсност рељефа и геолошке грађе што је основна карактеристика ширег алпско-динарског геосистема.

Разноврсност абиотичке средине прати истовремено и јединствен **биолошки диверзитет**.

Основне потенцијале Голије чине очуване **природне и културно историјске вредности** и квалитетни и драгоцени **ресурси** као што су: велике количине квалитетне воде, укључујући и изворишта термоминералних вода, затим знатни комплекси очуваних шума и веће површине под квалитетним пашњацима и ливадама.

Присутан је **висок степен очуваности животне средине** по свим својим сегментима. Приметних загађења нема, као ни значајнијих фактора деградације.

Голија спада у подручја у Србији које је због своје физичке неприступачности и неразвијености, углавном, остало **поштеђено урбане узурпације**.

Стратешки је неопходно обезбедити једнакоправно третирање развојних процеса, процеса коришћења, организовања и уређења простора, са заштитом Парка природе / подручја посебне намене од јавног интереса.

Свака врста и режим заштите условљен је **антропогеним фактором** као субјектом од чијег понашања зависи остваривање заштите, а који је мотивисан различитим интересима које треба синхронизовати.

Реализација усвојених стратешких опредељења, захтева, приступање активностима које се цене приоритетним.

Успешан наставак рада на Просторном плану и његова примена у пракси упућују на потребу **редефинисања формално прихваћених метода и поступака у планирању**. Евидентно је, да План не може бити детерминистичког карактера у оним областима где не постоји довољно релевантна информациона основа, односно усвојени програми развоја и обезбеђена материјална потпора.

Следствено томе, посебан значај добија институт спровођења Плана али и потреба јасног дефинисања надлежности и компетенција заинтересоване заједнице.

За успостављање функционалног, институционалног и организационог система управљања, финансирања и доношења стратешких одлука за подручје Голије у целини је потребно активно учешће републичких и локалних органа управе.

ПРИЛОГ 1: ПРЕГЛЕД ДОКУМЕНТАЦИОНЕ ОСНОВЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ "ГОЛИЈА"

А. Документација о Парку природе "Голија"

I Правна акта и програми за израду планске документације

1. Уредба о заштити Парка природе Голија, са описом граница, Влада Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 45/01, Београд.
2. Акт Интернационалног координационог савета МАБ-а ("Човек и биосфера"), програма UNESCO-а којим је Голија 2001. године проглашена за резерват биосфере и стекла међународни статус заштите
3. Програм израде Просторног плана подручја посебне намене Парка природе Голија, Министарство урбанизма и грађевина, Београд, новембар 2002.
4. Одлука о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", Влада Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 91/02, Београд
5. Уговор о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе Голија; бр.351-77/2003-01 (код Републичке Агенције за просторно планирање) и бр. 401-00-306/2003-04 (код Министарства туризма, трговина и услуга РС) од 18.11.2003. године
6. Програм израде Просторног плана подручја Старог Раса са Сопоћанима, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2000. године.
7. Програм израде Просторног плана подручја Студенице - радна верзија, ИАУС.

II Документација о Управи Парка природе «Голија»

1. Програм заштите и развоја Парка природе Голија и Резервата биосфере "Голија- Студеница" за период 2003-2007. године, ЈП за газдовање шумама "Србијашуме" - усвојено.
2. Парк природе и Резерват биосфере Голија-Студеница, АГЕНДА 2002. - Влада Републике Србије, Координациони одбор за заштиту и развој подручја Голије, Београд, 2002, усвојено.
3. Правилник о унутрашњем реду у Парку природе Голија, "Службени гласник РС", бр. 63/03.
4. Одлука о образовању Координационог одбора за заштиту и развој подручја Голије, Влада Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 3/02, Београд,
5. Одлука о измени одлуке о образовању Координационог одбора за заштиту и развој подручја "Голије", Влада Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 98/03, Београд
6. Програм рада Управе Парка природе «Голија» за 2005. годину - нацрт

7. Б. Просторно планска и урбанистичка документација

I Општа документа

1. Просторни план Републике Србије, "Службени Гласник РС", бр. 13/96, Београд.
2. Водопривредна основа РС, Институт за водопривреду «Јарослав Черни», 2001.

II Планска документа по општинама

Краљево

1. Просторни план општине Краљево, Југословенски институт за урбанизам и становање, Београд, Краљево, 1981.
2. Просторни туристички план Рудњанске висоравни Голије; Географски институт "Јован Цвијић"; Београд, 1978, радна верзија
3. Генерални план Краљева до 2010, Дирекција за урбанизам и изградњу "Краљево"; Краљево; 2000.
4. Генерални урбанистички план Ушће до 2000, Завод за урбанизам Краљево, Краљево; 1977-1979.
5. Нацрт урбанистичког пројекта дела насеља Градац - Фабрика за флаширање минералне воде; Дирекција за планирање и изградњу "Краљево"; Краљево; 2001

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА
стратегија заштите и развоја

6. Нацрт урбанистичког пројекта за изградњу фабрике за флаширање природних вода и сокова на кп бр. 3035/2 КО Ораља Глава и кп бр. 3537 КО Савово, са извора Бажалице на кп бр. 3035/1 КО Орља Глава и извора Раленски на кп бр. 574/2 КО Милићи, Дирекција за планирање и изградњу "Краљево";
7. Пројектни задатак, програм подлога и истражних радова, информативно решење за регулацију и кумулацију на реци Бревина;

Рашка

1. Просторни план општине Рашка, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац; 1985-1986.
2. Генерални урбанистички план Рашке, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац, 1991.
3. Урбанистичка уређајна основа Трнава, Генерално решење, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац; 1985.
4. Урбанистичка уређајна основа Градац, Детаљно решење, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац; 1985.
5. Правилник о привременим правилима грађења у општини Рашка, "Службени гласник општине Рашка

Ивањица

1. Просторни план и програм развоја подручја Голија - Радочело 1970-1990, Атеље за архитектуру и урбанизам "Стадион", Београд, 1973. (усвојен 1975. године).
2. Предлог за утврђивање подручја ваздушне бање Ивањица - Студија, ЦТДЗ Предузеће за консалтинг и инжењеринг, Скупштина општине Ивањица, Ивањица, 1998. година, "Службени гласник РС"
3. Генерални урбанистички план Ивањице, Енергопројект; Београд; 1990
4. Детаљни просторни план Голијска река, Завод за урбанизам Војводине, Нови Сад; 1993., Одлука о усвајању Детаљног просторног плана Голијска река; "Општински службени гласник", бр. 5/03
5. Уређајна основа Девићи, Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије Београд, 1981
6. Одлука о привременим правилима грађења, "Општински службени гласник бр. .../04"; општина Ивањица.
7. Одлука о утврђивању локалних путева на територији општине Ивањица, "Општински службени гласник" бр. 20/92; општина Ивањица.

Нови Пазар

1. Просторни план општине Нови Пазар, Југословенски институт за урбанизам и становање, Београд; 1991. (није усвојен).
2. Генерални урбанистички план Новог Пазара, Завод за урбанизам и комуналне делатности СР Србије, Београд, 1983.

Сјеница

1. Генерални план Сјенице, "План", Београд, 1968.

В. Развојни програми и планови

І Општи развојни програми

1. Водопривредна основа Републике Србије, Институт за водопривреду «Јарослав Черни», 2001.
2. Стратегија дугорочног развоја пољопривреде, села и прехрамбене индустрије Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд, 1997.
3. Стратегија пољопривреде Србије, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Београд, октобар 2004.
4. Национална стратегија управљања отпадом - са програмом приближавања ЕУ; Република Србија - Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине, Београд, 2003.
5. Стратегија туризма Министарство трговине, туризма и услуга
6. Програм развоја ловства Србије 2001-2010. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА
стратегија заштите и развоја

7. Шумарска политика Србије.
Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, 2004.
8. Програм за израду стратегије просторног развоја Србије
9. Стратегија далекосежног одрживог развоја општина Нови Пазар, Сјеница и Тутин; Привредни развој; Социјални развој и Ресурсно-еколошки апсекти развоја (три публикације, Европски центар за мир и развој Универзитета за мир и развој УН; Београд; 2004.

II Секторски развојни програми

1. Програм развоја туризма Голије, подручје општине Ивањица 1980-1990, Свеска I - ПРИЛОЗИ, Свеска II; Институт за туризам Одсека за туризмолшке науке Природно-математичког факултета, Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије и Републички завод за заштиту природе, Београд, Скупштина општине Ивањица, 1980. године
2. Програм развоја подручја Голије, Студијске подлоге за израду Програма развоја подручја Голије - Економски институт, 1992.
3. Програм развоја општине Нови Пазар за период 2002-2006. године, Скупштина општине Нови Пазар, Нови Пазар, 2001.
4. Студија о развоју Ушћа са закључцима СО Краљево, Краљево, 1985.
5. Студија развоја туризма на подручју општине Ивањица, радни материјал, Туристички савез Ивањица; Ивањица, 1977.

III Документација о природним ресурсима:

1. Шумске, ловне и риболовне основе за истражено подручје
2. Душан Миловановић (1989): Коришћење вода слива Студенице, потпуно очување манастирског комплекса и интензивни развој студеничког краја; Изградња бр. 2/89; Београд.
3. Ратко Вујновић (1995): Воде Србије, Планови развоја и неке реализације у водопривреди - Међурегионални систем Студеница (извод из књиге), Грађевинска књига, Београд,
4. Студијске подлоге за израду програма бањског развоја у Ивањици, Савезни хидрометеоролошки завод, Београд, 1998.

Г. Услови и мишљења

I Републички органи и организације

1. Услови заштите природе и животне средине за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија"; Завод за заштиту природе Србије, бр. 03-148/2; 2004. од 02.04.2004. године.
2. Услови заштите и развоја за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", ЈП "Србијашуме", бр. 3455/05.07.2004.
3. Услови и захтеви за прилагођавање Просторног плана подручја посебне намене Парка природе «Голија» потребама одбране земље, Министарство одбране Србије и Црне Горе (сектор за грађевинско-урбанистичку делатност, Управа за уређење простора и инфраструктуру одбране), бр. 1140-7/03 од 15.03.2004.године
4. Услови ЖТП-а «Београд» за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе «Голија», ЖТП, бр. 94/04-312 од 01.03.2004. године.
5. Услови, подаци и документација за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", ЈП «ЕЛЕКТРОСРБИЈА» Краљево, бр.1018/26.04.2004 од 26.04.2004. године.
6. Услови, подаци и документација за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", ЈП за пренос електричне енергије «ЕЛЕКТРОИСТОК», бр. 13434/1 од 17.02.2004. године
7. Услови, подаци и документација за израду Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", ЈП за дистрибуцију електричне енергије «ЕЛЕКТРОДИСТРИБУЦИЈА УЖИЦЕ», од 16.02.2004. године
8. Услови и информације о постојећем стању инфраструктуре на подручју обухваћеном Просторним планом подручја посебне намене Парка природе "Голија", ТЕЛЕКОМ СРБИЈА а.д. Краљево/ Крушевац, бр. 2/2-278-04 од 29.6.2004. године

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА

стратегија заштите и развоја

9. Услови и информације о постојећим и планираним објектима ТЕЛЕКОМ СРБИЈА мреже на подручју Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", ТЕЛЕКОМ СРБИЈА а.д., бр Т01/73/522 од 01.04.2004. године
10. Услови и информације о постојећим и планираним објектима МОБТЕЛ GSM мреже на подручју Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", МОБТЕЛ, бр. 6519/2004 од 17.05.2004.године
11. Услови и информације о постојећим објектима (предајницима) Радио телевизије Србије на подручју Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", РТС, бр. 214 од 19. 07.2004. године

II Услови и сугестије општина

Краљево

1. Општина Краљево - општинска управа, Одељење за урбанизам, грађевинарство и стамбено комуналне делатности; бр. 56/04. од 13.04.2004. године

Ивањица

1. Скупштина општине Ивањица; бр. 06-22/04. од 27.02.2004. године
2. Скупштина општине Ивањица - одељење за урбанизам; 350-49/04-04. од 10.04.2004.године
3. ЈП "Србијашуме" Београд, ШГ "Голија" Ивањица; бр.927/04.
4. Општинска организација спортских риболоваца «Моравица», Ивањица од 10/02 од 24.3.2004. године
5. Туристичка организација општине Ивањица, бр. 01 од 24.03.2004. године
6. СО Ивањица, МЗ Братљево, бр. 17/04 од 31.03.2004. године
7. Дом културе Ивањица, бр. 34 од 31.03.2004 године
8. ПЕГАЗ Ивањица, бр. 04 од 26.03.2004.

Нови Пазар

1. Општина Нови Пазар, Одељење за урбанизам, имовинско правне и комунално стамбене послове, бр. 350-37/04 од 14.04.2004. године
2. Ловачко удружење "Ловац" из Новог Пазара, бр. 29/04. од 15.04.2004. године
3. Општина Нови Пазар, Одељење за урбанизам, имовинско правне и комунално стамбене послове, бр. 351-102/2003-01 од 23.02.2004. године

Сјеница

1. Општина Сјеница, ЈП дирекција за урбанизам, пројектовање и изградњу Сјеница, бр. 239/20.04.2004. године

Д. Документациона основа за израду Стратегије и Плана

I Обавезујућа документација о заштити

1. Парк природе Голија, Предлог за стављање под заштиту као природног добра од изузетног значаја, Студија - Завод за заштиту природе Србије, Београд, децембар, 2000.

Гrafичка документација

1. Прегледна карта Парка природе Голија, размера 1:100.000
2. Прегледна карта КО, размера 1:100.000
3. Компилациона геолошка карта, размера 1:100.000
4. Орохидрографска карта, размера 1:100.000
5. Педолошка карта, размера 1:100.000
6. Карта шумских основа, размера 1:50.000
7. Карта споменичког наслеђа, размера 1:100.00
8. Карта зона режима заштите, размера 1: 50.000

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА
стратегија заштите и развоја

1. Biosphere reserve nomination form, The nomination of Golija park of nature for the biosphere reserve "Golija-Studenica"- Institute for protection of nature of Serbia, Belgrade, 2001.
Графичка документација
 1. Golija-Studenica, Biosphere Reserve, Vegetation map, R 1:50000, Institute for protection of nature of Serbia, Belgrade,
 2. Golija-Studenica, Biosphere Reserve, Zonation map, 1:50000, Institute for protection of nature of Serbia, Belgrade,
3. Геолошке основе Просторног плана Голије, књ. I и II, Геозавод, Београд, 2002.

II Документациона основа- радни материјал ЦЕП-а

1. др Јасмина Ђорђевић, мр Борут Кирбус, Марина Ненковић, Милена Панић, Ана Милановић:
Природне карактеристике Голије (рељеф, геологија, геоморфологија, клима, ерозија, минералне сировине, валоризација простора)
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
2. др Глигорије Антоновић:
Земљишта Голије (педологија, валоризација)
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
3. Драгомир Јефтић, Предраг Срна, Биљана Живковић:
Хидротехнички садржаји на подручју Просторног плана Парка природе "Голија" (хидрологија, хидрогеологија, валоризација)
«ЕХТИНГ» - Еколошки инжењеринг и консалтинг у хидротехници, Београд
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
4. др Милан Медаревић, мр Драго Гачић, Невена Васиљевић:
Стратегија заштите, развоја и уређења подручја Просторног плана посебне намене Парка природе "Голија" – шумарство, лов (стање, потенцијали)
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
5. др Вера Тутунџић:
Рибарство (стање, потенцијали)
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
6. др Гордана Војковић, мр Бранислав Стојановић:
Студија демографског развоја за потребе Просторног плана подручја посебне намене Парка природе Голија
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
7. Ксенија Стојков-Шутиловић:
Регионални положај и значај Голије
Основне карактеристике постојеће мреже насеља на подручју Голије
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
8. проф. др Јасминка Цвејић, Невена Васиљевић:
Заштита и уређење предела Парка природе "Голија"
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
9. проф. др Бранислав Дерић:
Голија Парк природе - Стратегија дугорочног развоја
ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.
10. мр Драгана Миљановић:

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА
стратегија заштите и развоја

Стање и оцена стања квалитета животне средине и стратешка опредељења са предлогом мера заштите

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

11. др Марко Поповић, Иван Бугарски, Вујадин Иванишевић, Перица Шпехар:

Анализа археолошких налазишта – културно-историјско наслеђе.

Археолошки институт САНУ, Београд

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

12. проф. др Нађа Фолић-Куртовић:

Студија заштите и коришћења културно-историјског наслеђа на подручју на подручју Голије

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

13. Злата Јарић:

Студија заштите и коришћења простора на подручју Голије

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

14. Драган Мирковић:

Туризам на простору ПППН Парка природе "Голија",

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

15. Борис Орлов:

Електроенергетски и телекомуникациони системи на подручју Голије

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

16. Снежана Димитријевић, Милан Павићевић, Горан Зимоњић:

Саобраћај и саобраћајна инфраструктура на подручју Голије

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

17. Марина Ненковић:

Планска валоризација простора

Потенцијали у коришћењу обновљивих извора енергије

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004.

18. Марина Ненковић, Катарина Пандуров:

Документациона и графичка основа Плана,

ЦЕП- Центар за планирање урбаног развоја, Београд, 2004

Остали сарадници:

19. др Вера Богосављевић-Петровић, Драгица Премовић:

Посебна документациона основа о локалитетима на територији Голије

Краљево, Нови Пазар

20. Драган Јемуовић:

Координација на терену, Краљево

1. Ђ. Остала документација

I Статистички подаци

1. Попис 2002. године, Републички статистички завод Београд
2. Статистички подаци за општине Рашка, Краљево, Ивањица и делимично за Нови Пазар и Сјеницу

II Картографске и геодетске подлоге

ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ ГОЛИЈА
стратегија заштите и развоја

Сателитски снимци

Картографски подлоге у размери 1:25.000, 1:50.000, 1: 100.000, Републички геодетски завод

Пољопривредне карте